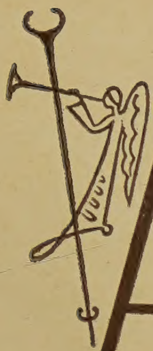

AIDAI

1961
NR. 7

TURINYS

KŪRYBOS PASAULYJE

KNYGOS IR ŽURNALAI

MENAS

VISUOMENINIS GYVENIMAS

ILIUSTRACIJOS

SEPTEMBER, 1961

AIDAI - ECHOES, cultural magazine published monthly, except July and August, by the Franciscan Fathers, Kennebunkport, Maine. Subscription $6.00, single copy 60c. Second-class postage paid at Kennebunkport, Maine and at additional mailing offices.

AIDAI

MĖNESINIS KULTŪROS ŽURNALAS

1961 METAI RUGSĖJO MĖNUO NR. 7 (142)

MŪSŲ SODŽIAUS GYVENAMOJO NAMO ARCHITEKTŪRINĖ RAIDA SU PAPROČIAIS IR TRADICIJOMIS

INŽ. POVILAS JURĖNAS

Liaudies menas turi būti mūsų meno pamatas, iš jo turi iškilti savotiškas lietuvių stilius, jis yra mūsų pasididžiavimas, nes tas gražumas, kurį turi savyje, yra grynas, savotiškas ir išmintinai lietuviškas.

M. K. Čiurlionis, Vilniaus Žinios, Nr. 863

Mūsų sodžiaus gyvenamieji namai, kurie ne vienam gal atrodo nuo žilos senovės toki buvę, turi ilgų amžių statybos evoliuciją. Jų forma ir konstrukcija laiko bėgyje keitėsi pagal gyvenimo ūkinius reikalavimus ir bendrą krašto pažangą, kol išorę ir vidaus išvaizdą ištobulino, kaip šiandieną matome.

Statybos raida prasideda nuo senų senovės paprasto gyvenamo urvo bei palapinės. Amžių pakopose gyvenamą palapinę pakeičia pastogė—namas be lubų su ugniaviete. Pastogę pakeičia dūminė gryčia arba pirkia — namas jau su lubomis ir tobulesne ugniaviete. Dūmams išeiti lubose daroma skylė su darinėjamu sklaisčiu, vadinamu augštiniu. Vėliau prie gryčių atsiranda priemenės, kamaros arba maltuvės. Kamarose buvo įtaisytos akmeninės ranka sukamos girnos grūdams malti. Nuo girnų iš kamaros pavadinimas gavo maltuvės vardą.

Dar vėlesniais laikais gryčiose atsiranda duonkepiai pečiai su prieždomis, koptūrais, pečeliais ir pečionėmis. Vietoje augštinių, dūmams išeiti jau statomi kaminai arba dūmtraukiai. Gyvenamasis namas praplečiamas atskira patalpa svečiams — seklyčia arba mene. Pradedami statyti įvairūs prieangiai (gonkai).

Gonko vardas mūsų sodžiuje vartojamas jau keli šimtai metų. Manoma, kad jis yra slaviškos kilmės žodis, bet sunku pasakyti, ar slavai iš mūsų pasiskolino ar mes iš jų. Kaip ten bebūtų, bet jis turi šimtmečių įsipilietinimo teisę. Šiuo metu yra tendencijų gonką pakeisti kitu vardu — prieangis. Šis naujadaras nėra tikslus apibūdinti gonko sąvokai, bet geresnio kol kas neturime.

Minėti statybos tarpsniai yra ilgų šimtmečių šuoliai, kol atkeliavome iki šių dienų sodžiaus gyvenamojo namo, kurio plane išreikštas savas lietuviškas gyvenimo būdas su atsispindinčiais papročiais bei tradicijomis. Sodžiaus tradicinis vaišingumas išreikštas plane per seklyčios patalpą. Išorinėje išvaizdoje matyti gilus grožio pajautimas, su savomis architektūrinėmis formomis, puošniais ornamentais ir jų darnia kompozicija.

Statybos raidos istoriniai tarpsniai

Archeologų ir sodžiaus meno tyrinėtojų tvirtinimu, mūsų krašte gyvenę žmonės gerokai prieš Kristų mokėję statyti gyvenamas palapines bei pastoges. Kaip tokios palapinės bei pastogės tuo laiku atrodė — tikrų žinių nėra. Spėjama, kad tai buvo žemėje iškasti apvalios plano formos rūsiai, apdengti kartimis, šakomis, samanomis ar žemėmis. Tokių paprastų palapinių bei pastogių liekanų archeologai yra radę mūsų krašte upių ir ežerų pakrantėse. Palapinės buvo statomos, kol tauta dar sėsliai ne-

gyveno. Tautai apsistojus sėsliai, pradedama gyvenamųjų pastogių statyba iš rąstų.

Iš tų laikų pastogių liekanų rasta statytų ežeruose ant polių ir supiltų pylimų, o taip pat ir sausumoje. Tai buvo paprastos iš rąstų statytos gyvenamosios pastogės.

Tobulesnių formų gyvenami trobesiai iš rąstų atsiranda apie XIV amžių. Sienos neriamos iš apvalių sienojų su išsikišusiomis kertėmis. Statyba atliekama kirviu ir kaltu, tuo metu turėtais įrankiais.

Gyvenamojo namo statyboje pjūklas ir grąžtas pradedamas vartoti apie XVIII amžių. Atsiradus pjūklui ir grąžtui, pradėjo tobulėti statyba. Sienas išmoko nerti iš apipjautų sienojų su lygiomis kertėmis, dailiau padaromos langų ir durų angos, atsiranda gražesni ornamentai, pagražėja bendra namo išvaizda, pradedami statyti puošnesni prieangiai.

Kai krašte augo didžiulės girios, patogiausia ir prieinamiausia namams statyti medžiaga buvo medis. Sodžius su medžio statyba suaugęs nuo seniausių laikų. Medinis gyvenamasis namas laikomas sveikiausiu ir patogiausiu. Tokia pažiūra į medinį gyvenamąjį namą yra užsilikusi sodžiuje iki šių dienų. Į mūrinį namą žiūrima kaip į visokių ligų šaltinį.

Degto molio plytų gyvenamųjų namų mūsų sodžiaus statyboje beveik neužtinkama ir vėlesniame statybos tarpsny. Plytos sodžiui buvo neprieinamos. Esant užtenkamai miškų, nebuvo reikalo rūpintis kita statybos medžiaga, nes iš rąstų greitai ir paprastai galima sienas nerti.

Kai kur buvo statomi dar plūkto molio sienomis gyvenamieji namai, bet jie plano išraiška nieko nesiskiria nuo medinių.

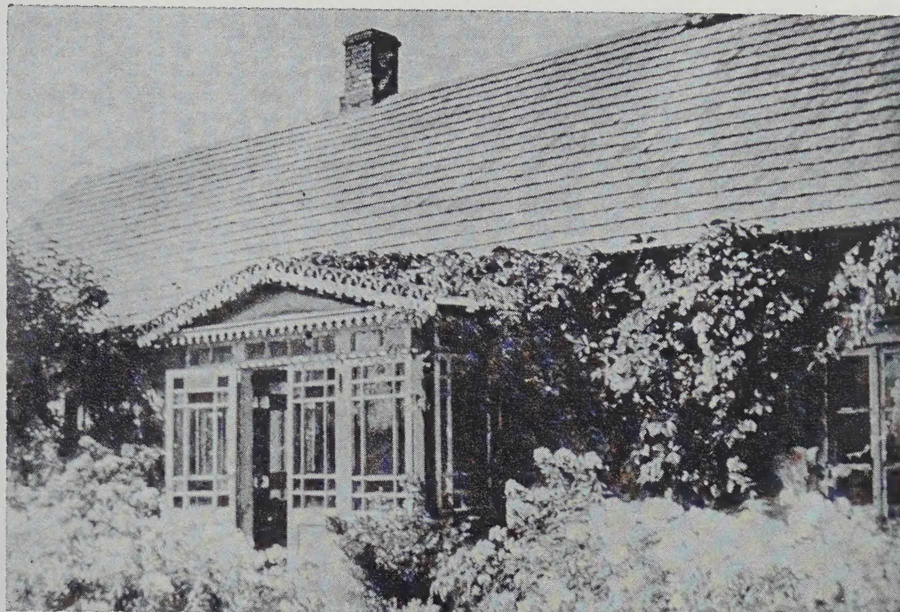
Gyvenamojo namo plano keitimasis

Išmokus statyti sienas iš rąstų, apvali palapinės forma pasikeitė į keturkampį planą. Keturkampės gyvenamosios pastogės pradėtos vadinti klaten. Tai senovės kalba reiškia medis. Mūsų sodžiaus meno istorikas Paulius Galaunė teigia, kad dabartinės klėties pavadinimas likęs nuo senų laikų, vėliau gyvanamąjį butą pradėjus vadinti namu, gryčia arba pirkia. Šis pirmas keturkampis trobesys rąstų sienomis jau savo pavadinimu buvo išskirtas nuo paprastos palapinės. Tokiame bute gyveno šeima, buvo talpinamos maisto atsargos, kartu laikomi ir artimesni gyvuliai. Tokios gyvenamosios pastogės dažnai turėjo dengtus atvirus įėjimus, ant stulpų paremtus per visą tokio pastato platumą. Manoma, kad dabartinė klėtis su priekléčiu yra klaten plano prototipas, vėliau gyvenamąjį butą pradėjus kitaip planuoti. Gyvenamosios pastogės, klaten, planas yra gyvenamojo buto pirmoji tobulesnė išraiška.

Senesnės statybos gryčia prie kelio. Meškuičiai, Šiaulių aps.

Pirkios fragmentas. Montviliškio km., Šiaulių aps.

Vėlesnėje augštaičių gyvenamojo namo plano raidoje atsiranda prie gryčių priemenės, savo didumu dažnai lygios gryčios patalpai.

Žemaičių gyvenamojo namo-numo planas iš pradžių skyrėsi nuo augštaičių gryčios. Namas susideda iš dviejų dalių, plotu beveik lygių: patalpos žmonėms gyventi ir numagalio gyvuliams laikyti. Įėjimas daromas iš galo su dengta pastoge, vadinama liepis. Liepis daromas ne per visą namo galą, o per jo 2/3. Likusią dalį užima išsikišimas — kamarėlė, kurios sienos dalinai pratęsiamos į namo vidų. Kamarėlė skiriama šeimininkams miegoti.

Keičiantis gyvenimo reikalavimams, gyvenamojo namo plane atsiranda nauja patalpa produktams laikyti — kamara arba maltuvė. Kamara plane talpinama greta gryčios ir prie priemenės iš galo. Kamaros plotas dažniausiai lygus gryčios plotui. Dar vėliau atsiranda svečių patalpa, seklyčia arba menė.

Pradedami statyti prie priemenės iš lauko įėjimui prieangiai. Jų atsiradimas namo plane aiškinamas dviems motyvais: apsauga įėjimo nuo lietaus bei sniego ir kaip namo išorinės papuošimas. Prieangių statymas daugiau turi papuošimo prasmę.

Pailgos keturkampės plano formos gyvenamasis namas su dviems skersinėmis kapitalinėmis sienomis, simetriškai dalijančiomis į tris dalis, yra tipinga mūsų sodžiaus statybai, tiek žemaičių, tiek ir augštaičių krašte. Žemaičių gyvenamasis namas, be minėto simetrinio plano varijanto, turi ir asimetrinį varijantą, kai patalpos abipus priemenės nevienodai išdėstomos.

Žemaičių gyvenamojo namo plano būdingas bruožas — turi daugiau įvairios paskirties patalpų tame pačiame plote negu augštaičių. Augštaičių gyvenamojo namo patalpos erdvesnės bet jų mažiau.

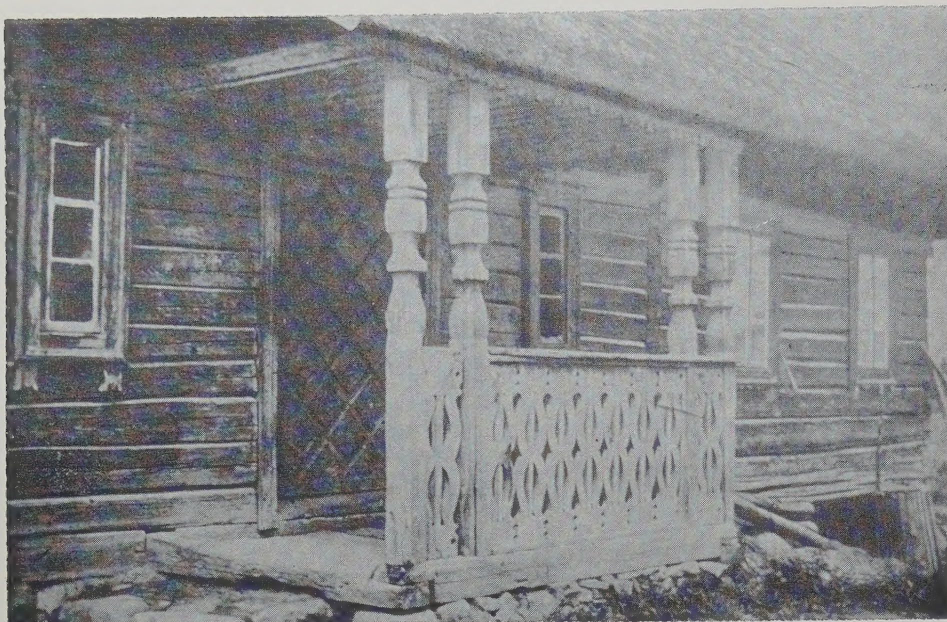
Sodžiaus gyvenamojo namo plano raidoje turi didelės įtakos ūkininkavimo posūkiai ir bendra civilizacinė pažanga.

Iš svarbesnių ūkinių posūkių mūsų krašte minėtinas Zigmanto Augusto XVI amžiuje valakinės sistemos įvedimas. Ši žemės reforma sukūrė mūsų sodžius, išugdė ir laiko bėgy suformavo kaimo gyvenamojo namo pobūdį.

Kitas stambus mūsų krašte ūkinis posūkis — tai nepriklausomybės metų žemės reforma: dvarų išdalinimas ir sodžių skirstymas vienkiemiais. Ši žemės reforma, palietusi visą kraštą, sukūrė daug naujų gražių vienkiemių sodybų. Naujai statomų gyvenamųjų namų planuose ir perkeliant senus iš sodžių į vienkiemius, racionaliau buvo paskirstomos patalpos. Buvusios erdvios pirkios apmažintos, atitveriant patalpą miegojimui. Pamažintos ir priemenės. Daug kur iš gryčių iškeltos duonkepės krosnys į atskirą virtuvės patalpą.

Daug kas nebesitenkino pirmame augšte esamomis patalpomis — pradedama išnaudoti visa namo architektūrinė erdvė. Augštos pastogės patogios įrengti kambariams ("salkoms"). Tokie antro augšto kambariai rengiami ne vien praktiškais sumetimais: jie turi ir papuošimo reikšmę, duodančią visam namui daugiau architektūrinio įvairumo.

Gyvenamojo namo plane dominuoja simetriškumas. Simetriškai dėstomi sienose langai, per vidurį namo statomas priangis ir antro

Prieangis. Kirdeikiai, Utenos aps.

Prieangis. Berčiūnų km., Panevėžio aps.

augšto kambariai. Dažnai langas dedamas ne todėl, kad jis būtų reikalingas, bet sudaryti namui išorinę simetrišką išvaizdą.

Sodžiaus gyvenamojo namo planas išaugęs iš ūkinės aplinkos ir keitęsis kartu su ja, turi būdingą lietuvišką originalumą kompozicijoje ir proporcijoje. Plano raidoje aiškiai matyti kaimo kultūriniai bei civilizaciniai tarpsniai.

Mūsų sodžius visą laiką planavo gyvenamąjį namą savarankiškai, savo supratimu, jį statė paties sodžiaus užauginti ir išugdyti meistrai.

Nepriklausomybės metu buvo įsteigta prie Žemės Ūkio ministerijos žemės ūkio statybos skyrius, vėliau toks pat platesnės apimties skyrius veikė prie Žemės Ūkio Rūmų. Vadovaujant arch. V. Švipui, skyrius paruošė nemažai sodžiaus gyvenamųjų namų projektų, tipinių įvairiems ūkio dydžiams, taip pat individualinių, racionaliai išplanuotų ir gražiai techniškai užbaigtų. Buvo išvystyta plati žemės ūkio statybos patarimų akcija, pareikšta daug gražių sumanymų. Tipinių gyvenamųjų namų ir ūkio trobesių planų rinkinys kelis kartus buvo išleistas priedu prie "Ūkininko patarėjo". Žemės Ūkio ministerija buvo išleidusi ūkio gyvenamųjų namų konkurse premijuotus standartinius projektus.

Tuo laiku statybos politikoje vyravo nuotaikos: standartizuoti žemės ūkio trobesius, mokyklas, pienines, apskritai kas tiktai galima į techninišką uniformą įvilkti.

Kaimas trobesių standartizacijos tačiau ne-

mėgo, kaip jo natūraliai prigimčiai priešingo reiškinio. Standartizuoti gyvenamųjų namų planai neprigijo. Vieni sodžių kaltino atsilikimu, senomis pažiūromis, kiti — lėšų stoka. Gilesnės tam priežasties nebuvo ieškota. Neišskaitytas buvo mūsų sodžiaus gilus architektūrinio individualumo bruožas, kuris bylojo iš senųjų sodybų trobesių. Todėl tarp patarėjo ir ūkininko dažnai liko tam tikras vidujinio nesupratimo tarpas. Išklausęs nurodymų, ne vienas ūkininkas statėsi pagal savo intuiciją. Nemažai trukdė nebuvimas žemės ūkio statybai organizuoti prieinamo kredito. Stingant laiku lėšų paramos, dažnai ir geriausi ūkininko sumanymai liko neįvykdyti.

Žodinė patarimų pagalba neperdaugiausia paliko pėdsakų statyboje, bet yra svarbus pirmas organizuotas didelis įnašas krašto žemės ūkio statybos pažangai kelti.

Architektūrinės dalys

Keičiantis planui, kartu tobulėjo ir architektūrinės jo formos. Gyvenamajame name architektūrinių formų nėra gausu.

Medinės sienos neriamos iš rąstų šiais būdais: kryžminiu—kampuose prakišant galus; apvaliai — įkertant arba įpjaunant stačiakampiu įkirtimu, ir lygia kerte — kampuose sienojų galų neprakišant.

Yra tradicija pirmojo vainiko sujungimo kertėje įpjauti kryžminius brūkšnelius įliejant vaško — tai laimės simbolis būsimiems namams. Į tą pačią kertę buvo įdedama ir smulkių pinigų, kad naujieji namai būtų turtingi.

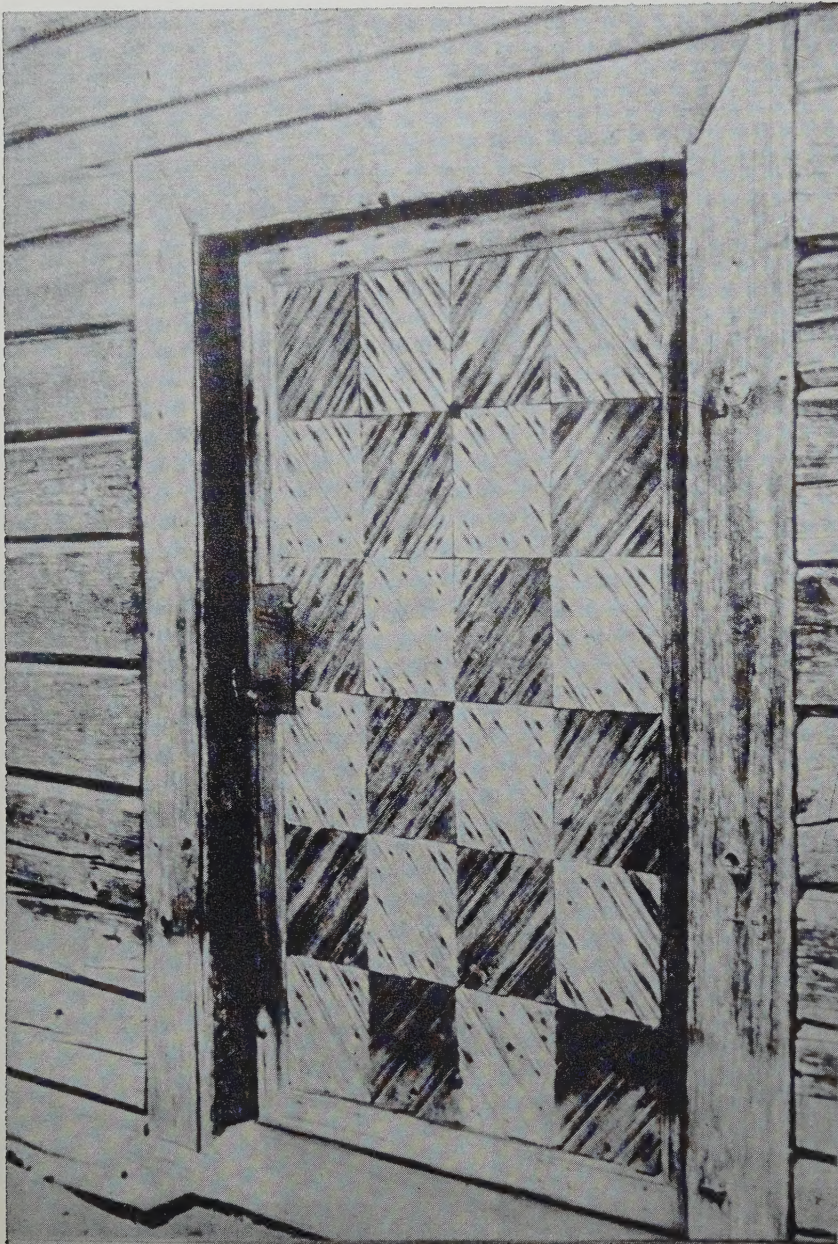
Gyvenamųjų namų būdinga ir įvairi stogo formų raida. Dūminėms pirkioms buvo daromi stogai trikampiniai — prizminiai, iš galo ištisai nulaužtais galais. Prizminio stogo laužimas darytas 2/3 ir 3/4 augštyje, paliekant prie šelmens trikampinį skliautelį, vadinamą čiukuru.

Pradėjus trobose statyti krosnis su dūmtraukiais, prizminiai stogai pradėti laužti nuo šelmens, galuose stogo darant trapecinės formos skliautus. Stogo galai buvo užbaigiami ir taip: prie šelmens paliekamas trikampinis skliautelis — čiukuras, žemiau daromas nedidelis laužimas, o apačioje nuožulnaus stogelio, — trapecinės formos skliautas.

Vėlesnėje statyboje pradėti daryti prizminiai stogai su ištisai trikampiniais skliautais galuose.

Prieangis. Liepiškių km., Šiaulių apsk.

Priemenės lauko durys. Peldiškių km., Utenos aps.

Ankstyvesnėje statyboje stogo skliautai buvo daromi iš rąstų, tiktai vėliau pradėta kalti lentomis.

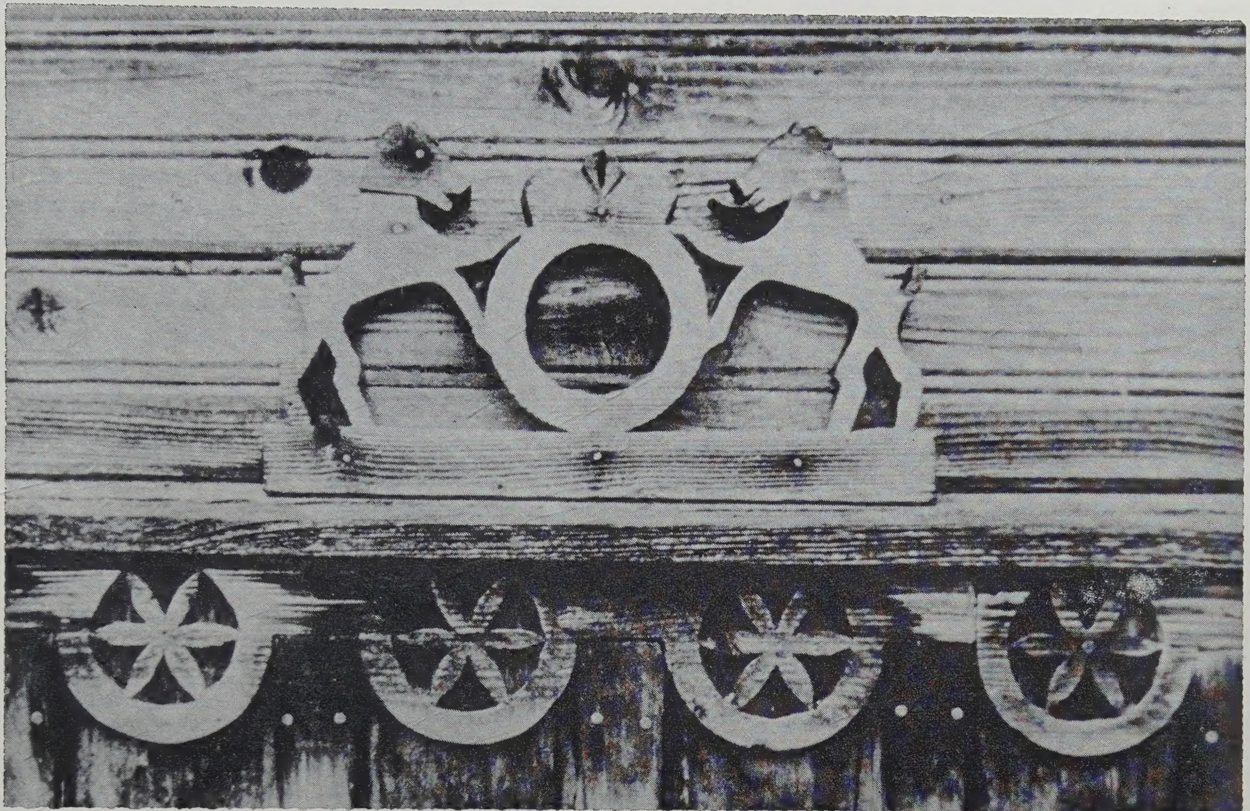
Tiek daug įvairių stogų formų kitų kraštų žemės ūkio statyboje nėra.

Stogo augštumas, arba pakila, dažniausiai daromas lygus lauko sienų augštumui arba pusei namo platumo — 45° šlaitu. Tokia stogo pakila savo proporcija derinosi su sienų plokštumomis, architektūriškai buvo graži ir tiko vartotai dengimo medžiagai — šiaudams ir gontams.

Senųjų trobų stogai buvo dengiami šiaudais, vėliau pradėti vartoti gontai arba skindeliai, taip pat specialiai išdrožtos skiedros. Naujesnėje statyboje kai kas dengė ir skarda, bet ji ūkininkui buvo per brangi, o svarbiausia — nepraktiška.

Buvo paprotys: dailidės, sunėrę stogui paskutinę gegnę, iškeldavo iš žolių nupintą vainiką, pritvirtindami gegnės viršuje. Šeimininką simboliškai surišdavo statyboje vartojamu šniūru, ir jis turėdavo išsipirkti buteliu magaryčių ir nešykštėti, — kitaip vėjai ir vėtros draskys stogą, ir namai neturės ramios užuovėjos.

Durys dažniausiai daromos vienveriamos: viengubos — vieno lentų sluogsnio, ir dvigubos — dviejų lentų sluogsnių. Dvigubos durys plačiau pradėtos vartoti, atsiradus krosnims. Du-

Lauko sienos apkalimo fragmentas su papuošimu. Joniškis, Šiaulių aps.

rims lentos iš vienos pusės suleidžiamos stačiai, surišant dviem skersinėmis juostomis, o iš kitos pusės įvairiai iškalinėjamos lentomis, eglučių, rombų bei stačiakampių formomis. Durys iškalinėta puse dedamos iš gryčios pusės, iš seklyčios ir priemenės įėjime iš lauko. Dvigubos durys sandarios ir jos tiko mūsų krašto klimatui.

Suveriamos ir vienveriamos filinginės durys pradėtos vartoti nesenai, bet jos per plonos tarp apšildomų ir šaltų patalpų žiemos metu.

Ankstyvesnėse dūminėse gryčiose lauko sienose pradėtos daryti nedidelės angos, užstumiamos sklaisčiais, kurių paskirtis daugiau buvo ventiliacijai. Tiktai vėlesnėje statyboje atsiranda angos šviesai, užtaisomos pūsle.

Stiklas gyvenamųjų namų langams pradėtas vartoti apie XVI amžių. Nuo tada žymiai padidėjo langai ir patobulėjo jų konstrukcija.

Langai sienose daromi įvairaus dydžio, stačiakampės formos. Skliautų langai dažniausiai vartojami pusiau apvalios formos, rombiniai, o rečiau — stačiakampiai.

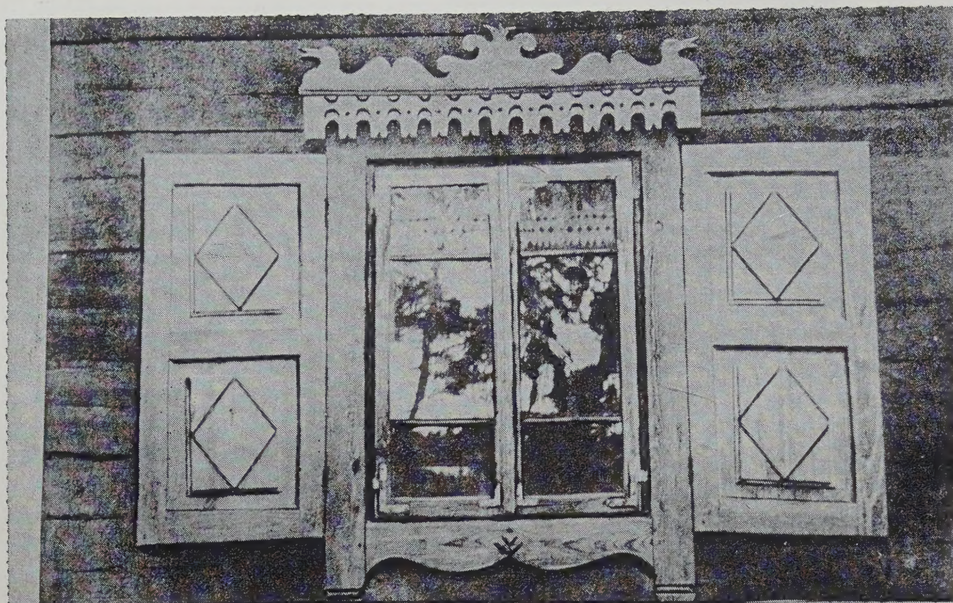
Langų angų proporcija tarp platumo ir augštumo dažniausiai būna 1:1,5. Išoriniai rėmai atidaromi į abu šonu, o antrieji rėmai — žieminiai dažniausiai esti ištisiniai, prieš vasarą išimami, o prieš žiemą įdedami.

Langams daromos langinės iš abiejų šonų šių tipų: filinginės, iš viengubo lentų sluogsnio, surišant dviem skersinėm juostom — lygios arba išpjaustant kokį motyvą; ir dvigubo lentų sluogsnio — apatinis lygus, surištas dviem juostom, o viršutinės iškalinėjamos profiliuotomis lentomis įtrižai. Langinės daromos namo išorei pagražinti.

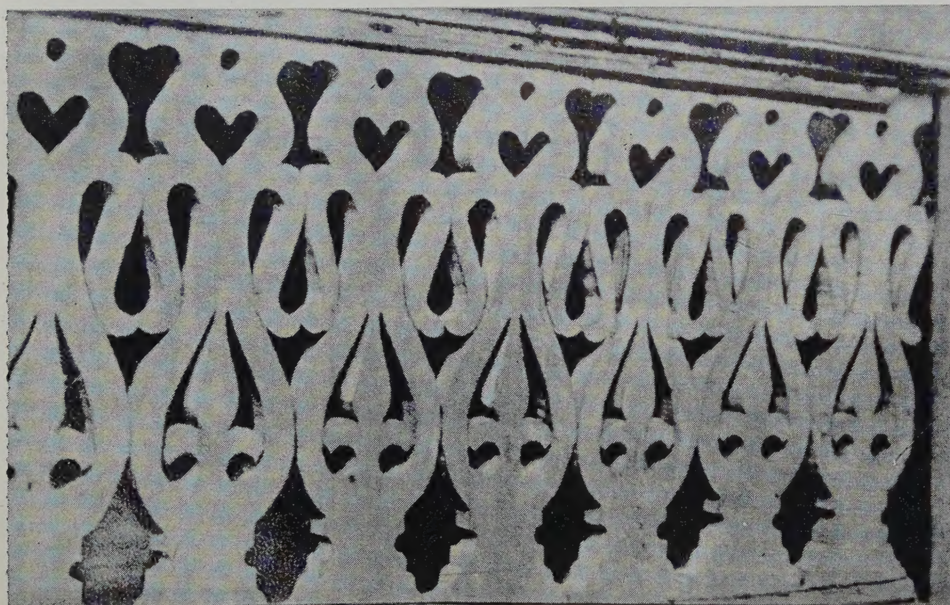
Prie priemenės lauko durų iš abiejų pusių daromi maži langeliai šių formų: rombiniai, apvalūs ir pailgi stačiakampiai.

Prieangis gyvenamajame name yra vienas iš būdingiausių architektūrinių dalių. Jo formos ir konstrukcija labai įvairios, gražia ornamentika išpuoštas. Prieangio architektūroje išreikštas mūsų sodžiaus stalių grožio pajautimas proporcijose ir dalių kompozicijoje.

Prieangiai, manoma, pradėti statyti apie XVI amžių, atsiradus tobulesniems įrankiams, pjūklui ir grąžtui. Prieangiai statomi trijų rūšių: atdari — su stogeliu, paremtu dviems ar keturiomis profiliuotomis kolonomis, pusiau atdari — tarp kolonų tarpas namo palangių augštyje iškalinėjamas stačiomis, ornamentais išpjaustytomis arba lygiomis lentomis; uždari — kai pusiau atidaromi prieangiui įdedami dar įstiklinti rėmai.

Langas. Taučionių km., Onuškio vls.

Prieanglio tvorelė. Kretingos aps.

Pradėjus gyvenamuosius namus statyti su dviems įėjimais, prieangiai dažnai statomi iš abiejų namo šonų: pirmaeiliam įėjimui dailesni, dažnai stikliniai, antraeiliam įėjimui — paprastesni, dažniausiai atviri ar pusiau atviri.

Prieangiai dengiami vienašlaičiais ir dvišlaičiais stogeliais. Vienu atveju vienašlaitis stogelis yra trobesio stogo tąsa, kitu — stogelis daromas žemiau stogo karnizo briaunos.

Dvišlaitis stogelis vienu būdu remiamas į namo sieną, žemiau namo stogo karnizo briaunos, kitu atveju jis įjungiamas į stogo šlaitą.

Pusiau uždaruose ir uždaruose prieangiuose iš vidaus prie lauko šonų pritvirtinamas lentos — suoleliai atsisėsti.

Kaip matome, prieangiai yra labai įvairūs. Skirtingas jų formas turi net atskiros apylinkės. Bet šis originalus, gražus ir individualus mūsų sodžiaus architektūros bruožas dar neišskaitytas ir nesuprastas, laiko naikinamas žūna.

Vėlesniame tarpsnyje pradėta statyti "salkas". Jos rengiamos per vidurį namo dviem būdais: kryžminės, — kuomet išsikišimai daromi į abi namo stogo puses, ir pusiau kryžmines — kuomet išsikišimas tiktai viename stogo šone. "Salkų" stogus dengia dviem būdais: vienašlaičiai ir dvišlaičiai įremiant į bendrą namo stogą.

Senesnių namų lauko sienos kartais apka-

lamos lentomis šiais būdais: stačiai — ištisai per visą sieną, viršum sudūrimų užkalamos siauresnės lentelės; iki palangių stačiai, o viršum palangių gulsčiai profiliuotomis; ir trečiu būdu — gulsčiai profiliuotomis per visą namo sieną. Sienų apkalimui vartojamos lygios lentos, tiktai namo kampų apkalimui kartais vartojamos ornamentuotos.

Senose gryčiose lubos buvo dedamos iš lentų viršum balkių išklojant praretintai ir tarpus perdengiant. Naujesnėje statyboje lubos dažniausiai pakalamos profiliuotom lentom iš apačios balkių.

Grindys senuose namuose buvo aslos — iš molio specialiai paruošto ir gerai suplūkto. Tiktai naujesnėje statyboje pradėta dėti iš lentų.

Senovėje namų pamatai daryti iš akmenų, kampuose įkasant didesnius, tarpus užpildant smulkesniais su molio tešla. Velesnėje statyboje pamatai daromi iš paprastų akmenų arba iš apskaldytų, surišant kalkių skiediniu; Naujesnėje statyboje — iš apskaldytų akmenų surišant cemento skiediniu, arba iš betono.

Prie gyvenamųjų namų labai prisirišusios kregždės ir mėgsta lipdyti lizdus pastogėse prie gegnių. Sakoma, jei kregždės apsigyvena, tai ženklas, kad namas gerai pastatytas, tvirtas ir stovės dar ilgus metus.

Pagražinimai bei ornamentika

Gyvenamojo namo architektūroje vartojamos šios mėgiamiausios ornamentų formos: geometrinės, augalinės, gyvūninės ir visatos kūnų.

Geometrinis ornamentas yra patsai seniausias ir statyboje sutinkamas šių formų: dantukų, eglučių, lankelių, trikampių, rombų ir gimbių. Iš augalinių: stilizuota tulpė. Iš gyvūninių: arklių ir gaidžių galvos. Iš visatos kūnų: stilizuota saulė, mėnulis ir žvaigždės. Ornamentai vartojami ne tiktai papuošimui, bet turėjo ir mitologinę prasmę. Tam tikslui stogo šotrinų galuose buvo išpjaustomos arklių ir gaidžių galvos, kurios, kaip tikėta, saugojo namus nuo pik tų dvasių ir įvairių nelaimių. Naujesnėje statyboje gyvūniniai ir visatos kūnų ornamentai nebeturėjo tos mitologinės prasmės. Ornamentais puošiama stogo skliautas, šotrinos ir ypač prieangiai.

Mūsų sodžius nemėgsta ornamentuoti lauko sienų apkalimo lentų — jei kur ir buvo daroma, tai labai nežymiai. Ornamentas labiau mėgstamas vartoti augštaičių kaip žemaičių. Augštaičių gyvenamojo namo išorė dažniausiai daugiau papuošta ornamentais.

Namo statyboje išpjaustymai bei ornamentika neperdėta, nenustelbia architektūrinės formos, pritaikyta medžiagai ir konstrukcijai — tai yra esmingas mūsų sodžiaus statyboje architektūrinis bruožas.

Apie prieangių ornamentus jau anksčiau kalbėjom. Jų formos bei pagražinimai labai įvairūs.

Mūsų sodžiaus architektūroje pasireiškusios ornamentų formos iki šiol dar nėra išstudijuotos, nėra išryškinti jų esmingi bruožai, pasireiškę net atskirose krašto srityse.

Tendencija standartizuoti ir čia bando sumaišyti iš visų krašto sričių pasireiškusius individualinius polėkius, sumesti standartinin katilan, užgniaužti individualinę kūrybą ir lipdyti bendrą standartinį namelį pagal šabloną.

Gėlių darželis ir daržely kryžius

Kalbant apie gyvenamąjį namą, tenka paminėti rūtų darželį. Jis įrengiamas dažniausiai gale namo, gražiai apsodinamas gėlėmis, aptveria-

Prieanglio lėkiai. Notėnų km., Platelių vls.

mas dailia statinių tvorele. Darželis puošia namo išorę ir yra lyg neatskiriama jo dalis.

Darželis yra sodžiaus sesės pasididžiavimas. Su žaliuojančiomis rūtomis, bijūnais, spalvingomis našlaitėmis, rožėmis ir kitais žiedais vasarą teikia jis grožį namo išorinei aplinkai.

Kartais darželiuose prie namų statomi kryžiai atminti svarbesniems šeimos įvykiams, aukai, paguodai ir šviesesnei vilčiai.

Kryžiai daromi įvairiausių formų, ornamentuoti, todėl jų buvimas sodyboje savotiškai gražina ir pagyvina namo išorę.

Esmingi savitumai

Gyvenamojo namo architektūrinėje visumoje sudėtas mūsų sodžiaus savas kūrybininis pasireiškimas, pastebimas trobesio dalių proporcijose, jų konstrukcijoje, ornamentų turtingume, darnioje viso statinio kompozicijoje. Architektūrinės formos yra originalios, sodžiaus staliaus ir dailidės kūrybos polėkio rezultatas.

Gyvenamieji namai pasižymi architektūriniu proporcingumu, dekoratyviškumu, dominuojančia simetrija, tradicingumu ir giliu individualumu.

Architektūrinis proporcingumas matyti įvairiose pastato formose: ritmas — formoje ir jos derinime; dekoratyviškumas — ornamentuose; simetrija — plane ir formų kompozicijoje; įvairumas — skirtingais statybos bruožais atskiroms krašto vietoms. Tas skirtumas ryškus aukštaičio ir žemaičio gyvenamojo namo statyboje. Kaip jau sakyta, aukštaičių statyboje daugiau ornamentų, žemaičių — mažiau.

Skirtingų, charakteringų statybos bruožų— yra ir kitose krašto srityse. Tai aiškiai matyti iš prieangių gausių varijantų, išpjaustymų ornamentikos ir stogų formų.

Gaila, kad šie būdingi architektūriniai savitumai dar nėra tinkamai suprasti, atrinkti ir suskirstyti.

Ritmingumas yra esmingas sodžiaus architektūros bruožas. Jis matomas visoje pastato visumoje: plane, architektūrinių dalių kompozicijoje ir ornamentų formose. Ritmingumas statybon bus persidavęs iš gamtoje matomo ritmo.

Dekoratyviškumas taip pat gana būdingas bruožas. Šiuo sumetimu statomi prieangiai, daromi įvairūs ornamentų išpjaustymai bei papuošimai.

Individualumas yra vienas iš stipriausių reiškinių. Šis pradas mūsų sodžiui yra giliai persidavęs iš gamtinės aplinkos. Miške nerasi vienodų eglių, beržų ir kitų medžių bei augalų. Jie giminingi, panašūs, bet nelygūs —individualūs. Tas pats žmonijos ir gyvūnijos pasauly.

Šį gamtos individualumo dėsnį sodžius yra įsijautęs. Tai ryškiai pastebima gyvenimo būde ir meninėje kūryboje. Todėl ir kaimo gyvenami namai yra panašūs, giminingi, bet esmėje skirtingi — individualūs. Sodžiuje nerasi vienodo tokio pat namo, jie dažnai labai panašūs, bet nelygūs.

Bandymas standartizuoti sodžiaus gyvenamuosius namus ir bendrai statybą su keliais varijantais pagal ūkio dydžius, su architektūrinėmis formomis sumaišytomis iš įvairių krašto sričių, sodžiuje nesulaukė atgarsio, nes iš esmės buvo svetimas būdingai tradicinei individualinei mūsų sodžiaus statybai ir todėl neprigijo.

Pastangos medžio ornamentų bei mūsų tautodailės išpjaustymų formas panaudoti kitai medžiagai, jų neatkuriant iš pagrindų, yra netikslus reiškinys.

Vokietijoje teko matyti kai kuriose provincijose žemės ūkio trobesių statyboje išryškintus skirtingus bruožus, susidariusius vietoje laiko sąvartoje, ir tai teikia tikrai gražų įspūdį.

Mūsų kaimui yra būdingas vaišingumas. Kiekvienas kiemas turi plačią apylinkėje giminę, gerų bičiulių ir prietelių, su kuriais mėgstama susitikti, pasisvečiuoti ir paulioti.

Pasikieminėti progų netrūksta: vestuvės, krikštynos, pakermošės ir šermenys. Reikėjo vietos ir piršliui melagiui pakarti ir šauniai svočiai su vestuviniu tortu — karvojum pasirodyti, susirinkusiems apsišokti, o per šermenis, pagiedoti.

Todėl atsirado ir seklyčios, dažnai užimančios apie trečdalį namo ploto. Seklyčios išugdė sodžiaus vestuvinių iškilmių gražias tradicines ceremonijas.

Mūsų sodžiuje yra didelis prisirišimas prie gimtųjų namų, prie savo tėviškės. Čia augo kartų kartos, čia glūdi giminės kamienas. Prisirišimą gimtiesiams namams išugdė sėslus gyvenimo būdas ir gamtinė aplinka. Ūkių pardavimas sodžiuje buvo retas atsitikimas.

Sunkiai skyrėsi kiekvienas, iš namų iškeliaudamas svetur tariamos "laimės" ieškoti. Gimtinės takų prisiminimai ne vieną sodžiaus vaiką grąžino iš svetimų pasviečių, dažnai iš už jūrų-marių į tėviškę.

Mūsų sodžiaus gyvenamojo namo statyba sudaro savą architektūrinę problemą. Ją sprendžiant, reikia suprasti ir mokėti įsijausti į savitą jos pobūdį. Negalima paneigti mūsų sodžiaus šimtmečiais kurtų architektūrinių formų, pasireiškusių ir besireiškiančių skirtingų individualinių bruožų. Visa tai mūsų sodžiui yra sava, suaugę su jo charakteriu ir skiriasi nuo kitų kraštų.

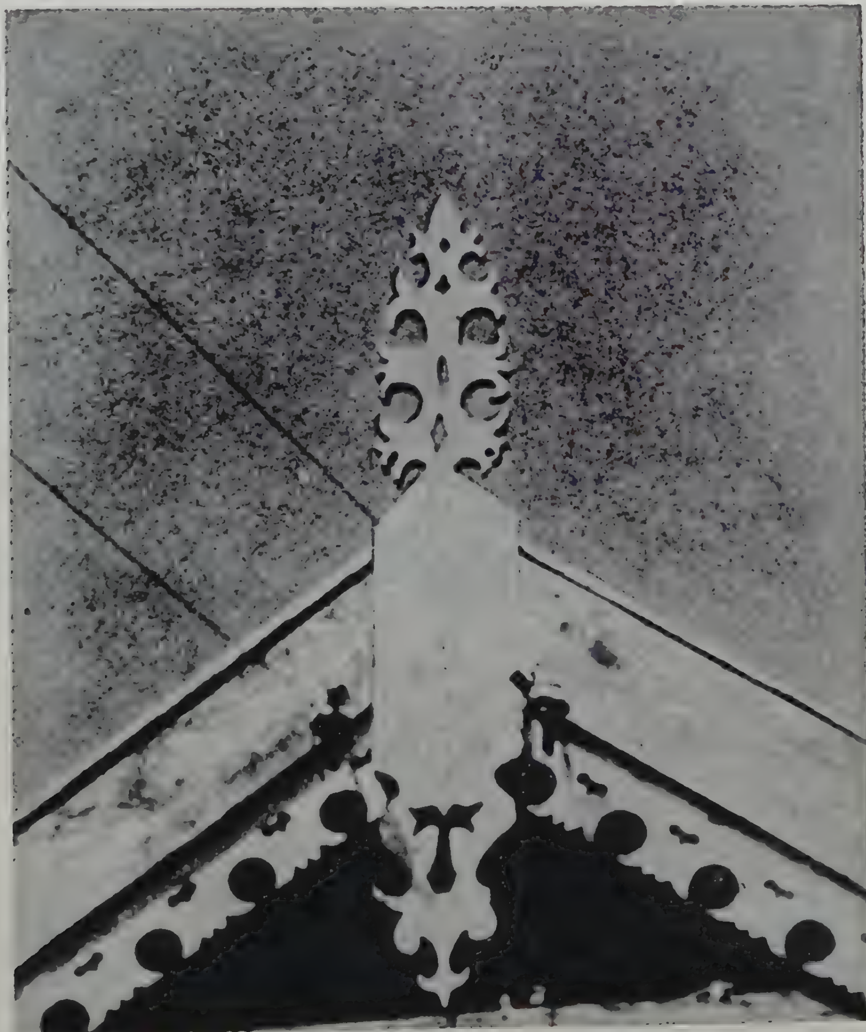
Sodžiaus gyvenamojo namo projekto paruošimas yra sudėtingas dalykas, į jo sprendimą įeina visa eilė problemų: reikia pažinti krašto ūkiniai klausimai, tradicijos, papročiai, sodžiaus originalios architektūrinės formos ir besireiškiantis individualizmas.

Mūsų sodžiaus gyvenamasis namas amžių žingsniuose išlaikė savą originalumą, kartu su krašto civilizacine pažanga, sodžiaus stalius ir dailidė vis mokėjo atnaujinti formoje su būdingais bruožais.

Šių dienų mūsų uždavinys: tą savą sodžiaus architektūrą studijuoti, palaikyti, atnaujinti formoje ir turinyje, palaikyti lietuviškuosius pradus — originalumą, individualumą bei būdingumą.

BIBLIOGRAFIJA:

1. Paulius Galaunė: Lietuvių Liaudies Menas, L.U. Humanitarinių Mokslų Fakultetas, Kaunas 1930.
2. St. Matulaitis: Lietuvių Tautos Istorija. Švyturio Bendrovės leidinys, Kaunas 1923 m.
3. Ant. Rūkštelė: Lietuvių Tautodailė, Kaunas 1929 m.
4. Naujoji Romuva — Straipsniai lietuvių tautodailės bei sodžiaus meno temomis: 1937 m. 4, 5, ir 49 nr.; 1938 m. 7, 10, 35, 36, ir 37 nr.; 1939 m. 6 nr.; 1940 m. 11 nr.
5. A. Dethlefsen — Bauernhäuser und Holzkirchen in Ostpreussen, Berlin, 1911.
6. "Jahrbuch für Historische Volkskunde" II Band, Von Wesen Volkskunst, Berlin, 1926.
7. M. Verworn: Die Anfange der Kunst.
8. Inž. P. Jurėnas: Straipsniai lietuviškos architektūros bei sodžiaus statybos klausimais — "Naujoji Sodyba" 1942, 1943, 1944 m.; "Ūkininko Patarėjas" 1943 m.; "Į Laisvę" 1944 m.; "Technikos Žodis" 1955 m.
9. Lietuvių Liaudies Menas, Vilnius 1957 m.

Gryčios stogo lėkiai su šatrynų išpjaustymo ornamentika. Nida, Šilutės aps.

Br. Murinas — Gėlės

J. Augustaitytė-Vaičiūnienė

APYPIETĖS MIEGAS

Dabar apypietė tokia svaigi, kaitri, saldi.
Ir miegas taip marina, supdamas pavėsiu.
Tik saulę, tiesiančią šešėlių audeklus, girdi —
Tuojau ir jos silpnučių žingsnių negirdėsiu.

Lyg vėjo išdraskyti debesys, sapnai pilki
Susipina į didelį nebūtą nieką —
Taip gyvą šimtmečiais miegot sapnuoti palieki,
Tarsi vidudienis kad rytmetį palieka.

Ir tu miegoki, laikrodi su raiba gegute,
Tarsi sudžiūvęs rudas vabalas prie sienos.
Nevirkausi, nekalbinsi, nežadinsi mane,
Negružinėsi laiko, lyg kandis medienos.

Kada tikrai reikės pabust, pabusiu ir pati.
Vaikai lipins vėl tuos pačius diedus iš sniego.
Nei jų veidų pažįsti, nei kalbos nesupranti:
Tai kam reikėjo atsibust iš pilko miego . . .

DAINA MANO ŽEMEI

Kad galėčiau tave išsinešti
Už kalnų, vandenų, už sausų dykumų,
Tau po kojom žaibus paklupdyčiau,
Kad tik būtų po audrų ramu.

Kad lietus, kaip švelniausias balzamas,
Numazgotų žaizdas, numaldytų skausmus.
Vakarais palinguotų pasuptų
Tavo medžių šakas ir paukštelių lizdus.

Rytmečius pamigdytų aušrinė,
Apklojus, kaip pūkas, rūku minkštučiu;
Pabučiuotų saulutė močiutė,
Užgesinus žvaigždynus ties tavo slenksčiu.

Į kasas auksines įsipynus
Vaivos juostą diena, kaip mergaitė grakšti.
Gintariniai dvarai atsivertų
Jai pasveikint, žuvėdrų snapais sunešti.

Kad galėčau, tave pasiimčiau —
Tą nuostabųjį dangų, marias ir laukus.
Nepalikčiau žmogaus, nei drugelio,
Kurie verpia tarnam ir karaliam šilkus.

NELYGIOS JUNGTUVĖS

Pro seną katedrą siaura gatvelė,
Kur mudu ėjova kadais sukeist žiedų.
Ar dar atsimeni, kieno ranka duris atdarė,
Pilna dienų, minučių, metų, valandų?

Žydėjo pats didžiausias eros lūžis.
Šermukšnis verkė, apsikniaubęs ant tvoros.
Per jaunas buvo vėjavaikiškas gegužis:
Ničnieko neišeis iš tos papaikusios poros.

Beslinkdama naktis, lyg juodas slėnis,
Ilgėjo ir liūliavo sklidinu pilniu.
Tomis pačiomis rankom spalis žarstė plėnis,
Kalbėdamas su verkiančiuoju šermukšniu.

Kas taip kalbėjo, nemelavo niekas,
Paraštėje graudžios kelionės neilgos
Mes skyrėmės,—užpustė pėdas naujas sniegas,—
Viens saulės, kits mėnulio nesulaikomos traukos.

Ištryškus šiaurės alkana pašvaistė
Praėjo Katedros siaurąja gatvele.
Liepsnų užviręs kraujas akmenis palaistė —
Ir bokštą, pridengtą nuo saulės skrybėle žalia.

PAVASARINIS ŽYDĖJIMAS

Bijau, kad jie ir vėl nesusibartų —
Žiedai pavasario žaidynėms apduoti.
Šermukšnis, putinas, jieva prie vartų —
Pirmoji žemės rojaus dieviška marti.

Perdaug to juoko, ašarų, linksmumo,
Perdaug išgerto žalio vyno ir dainų —
Spalvų, lyg angelų sparnai, lepumo
Ir pažvelgimų kaltės ilgesio pilnų.

Taip ne prieš gera dedas, pasakyčiau:
Suabejot nenoroms laime ta imi.
Tik vėjas pūstelia kvapu netyčia —
Jie kniaubiasi į žemę, gailiai verkdami.

Kurie gi veržiasi žydėt — nė motais,
Ar grįžusiem į purvą kas padės, pakels!
Kas kėlęs rudenio rytais šarmotais
Sumindžiotų žiedų svajonėmis gyvens?

VLADISLAVA GRIGAITIENĖ

GYVENIME IR OPEROS TEATRE

STASYS SANTVARAS

Rūsti gyvenimo tikrovė, kaip saulėn bėgančius žiedus, vieną po kito skina iš mūsų tarpo garsius vardus, kurių kūrybiniu darbu, rodos, dar taip neseniai mes džiaugėmės ir didžiavomės. 1961 m., liepos 25 d., pačiame gėlių ir saulės kupinam vidurvasary, į Anapus nuėjo ir buv. Lietuvos Valstybinio Operos Teatro solistė Vladislava Polovinskaitė - Grigaitienė. Norim ar nenorim, liūdna ar graudu, savo atsiskyrimu ji baigė mūsų operos teatro vieną laikotarpį, kuris savo kūrybiniu idealizmu, savo grynaširdėm pastangom, keliančiom ir ugdančiom lietuvių operinį meną, į istorijos lapus bus įrašytas pačiom gražiausiom spalvom.

Architektūros pastatai, paprastai, turi atramos taškus, kurie jų dailų veidą išlaiko nepakrypusį ilgus amžius. Atramos taškus, berods, turi ir kiekviena meninė talka. Nepr. Lietuvos Operos Teatro kertiniai akmenys nuo 1920.XII. 31 d. iki 1944 m. sezono pabaigos buvo mums daug sykių girdėti, o daugeliui ir gerai pažįstami, vardai: lyriniai sopranai A. Galaunienė, Jul. Dvarionaitė, E. Kardelienė, A. Dambrauskaitė, G. Matulaitytė (operetėje) ir J. Augaitytė, dramatiniai sopranai Vladislava Grigaitienė, M. Rakauskaitė, vėliau V. Podenaitė ir V. Dagelytė, mezzo-sopranai J. Vencevičaitė, V. Jonuškaitė, A. Dičiūtė, A. Kalvaitytė, tenorai Kipras Petrauskas ir Aleks. Kutkus, baritonai Ant. Sodeika, J. Mažeika, Vl. Baltrušaitis, J. Butėnas, bosai P. Oleka, Ant. Kučingis ir Ip. Nauragis.

Ne visi jie tą pačią dieną Valst. Operos Teatre pradėjo dirbti. Vieni jame buvo nuo operos teatro įkūrimo, kiti vėliau į jį atėjo, ne visi tuos 24 metus operos scenoj išsilaikė, bet jų meniniai laimėjimai, jų talentai ir pajėgumas pakelti operinio repertuaro naštą, o drauge ir jų asmeninė auka be jokių svyravimų leidžia tarti, kad jie buvo Nepr. Lietuvos Operos Teatro kertiniai atramos taškai. Žinoma, greta jų dar buvo gausi šeima operos solistų ir kitų bendradarbių, kurių kiekvienas savo kūrybinėm pastangom įmūrijo aukso plytą į liet. tautinio operos teatro rūmus. Tačiau, nors modernusis teatras taria, kad jis neturi primadonų ir premjerų, operos teatruose sena tradicija tebėra gyva, nes gi ne visi operos solistai pajėgia įveikti pirmaeilius vaidmenis. Ir tai atsitinka ne dėl žmogaus talento dydžio, bet dėl paprasto gamtos dėsnio: ne kiekvienas žmogiškasis balsas turi tą pačią kokybę ir kiekybę. Paskaitykit Al. Kutkaus "Dainininko dalią", ir jūs pamatysit, kokį skirtumą jis randa tarp savojo balso ir Kipro Petrausko balsinio pajėgumo.

Prof. J. Žilevičius, kuris turi surinkęs apstą įdomių ir vertingų duomenų apie lietuvių muzikinio gyvenimo žmones, savo nekrologe, skirtame velionei Vl. Grigaitienei pagerbti (Draugas, 1961 m. rugpjūčio 5 d.), cituoja tokį jos pasisakymą: "Kai pažvelgiu atgal į savo kūdikystės dienas, regiu save Žaliajame kalne, Kaune, ten, kur dabar Meno mokyklos rūmai baltuoja. Aplink mūsų gyvenamą namą žaliavo didelis, didelis, kaip man tuomet atrodė, vaisių sodas. Lakstydavau jame. Šūkaudavau. Be rūpesčio dainas dainavau. Tiek daug jutau aplink laisvės. Vaikystės dienų skaisčios laisvės! Ir nieko man daugiau nereikėjo. Niekas daugiau nerūpėjo! O tolumoje — iš vienos pusės mėlynuojanti Neris, už jos lygumų lygumos, o iš kitos — platus Nemunas (taip baugus jis man tada rodėsi), Linksmadvaris ir kalnai, apaugę medžiais, krūmais, tuose krūmuose . . . lakštingalos, lakštingalos. Ir kaip čia nešūkausi? Kaip nedainuosi? Kodėl nekrykštausi vaikystės džiaugsmu?!

"Vėliau, kai mano vyresnysis brolis Jonas (dabar Lietuvos gen. konsulas New Yorke) pradėjo pas J. Naujalį bažnyčioje giedoti ir jo slaptame chore dalyvauti, man dainavimas dar labiau parūpo. Juo labiau, kad aš sužinojau, jog slaptame chore dainuoti pavojinga. Bet vaikui tat įdomu. Ir mano didžiausias džiaugsmas buvo, kad ir aš į jį galėjau patekti. Dainuoti slaptame chore! Ak, kaip tai buvo malonu! Saldžiau už viską. Net už vyšnias, sumaniai mamytės išvirtas! Tai buvo seniai. Prieš kelias dešimtis metų. Ir nebegrįš . . ."

Iš tikro, velionė Vladislava mergaitiniu džiaugsmu krykštavo vaikystės sode, kaip lakštingala dainas dainavo, savam operos teatre spindėjo augšto meninio lygio dainavimu, bet visa tai buvo prieš keliasdešimt metų. Ir tie laikai nebegrįš, niekad nebegrįš . . . Ateis kiti, gal

nemažiau savo dvasia sparnuoti, bet jau nebus tie patys . . .

Vladislava Polovinskaitė - Grigaitienė gimė 1890 m. lapkričio 20 d. Kaune. Turtas, kurį ji per savo gyvenimą susikrovė, buvo dainavimas operos scenoj, koncertų estradoj ir jaunųjų dainininkų mokymas. Dainininkės karjerą, teturėdama tik dešimt metų, ji pradėjo giedodama Kauno Šv. Trejybės bažnyčios chore, kuriame vadovavo Vincas Nacevičius. Tai buvo XX-jo amžiaus pavasaris, bet "naktis be aušros" Lietuvoj. Carinės Rusijos priespauda lietuvių tautą slėgė visa savo barbariška letena. Dar nebuvo ženklų, kad bus panaikintas spaudos draudimas ir leista laisva lietuvių kultūrinė veikla. Tačiau, anot to paties Maironio, "nebsulaikysi upės bėgimo" . . . Tauta budo, veržte veržėsi į savo pačios kūrybinę erdvę. Tuo metu Lietuvoj, nors dar slapta, gimė daržinių teatras, jau buvo vaidinama Keturakio komedija "Amerika pirty". Į tokį slaptos liet. kultūrinės veiklos ratą įsijungė ir jaunutė Vladislava Polovinskaitė. Jau tada mes ją randam Dainos d-jos chore, kurio vadovas buvo mūsų patriarchas Juozas Naujalis. Ilgesnį laiką Dainos chore dalyvaudama, Gužučio veikale "Ponas ir mužikai" ji žengė pirmuosius aktorės žingsnius scenoje. Tame savo gyvenimo laikotarpy pati Vl. Grigaitienė rasdavo daug paguodos ir dvasinio džiaugsmo.

Baigusi pradžios mokyklą ir atitinkamai pasiruošusi, Vl. Polovinskaitė stojo į Saulės Mokytojų Seminariją. Tuo pat metu ji pradėjo dirbti ir Lietuvių Moterų d-joj Kaune. Būdama mokytojų seminarijos mokinė, pradėjo pasireikšti kaip solistė. Pirmą kartą Saulės Mokytojų Seminarijos surengtame vakarėly ji dainavo dvi Rubinšteino dainas, kurių tekstus sulietuvino prel. Ad. Jakštas-Dambrauskas. Sėkmingai nelengvas dainas įveikusi, Vl. Polovinskaitė pasidarė dažnesnė lietuvių koncertinės estrados dainininkė Kaune. Tai dėjosi bene 1905-1909 m. laikotarpy, kada jau buvo atgauta spauda ir iškovota šiek tiek daugiau laisvių lietuvių kultūrinei veiklai.

Netrukus Vladislava pradėjo dainuoti koncertuose, kuriuose dalyvavo Kipras Petrauskas, komp. St. Šimkus, St. Audėjus, Skalskaitė-Šukevičienė ir kt. Baigusi Saulės Mokytojų Seminariją, kurį laiką mokytojavo Garliavoj, bet nuolat atvykdavo Kaunan į Dainos d-jos koncertų ir vaidinimų bandymus, dainuodavo ir vaidindavo. Gaila, ji pati nepaliko viešai paskelbtų atsiminimų apie tą savo darbymetį, o Dainos d-jos archyvai, kiek prisimenu, yra žuvę pirmo pasaulinio karo metu. Šiandien, nors dar tebėra gyvi jos broliai ir gyva duktė, itin sunku nuodugniau aptarti tuos darbus, kuriuos velionė

Vladislava Grigaitienė

Vl. Grigaitienė Dainos d-joj yra nuveikusi. O juk tikrai būtų įdomu, jei kas galėtų papasakoti, kokius vaidmenis ir kokiuose veikaluose ji vaidino, kokias dainas dainavo, kokių pasisekimų ir nesekmių turėjo. Tie duomens padėtų nušviesti ano meto Dainos d-jos muzikinę ir teatrinę veiklą, ir šiandien, kai mūsų tauta gyvena dar juodesnę vergijos naktį, lietuvių teatro istorijai tai būtų itin brangi medžiaga.

Iš tolo į nubėgusį laiką žiūrėdami, žinoma, dabar nesunkiai galime suvokti, kad Vl. Polovinskaitės ano meto vaikla Dainos d-joj buvo daugiau ar mažiau pažengusio dainos ir vaidybos meno mėgėjo darbas.

Persikėlusi gyventi ir mokytojauti į Vilnių, Vl. Polovinskaitė įsijungė į plačiai žinomos Rūtos muzikinį ir teatrinį veikimą. Bet ir čia, dirbdama su G. Žemkalniu-Landsbergiu ir kitais to laiko Vilniaus lietuviais teatralais, nors, be abe-

jonės, pažengė keletą žingsnių į priekį, bet vis dar nebuvo scenos meno profesionalė. Todėl itin reikšminga data jos gyvenime reikia laikyti 1910 m., kada ji įstojo į Vilniaus Muzikos mokyklą, išlaikomą Imperatorinės Rusų Muzikos dr-jos. Toj mokykloj besimokydama, ji ištekėjo už teisininko Juozo Grigaičio (1881-1947), Nepriklausomoj Lietuvoj žinomo brigados generolo, kariuomenės, apygardos teismo ir Vyr. tribunolo teisėjo. Vilniaus Muzikos mokyklą Vl. Grigaitienė baigė 1914 m.

Karui kilus, jos vyras buvo pašauktas į rusų kariuomenę, o ji išvyko į Petrapilį. Ten Vladislava netrukus įstojo į Imperatoriaus Muzikos konservatoriją, prof. N.A. Ireckos klasėn. Karo metas, nors ir karininko žmonai, nebuvo patogus laikas dainavimo ir muzikos studijoms. Petrapily gyvendama, Vl. Grigaitienė turėjo visokių rūpesčių, o, kilus revoliucijai, teko griebtis įvairių darbų, kad galėtų išsilaikyti ir mokslus baigti. Prof. J. Žilevičiaus liudijimu, Imperatoriaus Muzikos konservatorijoj, dėl balso gražumo ir pajėgumo, ji buvo prof. Ireckos numylėtinė, ten mokėsi penkerius metus, taigi konservatoriją turėjo baigti 1919 m. Konservatoriją baigdama, gavo laisvojo menininko diplomą.

Tos dienos, kada Vl. Grigaitienė baigė muzikos mokslus ir, kaip profesinė dainininkė, žengė į sceną, Rusijoj buvo siaubo kupinas metas. Visom aistrom įsisiūbavę revoliucionieriai, įaudrinta tamsi rusų masė, naikino žmones ir jų sukurtas ar surinktas kultūrines vertybes, didmiesčių sienas aptaškė gal kaltų, o daugeliu atvejų visai nekaltų savo tautos šviesesnių žmonių krauju. Toj maišaty ir naikinimo siaube netruko visu baisumu iškilti ir bado šmėkla. Aišku, Rusijos lietuviai — mokslus baigusieji, studentai, mokiniai, darbininkai ir karo pabėgėliai — pradėjo ieškoti grįžimo kelių į Lietuvą. Mūsų didžiai paguodai tuo laiku, kai Rusija kraujavo ir duso revoliucijos dūmuose, Lietuva, nors dar kovėsi dėl savo laisvės, bet jau buvo paskelbta kaip nepriklausoma Respublika ir didelę dalį savo žemių nuo įvairių priešų apgynusi. Iš Rusijos ir kitų kraštų namolei pradėjo grįžti būriai lietuvių. Tuo keliu iš Petrapilio į Lietuvą pasuko ir laisvoji menininkė Vladislava Grigaitienė.

Deja, grįžti namo į Lietuvą nebuvo lengva, nes tuo metu lietuvių pulkai dar kovėsi dėl Nepriklausomybės su bolševikų į Lietuvą atmestom, išalkusiom ir nuskurusiom rusų, kinų, ir kt. brigadom. Vl. Grigaitienė, kaip artimiausią grįžimo tašką, pasirinko Vitebską, kur, pažįstamo N. Malko rektoriaujamoj konservatorijoj, pradėjo dirbti mokytojos darbą. Bet neilgai ji čia užtruko, nes vyro rūpesčiu pateko įkaitų skaičiun, ir turėjo išvykti į Smolenską. Ir tai tebuvo tik grįžimo kelionės pradžia. Smolenske turėjo laukti ilgesnį laiką, todėl, teatro vadovybės kviečiama, 1919-1920 m. sezono metu dirbo Smolensko operos teatre. Čia ji, turbūt, išgyveno ir savo operinio darbo krikštą, P. Čaikovskio "Eug. Onegine" atlikdama Olgos vaidmenį. N. Malko kviečiama, vykdavo į Vitebską dainuoti jo diriguojamuose koncertuose. Sunkios ir net pavojingos tada būdavo tos kelionės, bet reikėjo suktis, kad nepatektum bolševikinės valdžios nemalonėn. O toji valdžia sekė jos žingsnius ir vertė ją dainuoti aplinkiniuose miestuose. Atlyginimas už tą darbą dažniausiai būdavo silkės ir duona. Bado ir nedateklių metu tai nebuvo perdaug prasti dalykai. Betgi tą mizerną honorarą su kaupu atlygindavo koncertų klausytojai. Smolenske, Vitebske ir kaimyniniuose miestuose Vl. Grigaitienė, kaip dainininkė, ir anom niūriom dienom turėjo didelį pasisekimą, muzikos kritikų ir klausytojų buvo augštai vertinama ir laukiama viešnia. To ji nusipelnė balso grožiu bei jėga ir muzikine kultūra.

Į Lietuvą, kaip įkaitas, Vl. Grigaitienė grįžo 1920 m. balandžio 9 d. Brėško didelių vilčių ir didelių kūrybinių polėkių kupinas pavasaris. Grįžusi netruko įsisukti į kylančių sumanymų ir idėjų verpetą. Po trijų savaičių, gegužės 1 d., jinai jau dainavo Kauno miesto teatre, kur pasirodė ir kiti iš svetur į Lietuvą grįžę menininkai. Tuo metu jos akompaniatorius buvo Juozas Žilevičius, L.M. Drauge su dramos aktoriais Andrium Oleka-Žilinsku ir jo žmona V. Solovjova jie surengė koncertus Marijampolėj ir Vilkavišky. Su kita scenos menininkų grupe Vl. Grigaitienė aplankė visus didesniuosius Lietuvos miestus ir miestelius, kur tik atsirado šiokios tokios galimybės koncertą surengti. Profesionalų dainininkų ir aktorių pasirodymai Lietuvoj tada kėlė didį džiaugsmą, spaudė iš akių ašaras, užkurdavo plojimų audras. Vl. Grigaitienė iš tų koncertų į Kauną grįždavo sunkiai bepakeldama gėlių puokštes ir vainikus.

1920 m., sausio 29 d., susiorganizavo Liet. Meno Kūrėjų d-ja, su šypsniu lūpose trumpai vadinama Lemenkudra. Tai buvo organizacija, kurios garo katilas turėjo nepaprastai didelę jėgą prisikeliančios Lietuvos kultūriniam gyvenimui organizuoti ir jo lygiui kelti. Tų pačių metų balandžio 16 d. įsisteigė Lemenkudros Muzikos sekcija. Sekcijos moterų ir vyrų galvose kilo mintis, kad atėjo metas kurti lietuvių operos teatrą. Pasitarimų apie operą *lopšiu* pasidarė Vl. Grigaitienės butas Kaune. Iš karto tas sumanymas kai kam galėjo atrodyti utopija. Pradžioj jo neparėmė ir Kipras Petrauskas, tuo laiku gy-

venęs Vilniuje. Visų pirma tokiam dideliam sumanymui įgyvendinti reikėjo teatrinių patalpų, o Kauno miesto teatras vėpsojo išdaužytais langais, jo kėdės buvo aplaužytos, jei buvo kiek dekoracijų ir scenos drabužių, tai tik skudurai. Be to, nebuvo orkestro, iš dainininkų tik vienas Kipras teturėjo operinio darbo patyrimą, Marijos Teatre Petrapily dainavęs apie dešimtį metų. Tačiau operos sumanytojai neviltin nenugrimzdo. Kai lenkai Vilnių okupavo ir į Kauną atsikėlė gyventi Kipras Petrauskas, vėl visu aštrumu iškilo operos teatro steigimo klausimas. Prie LMK d-jos buvo sudaryta Lietuvos Operos Taryba, kurion įėjo Kipras Petrauskas, Stasys Šilingas, Juozas Tallat-Kelpša ir Juozas Žilevičius, L.M. Pasirinkta statyti G. Verdi "Traviata", F. Kiršos ir B. Sruogos išversta į lietuvių kalbą. Po šešių savaičių įtempto darbo, 1920 m., gruodžio 31 d., apvalytam ir aptvarkytam Kauno m. Teatre įvyko "Traviatos" premjera, sužadinusi daug iki šiol nepamirštamo džiaugsmo ir entuziazmo, per, palyginti, trumpą laiką iškėlusi mūsų Valst. Operos Teatrą į pirmaeilių teatrų gretas. Šiandien tik su giedru šypsniu gali minėti, kad "Traviatos" premjeros orkestrą sudarė iš kavinių ir kariuomenės pulkų surinkti 24 muzikantai (jau 1928 m. pabaigoj Opera turėjo savo ir gerai paruoštų muzikų pilno sąstato simfoninį orkestrą), nors lietuvių solistų užteko visiems "Traviatos" vaidmenims atlikti.

Operos teatro steigimo trumpą epizodą sąmoningai čia atpasakojau, nes reikėjo šia liūdna proga pabrėžti, kad ir Vl. Grigaitienė buvo Nepr. Lietuvos pavasario judri kultūrininkė veikėja, be jokių svyravimų rėmusi savojo operos teatro kūrimo pastangas, aktyviai dalyvavusi to teatro organizavimo darbe. Kaip vėliau matysim, taip pat ji buvo ta moteris, kurios asmeninis įnašas į operinio meno ugdymą Lietuvoj buvo itin reikšmingas ir didis. Antra vertus, nors trumpa apybraiža tas epizodas liudija, kokio dydžio užsimojimų, drąsos ir ryžto turėjo ano meto lietuviai kultūrininkai. Gal nebus perdėta, jei tarsim, kad jų pastangos prilygo tom žmogiškom pastangom, kurių dėka nūdienis žmogus vietoj arklio pasikinkė motorą, visokeriopai pagerino savo buitį ir net iškilo į neaprėpiamas dangaus erdves. 1918-1944 m., tai didingo lietuvių tautos darbymečio, audringo ir kūrybingo prisikėlimo laikas. Ak, turėtumėm pasirūpinti, kad to gyvenimo atskiri aspektai būtų aptarti atskirom studijom.

Imperatoriaus konservatoriją Petrapily Vl. Polovinskaitė-Grigaitienė baigė kaip mezzo-sopranas. Tuo balsu dainuodama, ji pradėjo dirbti ir Nepr. Lietuvos operos teatre. Jeigu meno atmintis nemeluoja, ji buvo pirmoji Carmen liet. operinėj scenoj (Bizet op. Carmen Valst. Operos Teatre pirmą kartą buvo pastatyta 1924.II.7). Tačiau mezzo-sopraniniu repertuaru Vl. Grigaitienė nebuvo patenkinta. Savo prigimtimi jos balsas buvo plačios apimties, didelės jėgos ir gražaus tembro. Inteligentingai ir darbščiai Vl. Grigaitienei neilgai reikėjo vargti, kad pakeistų savo balso pobūdį ir paskirtį. Kurį laiką Paryžiuje padirbusi su prof. F. Litvina, į Kauną ji grįžo kaip dramatinis sopranas. Nors į Lietuvą iš JAV jau buvo atvykusi Marijona Rukauskaitė, talentinga aktorė ir gausių balsinių resursų dainininkė, vis dėlto gero dramatinio soprano Valst. Operos Teatrui tuo metu itin stigo. Kai Vl. Grigaitienė ėmėsi to repertuaro, teatro darbui atsivėrė platūs ir didelių galimybių veikimo laukai. Buvo galima statyti R. Wagnerio ir visas kitas didžiąsias operas, kurių be pajėgaus dramatinio soprano nebuvo galima įveikti. Bėgo metai, o kasmet Valst. Operos Teatre vis būdavo pastatoma viena ar kita vadinama grand opera. Vladislava Grigaitienė visom savo dvasinėm ir fizinėm jėgom įsikinkė į tą darbą ir ištisus dvidešimt metų su dideliu vidiniu susitelkimu, su dideliu kūrybiniu polėkiu nešė į liet. operinę sceną puikiai muzikiniu ir vaidybiniu požiūriu paruoštus dramatinio soprano vaidmenis, kurių sukurtu vaizdu mes didžiavomės ir gėrėjomės, o ir prašalaičiai nesvyruodami didžiai vertino tų vaidmenų kūrybos augštą meninį lygį. Nubėgęs laikas ir istorinė perspektyva šiandien jau be paklaidos leidžia tarti, kad Vl. Grigaitienė, greta Kipro Petrausko, Lietuvoj buvo pati pajėgiausia operos dainininkė.

Kad pasakyti žodžiai neskambėtų nepagrįstu komplimentu (mirusiems komplimentai, turbūt, nesakomi), reikia kiek giliau pažvelgti į Vl. Grigaitienės darbą operos teatre. Visų pirma, turbūt, mus domina jos dainavimo menas, nes nei ištrėmime Vokietijoj, nei JAV viešumoj ji nebesirodė, pati tardama, kad ji nenori sudaryti prastesnį vaizdą už tą Grigaitienę, kuri dainavo Nepr. Lietuvos scenoj. Tai išmintingi žodžiai, žodžiai pasaką, kad žmogaus amžius dainos menininką daug greičiau už kitus nuvaro nuo tribūnos į užmarštį. Betgi tame laikotarpy, kai velionė iš viešumos pasitraukė, mūsų tarpe atsirado daug brandžios šviesuomenės ir "liaudies", kurie gyvos Vl. Grigaitienės dainavimo negirdėjo ir scenoj jos nematė. Jiems, o ir mūsų teatro istorijai, tegu bus leista dar kartą tarti, kad Vl. Polovinskaitė-Grigaitienė buvo didelio masto operos menininkė. Kaip sakyta, ji turėjo dailaus tembro galingą dramatinį sopraną. Tą balsą ji valdė, kaip tikra virtuozė. Ir apatiniai, ir viduriniai, ir augštutiniai jos dainavimo garsai buvo viena ir ta pati išdailinta ir išly-

ginta linija. Tik geri instrumentininkai—smuikininkai ir čelistai — turi tokią dailią grojimo techniką. Kaip dainininkė, ir Vl. Grigaitienė visų pirma buvo puiki technikė, mokėjimu balsą valdyti nesunkiai įveikusi sudėtingų operinių vaidmenų kantileną. Jos piano ir pianissimo visuose balso registruose buvo tikras, grynas ir skardus. Jos mezzo-forte ir forte skambėjo, kaip gryno sidabro varpas. Bet ir ten, kur operiniam ansambly ar arijoj reikėjo reikšti kančią ar šauksmą, galingas Vl. Grigaitienės fortissimo niekad neišvirsdavo į neapvaldytą riksmą. Manding, šioj vietoj to pakanka velionės dainavimo menui aptarti.

Dainininkui toli gražu nepakanka turėti gerą balsą ir gerą dainavimo mokyklą. Jis dar turi pasižymėti įgimtu muzikiniu jausmu, gera klausa ir ritmų pajautimu, turi pažinti muzikos formas ir atskirų autorių stilius, turi įsisąmoninti harmonijos mokslą, operinį veikalą jis turi aprėpti turinio, epochos ir muzikos požiūriais. Visa tai ir dar daugelis niuansų sudaro vadinamą op. solisto muzikinę kultūrą. Vl. Grigaitienė muzikine kultūra buvo apsišarvavusi neprasčiau, kaip mokėjimu dainuoti. Muzikiniu požiūriu kiekvienas jos sukurtas vaidmuo buvo išbaigtas, išdailintas ir stilingas. Kritiškesnė pastaba gal tegalėtų būti tik viena: kurį laiką ji mažiau dėmesio kreipė į žodžio tartį, jos dainuojami tekstai buvo sunkiau suprantami (žinoma, tai dainavimo mokyklos įtaka), bet ilgainiui ir šį neatskiriamą operinio meno pradą ji nesunkiai apvaldė. Rimtim ir susitelkimu, autorių stiliaus pažinimu Vl. Grigaitienė iš tikro buvo puiki interpretatorė ir gilios muzikinės kultūros asmenybė. Muzikos kritikas V. Žadeika 1934 m. gana tiksliai rašė apie Vl. Grigaitienės meną: "Kiekvienoj rolėj ji atskleidžia joje glūdinčius savumus. Ji iškelia visą akcentų skalę, spalvų gamą, dinamikos efektus, muzikinį ir teksto turinį."

Kaip operos aktorė Vl. Grigaitienė nepasižymėjo išsišokančiu temperamentu. Gal todėl, kad Valst. Operos Teatro scena Kaune jai buvo per maža. Pati, kaip moteris, ji buvo itin augšto ūgio, bet proporcingų formų, gražaus ir patrauklaus veido, dailiai nuaugusi, kaip liekna Lietuvos girių liepa. Kauno teatro scenos mažoka erdvė šiek tiek varžė Vl. Grigaitienę, ji negalėjo visu ūgiu joje vaidybiškai pasireikšti, nes žiūrovų artumas, ypač kai ji dėvėdavo ilgus, stilingus drabužius, scenoj ją dar labiau didino. Tačiau ir vaidybiniu požiūriu ji buvo tikra aristokratė. Apvaldžiusi vaidmens išorinį ir vidinį pavidalą, ji visuomet būdavo tiesi, ryški, susitelkusi ir išlaikyta, ir niekad žiūrovų nevargindavo bereikalingų judesių ir mostų tvanu. Puiki ir stilinga ji buvo J. Karnavičiaus Gražina, savy užsidariusi ir kenčianti Verdi Aida, puošni, staigi, mylinti ir pavydi Puccini Tosca. Bet, kaip dirigentai svečiai (Scherchen, Couts, Hoeslin, Cooper) su užsispyrimu tvirtindavo, amžiną atminimą nusipelniusi Vl. Grigaitienė išorine struktūra ir dainavimo pajėgumu buvo būdinga R. Wagnerio operų aktorė ir dainininkė. Deja, dėl to paties scenos mažumo, Kaune buvo statomos tik dvi Wagnerio operos —"Lohengrinas" ir "Tannhaeuseris". "Lohengrine" ji dainavo ir vaidino Ortrudą, o "Tannhaeusery" Elizabetą. Net ir pasaulinio operos meno matu saikuodami, turėtumėm pasakyti, kad tuose vaidmenyse, tiek vokaliniu, tiek vaidybiniu požiūriu, Vl. Grigaitienė buvo sunkiai bepralenkiama. Šios pastraipos baigminę išvadą gal nėra sunku padaryti: nedidelėj Kauno scenoj Vl. Grigaitienė išaugo į tikrai didelę ir spalvingą operos teatro aktorę.

Kiti pirmaeiliai operų vaidmenys, kuriuose velionė taip pat kūrybingai pasireiškė, sudaro gana ilgą sąrašą: Rubinšteino Demone — Tamara (anksčiau Angelas), Gounaud Fauste — Sibelis, Bizet Carmen — Carmen, Mascagni Cavalleria Rusticana — Santuzza, Čaikovskio Pikų Damoj — Liza, Verdi Kaukių baliuje — Amelija, Halevy Žydėj — Rachelė, Wolf — Ferrari Madonos brangenybėse — Maliella, Napravniko Dubrovsky — Maša, Ponchielli Giocondoj — Gioconda, Verdi Trubadūre — Leonora, Giordano Andre Chenier — Madeleine, Meyerbeerio Hugenotuose — Valentina, Charpantier Luizoj — Luiza, Puccini Andželikoj — sesuo Andželika, Borodino Igory — Jaroslavna, Račiūno Trijuose talismanuose — Žvaigždonė, Rimskio-Korsakovo Kiteže — Fevronija. Taigi iš viso daugiau negu dvidešimt pirmaeilių vaidmenų. Reikia pridurti, kad nedažnas operos solistas pajėgia tokią naštą pakelti. Pažymėtina, kad čia išvardinti Vl. Grigaitienės vaidmenys, išskyrus Gražiną (premjera įvyko 1933.II.16), Aidą (1927.XI.10), Toscą (1924.X.28), Lohengriną (1926.III.3) ir Tannhaeuserį (1930.X.26), surašyti ta chronologine eile, kuria tie veikalai Valst. Operos Teatre buvo statomi.

Kaip Lietuvos Valst. Operos Teatro solistė, reprezentuodama mūsų kultūrą, Vl. Grigaitienė gana dažnai vaidino operose ar dainavo koncertuose Latvijoj, Estijoj, Suomijoj ir Berlyne, Vokietijoj. Kiekvienu atveju ji buvo patikima ambasadorė, nes ir savo menu, ir būdo patrauklumu ji visiems darė gerą įspūdį. Ne tik kaimynai pabaltiečiai, bet ir kiti apie ją yra tarę nemaža palankių žodžių. Gaila, kad ta medžiaga šiuo metu man neprieinama, kad aš negaliu ja su Aidų skaitytojais pasidalinti.

Vladislava Grigaitienė įvairiose dainuotų operų rolėse, 1934 m. švęsdama 15 metų teatrinio darbo sukaktį.

Bet gal šiuo atveju bus gana paliudyti faktus, kad velionė su daina dalyvavo žygiuose į užsienį, kad visur buvo palankiai sutikta ir teigiamai įvertinta. Be to, berods, Berlyne ji yra įdainavusi eilę operinių arijų ir lietuviškų dainų į patefono plokšteles. Nelengva dabar tas plokšteles gauti, bet girdėjau, kad turintieji ryžto vienur kitur jų atranda.

Kiti darbo barai, kur Vl. Grigaitienė uoliai dirbo, yra dainavimo dėstymas Kauno Muzikos mokykloj, o vėliau konservatorijoj. Toj mokslo įstaigoj, kaip Valst. Operos Teatre, ji darbavosi ilgiau negu dvidešimt metų. Iš jos vadovaujamos dainavimo klasės išėjo eilė žinomų dainininkių — E. Kardelienė, A. Dičiūtė, Pr. Radzevičiūtė, Al. Kalvaitytė, V. Dagelytė, Pr. Kaupelytė, St. Dievaitytė, A. Karaliūtė, E. Kalesevičienė ir kt. Kadangi pats tik metus laiko dirbau Kauno Muzikos konservatorijoj (dėsčiau lietuvių kalbos tartį ir fonetiką), tai mažai ką težinau apie Vl. Grigaitienę, kaip tos mokyklos mokytoją. Pažvelgę į jos mokinių vardus, jeigu rusai nebūtų taip neteisingai suardę mūsų operos teatro tęstinumo, šiandien jau galėtumėm kalbėti apie lietuvių dainavimo mokyklą. Mat, kiekviena kalba, kuria dainuojama, turi daug fonetinių plonybių, reikalingų dainavimo studentams į galvas įkalti. Nors dainavimo mokslo pagrindai yra visur tie patys, tos grynai kalbinės plonybės ir sudaro tuos skirtumus, kuriuos randame, pvz., italų, prancūzų, vokiečių ir rusų dainavimo mokyklose. Vl. Grigaitienė, kaip lietuvė mokytoja, su atsidėjimu ruošusi solistes savam teatrui, be abejonės, tuo darbu yra nusipynusi sau nevystantį garbės vainiką.

Vl. Grigaitienė, kaip visuomenės veikėja, mažiau tėra žinoma. Bet ji buvo Lietuvos Filharmonijos d-jos Kaune pirmoji pirmininkė ir Birutės d-jos pirmininkė. Vokietijoj, pakviesta

muz. Br. Jonušo, sutiko būti dabar Amerikoj žinomo dainų ir šokių ansamblio Dainavos krikšto motina. 1946 m. atvykusi į JAV, išskyrus vieną kitą religinės muzikos koncertą bažnyčiose ir dar vieną kitą privataus pobūdžio pasirodymą, niekur plačiau viešumoj nesirodė. Atseit, dainininkė Vl. Grigaitienė, būdama daug daugiau scenos, kaip visuomeninės veiklos žmogus, iš viešumos pasitraukė žymiai anksčiau, negu mirtis pasibeldė į jos duris. Laimingu sutapimu ji spėjo pasitraukti nuo rusų bolševikų, įsilaužusių Kaune į jos butą ir turinčių nežmonišką tikslą tremti ją, jos vyrą ir dukrą į Sibirą, bet neišvengė to lemties sprendimo, kuris viena akimirka nutraukia kiekvieno žmogaus idealų ir siekimų siūlą.

Rankiojusiam ir į gana ilgą eilę dėliojusiam duomenis apie Vl. Grigaitienės gyvenimą ir darbus, kaip žmogus, ji yra mažiau pažįstama. Aš į Valst. Operos Teatrą atėjau dirbti bene 12 metų vėliau už pagerbiamą velionę. Tiesa, mudviejų pažintis buvo žymiai vyresnė, bet niekad ji neperšoko oficialumo tvorų. Tiesa ir tai, kad teatre Vl. Grigaitienė buvo ta reta moteris, kuri niekad manęs nevargino muzikinių vertimų pasiūlom. Ak, o kiek aš tų dainų, romansų ir atskirų arijų esu savo kolegom išvertęs! Gal kai kas ir šiandien tuos žodelius dainuoja, bet aš seniai jų neturiu — visi jie paliko rašomojo stalo stalčiuose Kaune. Tame stale buvo ir daugiau asmeninių brangenybių, bet kas ir kur dabar tą stalą besuras? . . . Žinoma, jeigu būtų paprašiusi, aš ir Vl. Grigaitienei nebūčiau atsisakęs vertimų darbu patarnauti. Tokios vertėjo paslaugos ji buvo nusipelniusi, o mano tada, matyt, jau buvo tokia dalia . . .

Prof. J. Žilevičius anksčiau minėtam nekrologe apie velionę, kaip apie žmogų, taip kalba: "Įprasta manyti, jog artistės esančios vėjavaikės, ypatingai visuomenėje atsiekusios augštesnės padėties, bet to nebūtų galima pasakyti apie velionę Grigaitienę: pilna to žodžio prasme ji buvo rimta profesorė, pavyzdinga meno mūzos atstovė." Man atrodo, tai perdaug kieti ir asketiški rėmai, kuriuosna dabar norime velionės dainininkės paveikslą įkalinti. Kaip daugelis jos seserų, ir ji buvo gyva moteris. Gerai žinau, kad ji buvo maloni ir simpatinga savo bendradarbių bičiulė.

Vl. Grigaitienė labai mėgo humorą, mėgo juoką, turėjo surinkusi gausų kiekį pasakojimų ir anekdotų, mokėjo dailiai juos papasakoti. Gal kai kam tas gali mažinti jos būdo bruožų rimtumą, bet, blaiviai į tą jos linksmumą žiūrėdami, jokio blogio jame negalime įžvelgti. Ji buvo gyvas žmogus, su šypsena veide ir širdy, nestokojanti išminties, bet neišsižadėjusi ir lakaus sąmojo. Tiesa, aš nieko nežinau apie Vl. Grigaitienės intymų gyvenimą, nemačiau jos flirtų teatro šventovėj, bet, kiek iš tolo ją stebėjau, negalėčiau sakyti, kad ji buvo rūsti ir vėsi profesorė. Tokio masto dainininkė ir aktorė, kokia buvo Vl. Grigaitienė (tai savaime suprantama), negalėjo skęsti lėbonėse, negalėjo būti nedrausminga, nes tokiu atveju ji nebūtų pajėgusi ilgesnį laiką nešti tos repertuaro naštos, kurią visą karjeros laiką, tartum abiem rankom apglėbusi, ji buvo taip augštai iškėlusi. Vl. Grigaitienė, kaip žmogus, iš tikro buvo spalvinga, nenuobodi ir turininga asmenybė.

Niekad niekados aš nebuvau pagalvojęs, kad man teks rašyti pomirtinę Vl. Grigaitienės darbų ir gyvenimo apžvalgą. Tam raštui nesirengiau ir iš anksto medžiagos nerinkau. Tad kai kur galėjau apsirikti, kai kur galėjau suklysti ar ne taip jos nuopelnus nušviesti. Prašau ją, kad ji savo amžinoj ramybėj man tas paklaidas atleistų. Aš visa širdim tikiu, kad savo darbais ir gyvenimu ji pati pasistatė sau nedūžtančio granito paminklą. Lietuvių operos teatro istorija, nors pavergėjų žalojama, negalės jos vardo iš tos istorijos lapų ištrinti. O gal, pagaliau, ateis ir tokia diena, kada jos palaikai galės atgulti gimtoj Lietuvos žemėj . . .

Nūdien ir per amžius tegul jai šviečia amžina Dangaus šviesa.

TEKLĖS STALAS

ANTANAS TULYS

An honest tale speeds best,
being plainly told.

Shakespeare

Provizorius Adomas Vilkas parėjo namo vėlai, bet savo žmoną Teklę rado neatsigulusią. Ji sėdėjo susiraičiusi sofos kertėje, užsižiebus visas šviesas visuose kambariuose, rankoje kietai sugniaužus musėm mušti šluotelę.

Teklė buvo jau trečia Adomo Vilko žmona. Pirmos dvi išėjo iš proto ir, uždarytos pamišėlių namuose, greitai mirė. Teklė buvo dar tik dvidešimt šešerių metų moteris, keliais metais jaunesnė už antrą Adomo žmoną, ir visą dešimt metų jaunesnė už pirmą jo žmoną. Tačiau ji atrodė daug senesnė negu buvo, labai sunykus ir nebegraži. Prieš porą metų ji buvo graži, gyva, linksmai čiauškanti moteris, mylima sambūriuose.

— Kam tiek šviesų, ir visuose kambariuose? — švelniai klausė vyras.

— Aš bijau, — suklykė Teklė. — Po mano lova yra palindęs didelis šuva ar vyras. Buvau atsigulus, bet turėjau išbėgti, kai po lova subraškėjo.

— Tu viską prasimanai, Teklyte. Aš nežinau, kaip tau padėti, — tarė provizorius.

Jis nuėjo į žmonos miegamąjį. Greitai grįžo ir tarė:

— Nieko neradau. Bet nebėra dešimt dolerių, kuriuos buvau palikęs ant komodos savo kambaryje. Gal tu pasiėmei?

— Į tavo kambarį neinu ir šiandien nebuvau kojos įkėlusi. Tu liepei man nelįsti į tavo kambarį, aš taip ir darau.

— Tai gal ir buvo kas įlindęs.

— Buvo įlindęs ir buvo po mano lova.

— Jei pinigų tu nepasiėmei, tai buvo. Aš pažiūrėsiu į tavo ridikiulį — tu baisiai greitai užsimiršti, ką padarius.

Jis atnešė iš miegamojo žmonos ridikiulį, prieš jos akis atidarė ir išėmė dešimkę.

— Šegi, juk pinigų neturėjai?

— Į tavo kambarį aš neinu. Tu liepei neiti ir neinu. Aš nežinau, kaip tie pinigai atsirado mano ridikiulyje, — gynėsi Teklė.

— Kaip gali žinoti, kad tuojau užsimiršti.

Provizorius dešimkę įsidėjo į savo kišenę.

— Aš nieko nebežinau. Aš tik bijau, bijau, bijau! — šaukė Teklė.

— Ko bijai?

— Tavo pirmos žmonos išėjo iš proto. Bijau, kad ir aš neišeičiau iš proto.

— Tu eini iš proto, miela Teklyte. Reikės tave padėti į poilsio namus, kad pasitaisytum, — ramiai kalbėjo provizorius.

— Tenai tavo žmonos nepasitaiso, bet tuojau numiršta.

Provizorius, pastebėjęs žmonos sveikesnį žodį, pagriebė nuo staliuko dėžę šokoladų, kurią šį vakarą parnešė, ir padavė moteriai.

—Še pakramtyti, miela Teklyte. Tu tik nesirūpink, greitai viskas bus gerai, kai nieko nebereikės.

Teklė nesuprato, ką jos vyras dabar kalba. Ji paėmė dėžę ir vartė, žiūrinėdama į viršų, į apačią, šonus ir kertes; norėjo įsitikinti, ar dėžė nebuvo atplėšta ir vėl užklijuota. Adomas Vilkas suprato žmonos baimę. Jis kalbėjo:

— Kažin kur esu skaitęs, ar kine matęs, kaip įleidžiama nuodų į neatkimštą butelį šampano. Švirkšlio adata įšvirkščiama per kamštį, nepaliekant jokio ženklo.

Teklė numetė dėžę ant staliuko. Išsigandusiom akim žiūrėjo į savo vyrą.

— Nevalgyk, jei bijai. Bet tuojau eik pasilsėti, nes rytoj atvyks pas mus labai augšti svečiai. Turėsi paruošti gražų stalą. Pakviečiau daktarą Miką Kėdę ir jo ponią.

— Tų žmonių aš nepažįstu.

— Pažįsti. Labai gerai pažįsti. Anais smagesniais metais, kai tu buvai sveika, mes kartu lankydavom balius, šokdavome. Gydytojas dar pabučiuodavo tave.

— Neatsimenu.

— Tada jis gal vadinosi kita pavarde, ne Kėde. Gal Kays Day. Jo tikra pavardė yra Kazimieras Kedainis. Čia atvykęs, pasivadino Dr. Kays Day, taip užrašė ant savo kabineto durų ir langų. Bet lietuviai jo vardą ir pavardę tarė kartu ir taip vieni ištarė Keisdė, kiti Keisda, o dar kiti Kėdė. Greitai jis buvo lietuviams žinomas ne pavadinimu Kays Day, bet kaip Keis Kėdė. Pagaliau jis nuskuto Dr. Kays Day ir užrašė Dr. M. Kėdė. Miko vardą jis pasiėmė tik todėl, kad K. Kėdė negražiai skamba. Kays Kėdė

taip pat negerai — keis kėdę. Dabar Kazimieras Kedainis yra Dr. M. Kėdė. Taip jį visi žino, taip vadina. Kedainis yra graži pavardė, rodos, dar istoriška. Bet gali būti, kad jis savo kaime gero vardo neturėjo, jei iškeitė Kedainį į Kėdę. Jau nebejaunas žmogus. Sunku suprasti, kodėl tas gydytojas, jau antram savo gyvenimo gale, paniekino Kazimierą Kedainį ir pagerbė ar pasiėmė nežinomą Kays Day. Jau lengviau suprasti, kodėl Kays Day pakeitė į M. Kėdę. Vistiek jis yra didelis žmogus, didelis aristokratas, turi garsaus vardo žmoną, operos solistę . . .

Adomas Vilkas pamatė, kad jo žmona jau užsimerkus. Jis žino, kad ilga kalba ją labiau sumaišo, susuka galvą, sujaudina, nors ji ir nesupranta tai, kas pasakojama.

— Ar tu nesiklausai, ką aš tau sakau? — jis pakėlė balsą.

— Ką tu man sakai?

— Aš sakau tau, kad rytoj atvyks pas mus augšti svečiai — gydytojas Mikas Kėdė su ponia, kuri buvo operos solistė.

— Aš jų nežinau.

— Daktaras Kays Day.

— Ir jo negirdėjau.

— Girdėjai ar ne, bet turi žinoti ir neužmiršti, kad kur atsiranda daktaras Kėdė, tai tenai kalba, mostai, visas užsilaikymas tuojau susivaržo — visi saugosi, kad nepaleistų neprasmingą ar vulgarišką žodį. Tai ir tu žiūrėk, kad būtum atsargi, kaip mano žmonai pridera. Jo ponia Vyšnelė taip pat yra ne šiaip sau moteris — ji yra operos solistė su pasiutusiu temperamentu. Ją iškelia į orą niekniekis, sakysime, kieno ant stalo padėta ranka. Ilgus metus ji dainavo su Kipru Petrausku, buvo pati pirmoji Kauno operos žvaigždelė, išvažinėjusi visą Europą. Kai jai kas nepatinka, ji tuojau paleidžia paraką, tik žybt! ir visi langai apsitraukia juoda žieve, nebėra šviesos. Atsimink, žinok, ką turėsi ant savo rankų . . .

Provizorius ir toliau taip bylojo. Pagaliau Teklė rėkiančiai sušuko:

— Aš tu žmonių bijau, bijau, bijau!

Jis nunešė ją į lovą ir paguldė.

Kitą rytą, išvykdamas į vaistinę, jis prabilo:

— Grįšiu apie šeštą, apie tą patį laiką, kada atvyks čia daktaras Kėdė ir jo ponia Vyšnelė. Turėk paruoštą stalą. Še pinigų, nueik į paukščių krautuvę, nupirk riebią žąsį. Išrink gerą. Jie mėgsta žąsieną.

Jis padavė žmonai dvidešimt penkis centus. Teklė vartė pinigą, norėjo ką sakyti, bet neprasižiojo. Ji nebuvo jau tikra, ar už dvidešimt penkis centus pirksi ar nepirksi žąsį.

Paukščių krautuvėje ji ilgai dairėsi, žiūrėjo, kaip vyras kapoja vištų galvas, kaip vištos kaišo snapus pro vielas iš narvų ir žiūri į kaladę, kur nukertamos jų draugių galvos. Ir ji mąstė, kad vištoms narvuose būtų lengviau laukti savo galo, jei jos nematytų kruvinos kaladės. Paukščių kvarksėjimai, visoki riksmai suko Teklei galvą. Negreitai ji išsirinko didelį žąsiną.

— Man šitą, — ji parodė jaunam pardavėjui.

Vyras pasvėrė paukštį.

— Aštuoni doleriai, — jis tarė.

— Aš turiu tik dvidešimt penkis centus. Ką galiu čia nupirkti už tiek? — ji ramiai klausė.

Jaunas vyras tvirtai pažvelgė į moterį. Ji buvo nepaprastai apsivilkus ir neatrodė jam, kad būtų beprotė. Jis pamanė, kad moteris juokauja. Tai ir jis jau juokdamasis tarė:

— Už tiek galiu tamstai duoti didelį maišą vištų kojų.

— Tai duok, — rimtai atsiliepė Teklė.

Vyras nuėjo į užpakalį krautuvės, kur buvo verčiama į statinę nukirstos paukščių kojos ir galvos, prikimšo popierinį maišą ir padavė Teklei. Jai pasirodė, kad tiek kojų netilps į jos didįjį puodą, bet tylėdama išėjo.

Namie ji labai pasišventusiai nuplovė vištų kojas, tamsesnes vietas dar peiliu nuskuto. Buvo pradėjus galvoti nupjaustyti nagus, bet jau nebebuvo laiko. Vištų kojas ji suvertė į didįjį puodą, paskui įpylė svarą ryžių, kurių turėjo namie, dar įbėrė kažin kokių prieskonių ir užkaitė.

Kai puodas pradėjo kunkuliuoti ir kiek pavirė, visi kambariai pritvinko nemalonaus kvapo. Teklė užuodė dvoką ir rūpinosi, kad augštiem svečiam gali nepatikti. Bet kambarių nevėdino.

Provizorius Adomas Vilkas savo mašina parsivežė daktarą Kėdę ir jo ponią Vyšnelę. Teklei svečiai pasirodė malonūs ir nebaisūs žmonės. Jie švelniai, gražiai kalbėjo. Tiesa, jie kalbėjo apie praeitį, kuri Teklei nebuvo žinoma ir nerūpėjo. Bet Teklė manė, kad ir tai savo vietoje, nes seni žmonės tik ir tekalba apie praeitį. Tikrai maloniai suskambėjo Teklės ausyse, kai Vyšnelė, giliai atsidusus, akcentuodama pasiaubė:

— Paliksime pasaulį be kultūros ir dainos.

Tačiau malonūs veidai ir linksma kalba truko tik valandėlę. Greitai daktaras ir Vyšnelė pradėjo dairytis, žvilgčioti vienas į kitą ir uostyti orą.

— Oras sunkus. Kodėl nepaleidi vėdyklių, Teklyte? — prabilo provizorius.

Lauke buvo vėsu, kiek šalta, bet jis pravėrė langus.

Svečius pasodinus salone, Teklė išėjo į virtuvę ir į valgomąjį baigti stalo, kuris jau buvo uždengtas gražia, raštu išsiuvinėta staltiese, apdėtas gėlėtom lėkštėm ir sidabru. Padaryta tai-

syklingai — šakutės lėkščių kairėje, peiliai ir šaukštai dešinėje, servetaitės gražiai sulankstytos. Matei, kad provizoriaus žmona žino, kas kaip turi būti.

Kai provizorius vedžiojosi daktarą ir solistę, rodydamas savo namą, Vyšnelė pastebėjo stalą ir palaikė jį esant skoningai paruoštą. Bet virtuvėje pradėjo sukti jos vidurius, o vyrų nosis pagavo akėti kažin koks nežinomas, piktas kvapas.

— Ką verdi, Teklyte? — klausė provizorius.

— O, ogi, tokį naują patiekalą — japonišką nagieną, — atsakė Teklė.

— Liepiau nupirkti žąsį.

— Žąsis buvo per sunki nešti namo.

Adomas Vilkas tuojau išsivedė svečius iš virtuvės.

— Mano Teklytė, vargšė, labai serga, — jis tarė už durų.

Netrukus Teklė pakvietė garbingus svečius prie stalo, kur jau stovėjo pripilti stiklai raudono vyno.

Teklė atnešė didelį garuojantį indą, su kaupu priverstą "japoniškos nagienos": vištų nagų su ryžiais.

— Prašau, sveteliai, — ji lengvai tarė.

Vyšnelė pirma pasisėmė į savo lėkštę šaukštą naujo patiekalo. Pamačius paukščių nagus, kurie buvo nušutę nuo pirštų, užuodus piktesnį dvoką, atsistojo ir sušuko:

— Tragedija! Baisi tragedija! Tragedija!

Atsistojo Dr. M. Kėdė.

— Mielas Adomai, ką pikta aš tau padariau? — jis klausė.

— Kas čia negerai? Ko trūksta? — klausė Teklė.

— Viskas gerai, nieko netrūksta. Bet tu, Teklyte, esi baisiai pavargus, eik truputi prigulti, — kalbėjo Adomas Vilkas.

— Einame, — tarė daktarui Vyšnelė.

— Aš pavešiu, — pasisiūlė provizorius.

— Nereikia,—atsakė gydytojas Mikas Kėdė.

Vistiek provizorius Adomas Vilkas išleido svečius į kiemą.

— Mano Teklė sunkiai serga. Nenoriu, bet turėsiu atiduoti į bepročių namus, — pasiskundė daktarui Adomas Vilkas.

—Rytoj, ar kada galėsi, atvežk ją į mano kabinetą. Aš padėsiu tau reikalą lengvai sutvarkyti, — pasisiūlė Dr. M. Kėdė.

—Taip aš galvojau, — sutiko provizorius.

Už dviejų savaičių Teklė, trečioji Vilko žmona, buvo uždaryta bepročių namuose.

J. ŠOLIŪNAS

AKMENSKALDYS

Jau nuo pirmos rasos kritimo
Tašiau aš akmenis ant smėlio,
Bet vėjas jį išpustė,
Ir grimzdo iškalti paminklai
Ir skeveldros,
O diena man darėsi rūsti,
Nebesuprantama,
Nors mano kojas šildė smiltys.
Paskum aš pririnkau kriauklių,
Kuriose maži perlai dar augo.
Ir akmeniniai kūjo smūgiai
Vėl kėlė miegančius artojus,
Bėgo miesto gatvėm,
Kabinosi lyg apynys
Į mirusių varpų dūžius.
Aš nebegirdėjau smūgių.
Nudriskusias skeveldras tik skaičiavau
Ir pūsles ant savųjų rankų.
Klausiausi žingsnių aš tylos,
Pareinančios iš nuvargusių laukų.
Tada padėjau ašen kūjį,
Akmuo nuskendo smėly,
O saulė horizonte . . .

ST. ŠALKAUSKIS KAIP "GYVAS ŽMOGUS"

KOKS ŠALKAUSKIS IŠKYLA IŠ ERETO PARENGTOSIOS MONOGRAFIJOS

JUOZAS GIRNIUS

1.

"Atvaizduosiu gyvą žmogų, o ne mirusį angelą" — tokiais žodžiais prof. dr. Juozas Eretas kreipėsi 1955 m. vasarą, pradėjęs telkti medžiagą filosofo bei pedagogo, ateitininkų ideologo, nepriklausomos Lietuvos Vytauto D. universiteto paskutinio rektoriaus prof. dr. Stasio Šalkauskio monografijai. Tai buvo teisingas nusistatymas imtis istoriko uždavinio, o ne panegirinės publicistikos: "mums reikia tikrovės, ne legendos" (monografijos pratarmė, IX). Nėra prasmės mitiškai heroizuoti nei gyvųjų, nei mirusiųjų, iš žmonių darant angelus. Žinoma, nė legendiškai perdėtos pagyros nebegali mirusiųjų nei įžeisti, nei sudemoralizuoti. Tačiau angeliniai mitai atsikeršija patiems tiems, kurie juos kuria, nes, užuot gyvų žmonių, susikuriami šešėliai, kurie, patys stokodami gyvybės, nebegali nieko savo pavyzdžiu veikti. Todėl iš tiesų tiek istorinės tiesos, tiek pedagoginės veikmės atžvilgiu yra svarbu gyvus išlaikyti ir tuos, kurie jau baigė savo gyvenimo kovas. Tai suprasdamas, J. Eretas savo kolegos monografijai motu parinko paties Šalkauskio žodžius, kad net jubiliejiniuose minėjimuose tenka laikytis "griežto objektyvumo ribų" ir todėl ne bergždžiai pripasakoti "daug dalykų superlatyviniu laipsniu", o atvaizduoti "gyvą žmogų, su jo teigiamybėmis ir trūkumais".

1960 m. pasirodžiusioj monografijoj "Stasys Šalkauskis" (XXIV ÷ 278 psl.) J. Eretas savo kolegą aprašė su bičiulišku šiltumu, tačiau drauge su objektyviu rūpesčiu atskleisti jo asmenį, o ne kaupti tuščias pagyras. Šalkauskis vaizduojamas ne "superlatyviniu laipsniu", o ta faktine medžiaga, kurią autoriui pasisekė surinkti. O tą pagarbą, kuria Šalkauskį supo jo kolegos bei studentai, monografija perduoda jų pačių, kaip liudininkų, žodžiais, anksčiau spaudoj paskelbtais ar dabar monografijai parašytais.

Tačiau apskritai išvengti "superlatyvinio laipsnio" dar nereiškia iš tiesų gyvą žmogų atskleisti. Nepasiduoti panegirinei aistrai yra lengviau negu pajėgti didelę asmenybę tinkamai suprasti ir atvaizduoti. Kiek šis uždavinys pavyko mūsų aptariamajai Šalkauskio monografijai? Monografijos autoriui uždavinys buvo nelengvas tiek dėl paties Šalkauskio asmens, tiek dėl medžiagos stokos. Atsižvelgiant į uždavinio savyje sunkumą ir į šio meto sunkenybes medžiagai sutelkti, galima nuoširdžiai pasidžiaugti, kad J. Eretas savo užsimojimą gerai ištesėjo: ateitininkijai ir apskritai lietuviškajai visuomenei yra pateiktas gyvas Šalkauskis.

2.

Uždavinys atvaizduoti Šalkauskį "gyvu žmogumi" buvo nelengvas visų pirma dėl to, kad jo gyvenimas nebuvo dramatiškas išoriniais įvykiais. Bepigu gyvą atvaizduoti tą, kurio pats gyvenimas yra pilnas įvykių. O Šalkauskio gyvenimas iš esmės buvo ramus akademiniam darbui atsidavusio profesoriaus gyvenimas, savo scena visų pirma turėjęs darbo kabinetą ir universiteto auditoriją. Tiesa, Šalkauskis nebuvo susitelkęs ties abstrakčiomis teorinėmis problemomis, o visą laiką savo rūpesčiu turėjo gyvenimo tikrovę. Kaip A. Maceina teisingai apibrėžė, Šalkauskis buvo gyvenimo filosofas. Tačiau vis tiek Šalkauskis buvo ir liko filosofas. Gyvenimo filosofu jis buvo kaip ideologas, atseit, minties vadas. Betarpiškoj gyvenimo kovoj jis mažai dalyvavo: sutikęs atsistoti ateitininkijos priešakyje trejus metus (1927 — 30) ir per tą laiką parengęs jos ideologijos filosofinį suformulavimą, skubinosi susirasti sau įpėdinį ir pasitraukti.

Kadangi Šalkauskis beveik nesireiškė viešąja visuomenine veikla, tai jo gyvenimas ir stokoja to dramatizmo, kurio suteikia viešojo gyvenimo kovos. Sakysime, Šalkauskiui neteko nė į kalėjimą pakliūti, kaip Pr. Dovydaičiui ar pačiam J. Eretui, nors ir jis buvo nemažiau griežtai nusistatęs prieš diktatūrinį režimą. Nedaug jam teko būti ir spaudoje dergiamam, nors savo pažiūras jis visada drąsiai išpažino. Tačiau iš tiesų dramatizmo nestokojo nė Šalkauskio gyvenimas, tik jo atveju dramatizmas buvo kitokio pobūdžio. Kai visuomenės veikėjui jo gyvenimą dramatišką padaro kova su priešininkais, tai minties žmogui jo gyvenimą drama paverčia neišvengiamas idealinių vizijų sudužimas gyvenimo tikrovėje. J. Eretas subtiliai suvokė Šalkauskio gyvenimo dramą kaip "filosofo dalią" ir "vado idealisto tragizmą".

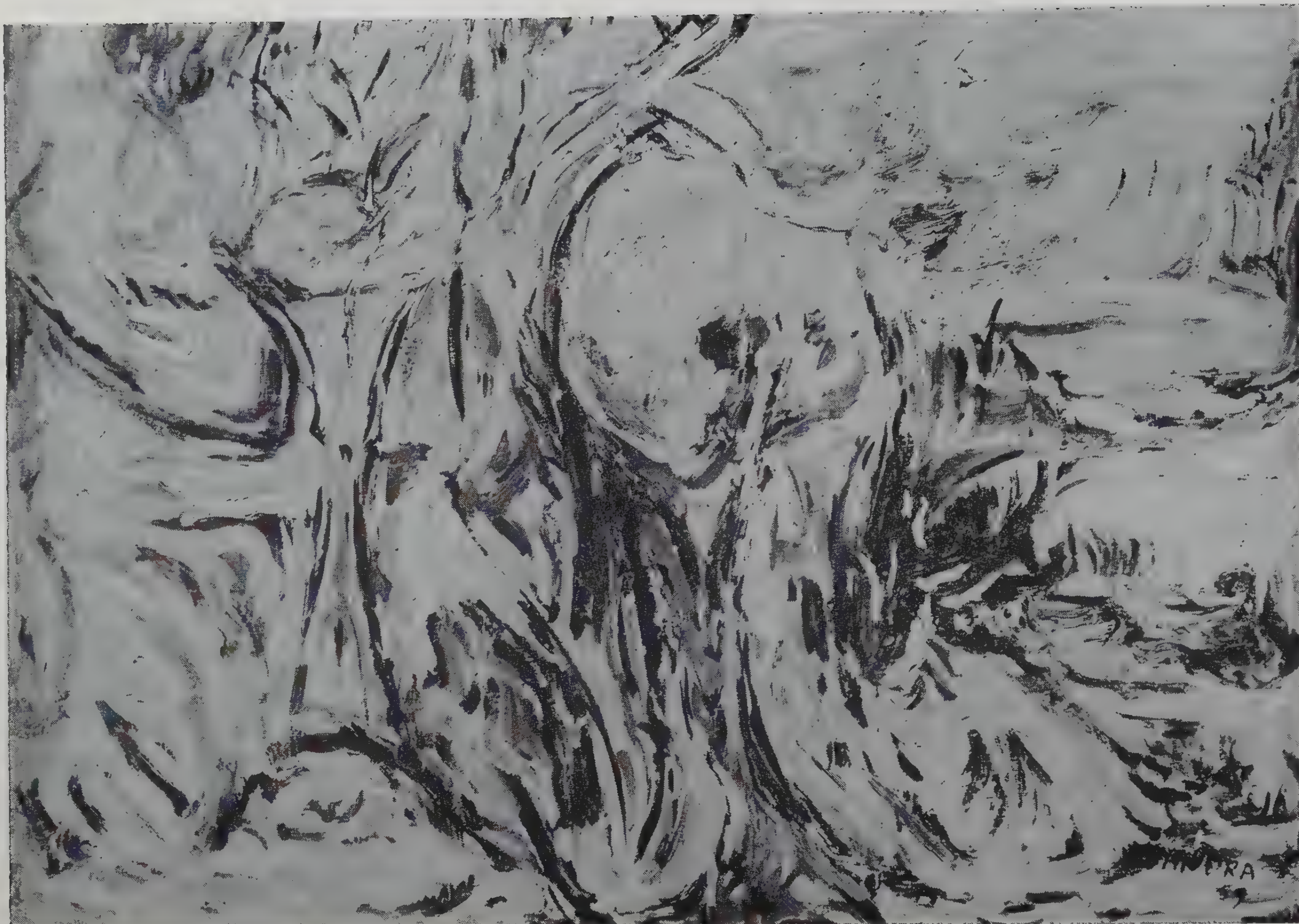
Šalkauskio gyvenimo drama iškyla jau planuotojo Romuvos sąjūdžio likime (73 — 78). Baigęs filosofijos studijas Šveicarijos Fribourgo katalikų universitete, Šalkauskis grįžta nepriklausomą gyvenimą kuriančion Lietuvon su nusistatymu vykdyti "tautinį auklėjimą per filosofiją", būtent, "pritaikyti visą mūsų auklėjimą prie augšto tautos idealo". Šalkauskis žiūrėjo į Lietuvą kaip į tautą, kuriai praeityje nebuvo lemta savo galimybes realizuoti, ir todėl ypatingai kėlė uždavinį išauklėti ateities kartas nusikračiusias menkavertiškumo jausmo ir nusiteikusias kūrybinei iniciatyvai. Šiam uždaviniui vykdyti jis planavo intelektualinio elito Romuvos sąjūdį. Per K. Pakštą paremtas JAV lietuvių katalikų (teikiu šią žinią iš J. B. Šoliūno, kuris buvo pagrindinis rėmėjas), Šalkauskis išleido beveik jo vieno prirašytus du "tautinės kultūros ir pilnutinio gyvenimo laikraščio", pavadinto Romuva, numerius (1921 — 22), ir tuo viskas baigėsi. Nors jau pirmajame Romuvos numeryje buvo sistemingai parengta sąjūdžio ideologija, sąjūdis nesusikūrė. J. Ereto žodžiais, Šalkauskis "atsidūrė ties pirmųjų savo vilčių griuvėsiais" ir atsistojo prieš klausimą, ar tėvynė "iš viso nori klausyti savo filosofo" (78).

1927 m. išrinktas ateitininkų vyriausiu vadu, Šalkauskis ateitininkų ideologijai suteikė tokią sistemingą principų bei pareigų išraišką, kad šiuo atžvilgiu vargiai bet kuri katalikų organizacija galėtų ir svetur lenktyniauti. Bet ar ideologijos suformulavimas bei susisteminimas daug pakeitė pačius ateitininkus? Monografijoj plačiau liečiamas tik Šalkauskio incidentas su dauguma ateitininkų dėl moderniųjų šokių. Šis incidentas iš tiesų labiausiai išpopuliarėjo dėl to, pirma, kad jis lietė apčiuopiamai konkretų reikalą, ir dėl to, antra, kad šiuo klausimu dauguma jautėsi faktiškai teisesnė už savo ideologą. Atrodo, kad ir monografijos autorius laiko Šalkauskį perdaug absoliučiai klausimą kėlusį. Galima su tuo sutikti. Svarbiau šį incidentą ir patiems nesuabsoliutinti, lyg tik šiuo atveju jo vadovauta organizacija būtų suteikusi Šalkauskiui rūpesčio, kaip gali sugestionuoti tik šiuo incidentu iliustravimas monografijos skirsnio, skirto išskleisti "vado idealisto tragizmui" (139 — 142).

Šalkauskiui skaudėjo, kad apskritai ateitininkai nepakyla augščiau "nesusipratusios bei inercinės masės". Pasitraukdamas iš vyriausio vado, ateitininkų vyr. valdybos 1930 m. atsišaukime jis įpareigojo kitą penkmetį eiti "į aiškią vertikalinio augimo liniją augštyn ir gilyn". Kai nebuvo "net jaučiama, kad kas nors reikšmingesnio būtų daroma ta linkme", po poros metų (1932) Šalkauskis kreipėsi į ateitininkus atviru laišku, kviesdamas į kultūrinį vajų. Monografija šį dramatišką Šalkauskio laišką paliečia labai trumpai ir, svarbiausia, net neužsimena, kad šis kvietimas į kultūrinį vajų drauge ėjo su griežtu pasmerkimu to politinio aktyvizmo, kuris dengėsi KAKo (Katalikų Akcijos Komiteto) vardu. Monografijoj tai visiškai nutylima, o sakoma, jog šiuo laišku "Šalkauskis nuplėšė kaukę nuo autokratiško režimo veido" (138). Nors ir šiame laiške yra opozicijos diktatūriniam režimui, kaip visuose Šalkauskio raštuose, tačiau šis laiškas buvo skirtas ne "nuplėšti kaukę" režimui, o perspėti, kad katalikų akcija neplaktina su politine akcija ir kad šioj pastarojoj taip pat nelygstamai galioja švarių priemonių reikalavimas. Todėl Šalkauskis kvietė ateitininkus į kultūrinį vajų ir sąmonino, jog "iš pradžios turi eiti dorinis kilnumas kovoje ir tik paskui gali ateiti tikras laimėjimas, bet ne atvirkščiai".

Kaip rimtai Šalkauskis ėmė šį savo laišką, liudija jo baigiamasis sakinys: "Žodis tartas. Ar taps jis kūnu? — Štai klausimas, nuo kurio priklauso tolimesnis pasitikėjimas ateitininkų organizacija". Nevienam šis laiškas, smerkęs nelegalios politinės akcijos metodus ir siūlęs katalikams M. Gandhi kovos metodus, atrodė nemažiau stokojąs tikrovės jausmo negu ankstesnis išėjimas kovon prieš vad. moderniuosius šokius. Atskiras klausimas, kiek buvo pagrindo tokiam aštriam KAKo pasmerkimui ir kiek apskritai teisu pogrindinę veiklą laikyti nešvarią. Tačiau pagrindiniai Šalkauskio principai neabejotinai buvo teisingi. Kiek jie iš žodžio tapo kūnu? Nors KAKo veikla po Šalkauskio laiško tuojau nutilo, tačiau pozityviai tokio kultūrinio vajaus, kaip siūlė Šalkauskis, organizuoti niekas nė nepradėjo. Čia visų pirma slypėjo "vado idealisto tragizmas", o ne moderniųjų šokių incidente.

Ilgus metus skaudžiai besisielojęs katalikų inerciškumu, pagaliau sulauktą kūrybinę iniciatyvą kolektyvinėj deklaracijoj "Į organiškos valstybės kūrybą" (N. Romuva 1936 nr. 8-9) Šalkauskis sutiko, J. Ereto žodžiais, "ne vien nuoširdžiu sveikinimu, bet tiesiog džiaugsmingu pritarimu" (185). Tą tobulesnės valstybės santvarkos deklaraciją buvo parengęs 16 asmenų kolektyvas (J. Ambrazevičius, Pr. Dielininkaitis, A. Maceina ir kt.), kurio dalyvių didžiąją dalį sudarė buvusieji Šalkauskio mokiniai. Kai senosios dvasios katalikų politikai minimą deklaraciją sutiko nepalankiai, tai Šalkauskis sveikino "brangiuosius draugus romuviečius" ir jiems rašė: "Man nėra reikalo įsijungti į jūsų sąjūdį, nes aš esu jau buvęs jo ištakose . . . Bet iki šiolei mano kelias buvo beveik vienišo kelias" (N. Romuva 1936 nr. 11). Kaip J. Eretas konstatuoja, šiuo atveju "Šalkauskio žodis labai skyrėsi

SANDRA ČIPKUVIENĖ VASARA (V. Maželio nuotrauka)

nuo įprasto jam kritiško susilaikymo", nes "tai tikrai buvo jo išsiilgtoji naujoji karta" (185). Bet, kaip toliau J. Eretas pastebi, dėl šio prisijungimo prie jaunųjų katalikų Šalkauskis "per kelias savaites susilaukė daugiau priešų negu ligi tol per visą gyvenimą" (187).

Kol Šalkauskis vykdė katalikų savikritiką, tol kritikuojamieji tik tyliai pamurmėdavo, o priešininkai jį net pagirdavo. Bet kai tik Šalkauskis su visu autoritetu ir visu entuziazmu pasisakė už jaunųjų katalikų intelektualų deklaraciją, diktatūrininkų spauda, anksčiau nuleisdavusi negirdomis jo niekada neslėptą opoziciją diktatūrinei valstybei ir apskritai fašistiniam nacionalizmui, dabar šoko jį pulti aršiau net už pačius deklaracijos autorius. Kampanijai prieš Šalkauskį vadovavo jo kolega humanitarinių mokslų fakulteto filosofijos profesorius Iz. Tamošaitis, tuo laiku redagavęs "Vairo" žurnalą. Susidūręs su tiesos nepaisančia demagogija, Šalkauskis ryžosi netylėti, nes "nereagavimas į kritiką sudaro pas kritikus nebaudžiamumo nuotaiką, o tai, žinoma, demoralizuoja žmones". Net keturiais straipsniais (N. Romuvoje), nusitęsusiais ligi 1936 m. rudens, Šalkauskis bandė savo kritikų polemiką logiškai sudrausminti. Gaila, kad monografija (šiaip skyrusi Šalkauskio ryšiui su "jaunųjų deklaracija" atskirą skirsnį) šią polemiką užsimena tik bendrais žodžiais, nepacituodama, kokio dergimo Šalkauskis buvo susilaukęs (matyti, nebuvo pasisekę gauti šaltinių). Kiek šioje polemikoje Šalkauskio priešininkai naudojosi beatodairine demagogija, teko ir man pačiam, tada dar studentui, patirti. Kai "Naujojoj Romuvoj" išspausdinau humanitarinių mokslų fakulteto filosofijos žurnalo "Eranus" recenziją, to žurnalo redaktorius Iz. Tamošaitis polemikoje su Šalkauskiu aštriai piktinosi "slapuku recenzentu" (mano pavardę insinuuodamas kurio nors iš teologijos - filosofijos fakulteto dėstytojų slapyvardžiu). Man pačiam nereikėjo aiškintis, nes pats Šalkauskis vieno savo straipsnio baigiamajame prieraše paaškino: "Galiu Iz. Tamošaitį painformuoti, kad 'slapukas recenzentas' yra visai realus individas ir sykiu asmuo, pasirašęs po recenzija nuosava, jo pase pažymėta pa-

varde. Jis yra dar jaunas, tik šiek tiek spaudoje pasireiškęs žmogus ir nepriklauso prie tų, kurie turi pusę tuzino slapyvardžių" (N. Romuva 1936 nr. 31-32, 607).

Nuoširdžiai parėmęs jaunosios katalikų intelektualų kartos visuomeninę iniciatyvą minėtosios deklaracijos gynimu ir aktyviu įsijungimu į "XX Amžiaus" dienraščio bendradarbius, po poros metų (1938) Šalkauskis pats pradėjo gyvosios dvasios sąjūdį, kurį monografija aprašo skirsniu "Sekminių ugnis" (221 — 229). Gyvosios dvasios mintis nušviečia visą Šalkauskio ideologinį rūpestį. Sielodamasis teisingu gyvenimo keliu, Šalkauskis formulavo ideologinius principus ne tik ateitininkams, bet ir skautams, moterims, menininkams etc. Net savo straipsnius "XX Amžiui" jis pavadino bendra antrašte "Medžiaga XX Amžiaus ideologijai". Tai liudija, kaip giliai, beveik sokratiškai, Šalkauskis tikėjo, jog teisingam gyvenimui reikia žinoti, kas yra teisinga. Iš antros pusės, kadangi ideologinė tiesa pačia savo esme reikalauja būti ne tik žinoma, bet ir gyvenama, tai nei atskiram žmogui, nei organizacijai nepakanka tik turėti suformuluotą ideologiją ir ją formaliai pripažinti. Kaip pats Šalkauskis skaudžiai nurodė, kas tik žodžiais pripažįsta idealus, tas "faktiškai jokių augštųjų idealų neturi". Tik tas turi idealus, kuris jiems "nesuinteresuotai tarnauja". Gyvoji dvasia yra visų ideologijų versmė, ir visa, ko ji negaivina, tėra negyvi žodžiai, "tušti garsai be realaus turinio". Todėl paskutiniu savo viešu kreipimusi Šalkauskis ir skelbė: "mums nereikia naujų organizacijų, mums reikia gyvosios dvasios", kuri, kaip "sielos degimas idealo akivaizdoje", yra dvasinės jaunatvės pagrindas ir laidas. Susilaukęs entuziastiško pritarimo, ypatingai iš jaunosios kunigijos su kun. Stasiu Yla priešakyje, Šalkauskis tikėjosi, kad jo pradėtasai gyvosios dvasios sąjūdis gaivins mūsų tautos dvasinę jaunatvę. Su patosu, bet ne be pagrindo J. Eretas skelbia, kad istorikas, kuriam rūpės dvasinė tautos raida, turės 1938 m., kaip Gyvosios Dvasios metus, laikyti "pačiais kilniausiais Lietuvos nepriklausomybės laikais" (229). Juo tragiškiau, kad vos už poros metų nuo Šalkauskio užsimojimo Lietuvą uždegti "Sekminių ugnimi" buvo lemta kraštą užtvinti antikristiniam bolševizmui. Vos metus išrektoriavęs, užėjusių bolševikų Šalkauskis buvo ne tik iš pareigų atleistas, bet ir iš universiteto pašalintas. Bolševikams pasitraukus, laikinoji Lietuvos vyriausybė Šalkauskį grąžino universitetan, bet jo sveikata nebeleido paskaitų pradėti. Pasitraukęs pas motiną į Šiaulius, ten ir mirė (1941 gruodžio 4), Lietuvą slėgiant nacinei okupacijai, o pasaulyje siaučiant karui, kuriame nė vienos pusės laimėjimas nežadėjo žmonijai tikros taikos. Šiuo niūriu istoriniu momentu sulaukta mirtis dar labiau išryškina Šalkauskio gyvenimo dramą.

3.

Kaip Šalkauskio gyvenimas yra dramatiškas ne išoriniais įvykiais, taip ir pati jo asmenybė yra būdinga ne vadinamuoju spalvingumu, o vientisumu bei paprastumu. Monografijos autorius pratarmėje su pagrindu pastebi, kad nebuvo lengva Šalkauskį atvaizduoti "realiai" dėl to, jog "balta spalva biografams pati nedėkingiausia". Iš tiesų, laukdami "gyvo žmogaus", paprastai laukiame tobulybės atsvėrimo vienokiomis ar kitokiomis ydomis, kurios atitinkamai "nuspalvintų" ir "sugyvintų" asmens portretą. O Šalkauskiui "žymiai trūksta tų sielos raukšlių, psichinių mįslių, keistumo, dėmelių, tų ideologinių išsilenkimų ir tų privatinių staigmenų, kurios niuansuoja kiekvieną portretą" (IX). Šalkauskis brendo vis gilėdamas dvasine savitvarda, o ne kriziniais lūžiais. Iš Šalkauskio vaikystės brolis Algirdas pasakoja, kaip jis "lavinęs valią" ilgesnį laiką kampe stovėdamas ant vienos kovos (11). Studijų Fribourge kolegė O. Krikščiūnienė liudija, kad "kitiems jis buvo švelnus ir malonus, sau gi kietas" (49). Toks jis liko visą gyvenimą. Paties monografijos autoriaus prisipažinimu, studijų metais Šveicarijoj sutiktas Šalkauskis jam atrodė "toks tobulas, jog pradžioje bijojau, kad jis galės mane kuo nors apvilti" (47). Bet Šalkauskis visiems liko ligi galo toks pat, koks iš pradžios atrodė, nes toks jis ir buvo: paprastas ir kuklus, žinąs savo vertę, bet visiškai svetimas tuštybei; nuoširdžiai šiltas žmogui, bet niekada nepataikaująs; tiesus su visais ir džentelmenas net su gyvenime neišvengiamais priešininkais; kietai ginąs tai, kuo buvo įsitikinęs, ir pats ištikimai to besilaikąs; nesutinkąs apsiimti to, ko sąlygos neleidžia, bet skrupulingai vykdąs įsipareigotus uždavinius; asmeniškai uždaro gyvenimo žmogus, bet visą gyvenimą savo būdu tarnavęs tautai; giliai religingas, bet "toli nuo davatkiško pamaldumo" ir nedemonstravęs savo religinės praktikos; gilaus proto intelektualas ir tauraus gyvenimo žmogus. Todėl, nors vengdamas viešumos ir neieškodamas nei garbės, nei populiarumo, Šalkauskis savaime, pačia savo asmenybe, buvo autoritetas visiems, kurie jį pažino.

Būti autoritetu pačiam žmogui (t.y. pačia savo asmenybe) yra nepalyginamai daugiau negu turėti autoriteto dėl visuomenėje užimamos vietos, paskelbtų veikalų, atliktų darbų etc. Neginčijamai Šalkauskis turėjo didelio autoriteto ne tik katalikuose, bet ir visoje tautoje kaip filosofas bei pedagogas, kilnus ideologas

etc. Tačiau drauge Šalkauskis buvo ir pats autoritetas kaip pavyzdys, kuris liudija žmogiškąją didybę ir žadina jos siekti. Šia prasme būti autoritetu tai būti tam tikru žmogaus idealu. Todėl, kai J. Eretas rengiamai Šalkauskio monografijai paprašė atsiminimų su perspėjimu "rašykite realiai", turėjau atsakyti, jog realusis Šalkauskis yra neatsiejamas nuo idealiojo Šalkauskio. Argi idealybė nėra galima ir tikrovėje? Visiškai nebūtų idealybės, jei ji būtų skirta tik "mirusiems angelams". Ir tikrovėje yra žmonių, kurių iškovotasai realumas drauge yra tam tikros idealybės įkūnijimas. Savajame akademiko ir ideologo pašaukime tokiu idealiu žmogumi buvo ir Šalkauskis. Idealųjį žmoniškumą realizuojąs gyvenimas krikščioniškuoju požiūriu vadinamas šventu gyvenimu. Monografijai perdaviau liudijimą, jog po Šalkauskio mirties prel. prof. Pr. Kuraitis (žmogus "sausas tomistas", kritiškai nusiteikęs ir nespartus pulti į sentimentalų entuziazmą) pasisakė meldžiąsis į jį, tikėdamas jį esantį tarp tų, kurie garbinami altoriuose kaip krikščioniškieji didvyriai. Nė vieno kito atveju nebūtų buvę galima to nei rimtai sakyti, nei rimtai klausytis. Šalkauskio atveju tai neskambėjo naiviai, nes neginčijamai jo gyvenimas pasižymėjo nekasdieniniu skaidrumu. Arčiau Šalkauskio nepažinusiesiems tai visa gali atrodyti patetiškais žodžiais. Visada žmogiškoji didybė atrodo patetiška, kada žiūrime į ją iš kasdieniškos pilkumos. Todėl ir Šalkauskis, kasdieniškai sutinkamas, atrodė toks "nežemiškas", nors ir būdamas pačiu paprasčiausiu ir kukliausiu žmogumi. Visada žmogiškoji didybė yra paprasta, nes tik tada ji yra tikra, kada ji yra įaugusi į kasdienybės paprastumą.

Nors ir užsimojęs Šalkauskį tik "realiai" atvaizduoti, monografijos autorius neaptiko nei "spalvų" ("balta spalva" yra pati biografui nedėkingiausia dėl to, kad iš tiesų ji nėra spalva), nei "dėmių". Būdinga, kad J. Eretui nepavyko surinkti nė anekdotų Šalkauskio biografijai, nors jis, kreipdamasis į liudininkus, buvo įsakmiai juos pabrėžęs: "užtenka kelių puslapių, charakteringų anekdotų". Anekdotai yra taikli priemonė žmogui charakterizuoti, o ypačiai "sugyvinti" didžiuosius žmones. Šituos pastaruosius anekdotai lyg priartina mums, nutraukdami iš augštumos į mūsų įprastinę tėviškę — kasdienybę. Visada smagu rasti komizmo žmogaus didybėje, būtent, matyti ją atsidaužusią į žemę, į tikrovę. Tačiau Šalkauskiui būdinga ne tik humoro bei satyros, bet ir anekdotų apie save stoka. Jei yra anekdotinių atvejų, susietų su Šalkauskio asmenimi, tai tik ta prasme, kad vienokios ar kitokios komiškos situacijos buvo susidariusios jo akivaizdoje. Bet tai nėra anekdotai apie jį patį. Priešingai, tokiais atvejais Šalkauskis nesileido į juoką, o rodė subtilaus takto ir jautraus užjautimo (pačiam komiškų situacijų didvyriui jos yra greičiau tragiškos, net ir tada, kai nepiktai juokiamasi, nes vistiek juokiamasi ne tik iš situacijos, bet ir iš paties žmogaus). Nors vieną kitą atvejį iš Šalkauskio biografijos J. Eretas ir pavadina anekdotu, komizmo centre yra kiti, ne pats Šalkauskis. Būdingiausias pavyzdys yra monografijoj smagiai aprašyta rimtų žmonių komiška akcija Šalkauskį atkalbėti nuo vedybų. Laikiusieji Šalkauskį "savotišku kunigu be kunigystės" (146) negalėjo įsivaizduoti, kaip Šalkauskis gali "susitepti" šeima, ir sudarė net specialią komisiją jam perkalbėti. Komiška situacija baigėsi šalkauskiškai paprasta atomazga: kantriai Palangos pajūryje išklausęs, kokiam žalingam sumanymui jis pasiryžęs, parodė į besileidžiančią saulę ir ramiai pasakė: Žiūrėkite, koks gražus saulėleidis ant Baltijos jūros (149).

Šis anekdotas yra būdingas Šalkauskio legendai. Kiek iš vienos pusės Šalkauskis buvo daugiau garbinamas negu klausomas, tiek iš antros pusės jo garbinimas rėmėsi labiau naiviu įvaizdžiu negu tikru vaizdu. J. Eretas su taiklia ironija pastebėjo, kad daugelio savo gerbėjų akyse Stasys Šalkauskis buvo "būtybė, kuri tik ant pirštų galų eina per gyvenimą ir kurios kakta siekia žvaigždes" (146). Buvo komiška Šalkauskį įsivaizduoti negalinčiu iš savo augštumos nusileisti į žemę šeimai sukurti. Bet darosi greičiau tragiška, kai per laiką žvaigždes ima pakeisti salono liustros, Šalkauskį iš tiesos vyro perkeičiant salono šventuolėliu, kuris lygiai viskam maloniai šypsojosi, niekuo nepasipiktindamas ir niekam nemalonumo nepadarydamas "netaktiškai" tiesiu žodžiu. Šitaip "legendiškai" Šalkauskį prisimenant, jaučiamasi pamotei paliktais našlaičiais ir ilgimasi "pavėsio", kuriame "buvo taip tikra". Jaučiamasi, jog be galo gerbiama Šalkauskio didybė, o iš tiesų ieškoma tik savo menkystės pateisinimo. Nebuvo "taip tikra" Šalkauskio pavėsyje, nes jis ne dangų dengė, o šaukė į jo žvaigždes, ne ramybei laimino, o visą laiką neramino, smerkdamas dvasinę inerciją, kūrybinės iniciatyvos stoką, abejingumą kilniems principams bei švarioms kovos priemonėms. Tą visą saloninę Šalkauskio legendą J. Ereto monografija negailestingai išsklaido, parodydama, kad Šalkauskis buvo ne bejausmė būtybė, o gyvas žmogus, kuris mokėjo ir supykti (susidūręs su niekšybe ar dvasiniu bukumu), ir užsikirsti (kovodamas dėl to, ką laikė teisingu reikalu), ir

įsižeisti (kur buvo pagrindo), dėl to dar savo "baltos spalvos" nesuteršdamas dėmėmis.

Nors tipologiniu požiūriu Šalkauskį galima vadinti proto, o ne jausmo žmogumi, tačiau tai neteikia pagrindo jį vaizduotis "grynuoju protu". Visada "ramaus ir nesujaudinamo" Šalkauskio legenda yra sukurta to nesusipratimo, kuris tobulumą tapatina su bejausmiškumu. Naivus nesusipratimas emocijas laikyti netobulybe, nes, priešingai, be jausmo nėra įmanomas jokių vertybių pergyvenimas. Jei žmogus iš viso stokotų jausmo, tai jis liktų aklas visoms vertybėms apskritai. Be gyvo jausmo nėra nė gyvo žmogaus, ir emocinis skurdumas liudija ne tobulumą, o žmogišką skurdumą apskritai. Todėl griauti Šalkauskio "ramybės" legendą niekų būdu nereiškia kėsintis į jo didybę. Priešingai, jei Šalkauskis iš tiesų būtų buvęs toks "nesujaudinamai ramus", tai liudytų jį buvus labiau ribotą negu tobulą. Ar visų prisimenama Šalkauskio "maloni šypsena" nebuvo tik mandagi maniera kaip tik dėl to, kad ji liudijo Šalkauskio šiltą jausmą žmogui? O ar mažiau už visus jo raštus yra brangios tos "didelės ašaros" (241), kuriomis jis verkė bolševikų užplūstosios tėvynės likimo? Ne stoiko abejingumas, o gilus jautrumas buvo būdingas Šalkauskiui, gyvąją dvasią apibrėžusiam ne apatiška ramybe, o "sielos degimu idealo akivaizdoje". Ne emocijų stokojimas, o jomis kreipimasis į augštuosius žmogaus idealus ir tuo būdu dorinis joms viešpatavimas charakterizuoja Šalkauskio asmenybę.

Be anekdotų ir be legendos, Šalkauskis iškyla gyvas žmogus iš monografijoj sutelktų liudymų dėl to, kad jis pats buvo gyvas žmogus. Gyvas žmogus ne banalia spalvingų ydų prasme, o savo gyva dvasia, degusia tiesos ieškojimu ir kilniu jai tarnavimu. Apžvelgus visą J. Ereto surinktą medžiagą, ryškiai matyti, kad tiesa buvo ta vertybė, kurią Šalkauskis intensyviausiai pergyveno. Todėl ir jo asmenybės ryškiausi bruožai yra nelygstamas teisingumas ir bekompromisinis tiesumas. Šiuose bruožuose išsiskleidžia Šalkauskio tobulumas, kaip šiuose bruožuose apsireiškia ir nė vienam žmogui neišvengiamas ribotumas. Kada anksčiau Šalkauskio atveju kalbėjau apie tam tikrą idealybės realizavimą, nemaniau Šalkauskio idealumo absoliutinti. Nė vienas žmogus nėra ir negali būti absoliučiai idealus. Idealybė yra neišsemiama. Kiekvienas žmogus ją vykdo savajame gyvenime tik tam tikrose ribose. Vienai vertybei tarnavimas neišvengiamai žmogų riboja kitų vertybių atžvilgiu. Tos pačios prigimties dovanos, kurios yra mūsų talento pagrindas, drauge iškyla mūsų ribomis. Todėl niekas neišvengia tam tikro vienašališkumo. Tai galioja ir Šalkauskio "teigiamybėms ir trūkumams".

Entuziazmas tiesai, sintetinis pajėgumas ir drauge dorinis rūpestis Šalkauskį iš baigtosios teisės pažadino filosofijos studijoms ir toliau nulėmė jį moksliniam darbui universitete. Nelaikydamas "idealo" žodžio galiojančio tik fantastinėms konstrukcijoms, priešingai, tikrais idealais laikydamas tik tuos, kurie yra įmanomi tikrovėje vykdyti, laikau Šalkauskį lietuviuose idealaus mokslininko ir akademinio pedagogo pavyzdžiu, skaidriai išskleidusiu mokslinį etosą. Tai nusiteikimas nelygstamai tarnauti tiesai, ją išpažinti augščiausia norma ir ją skelbti, nepaisant jokių oportunistinių sumetimų. Šalkauskis tai vykdė tiek rengdamas savo raštus, tiek dėstydamas universitete.

Moksliniam darbui Šalkauskis atsidėjo su tikru entuziazmu, bet taip pat su sąžininga rimtimi ir didele atsakomybe. Todėl jam lengvai "nesirašė": kiekvienas paskelbtas darbas reikalavo daug laiko. Jei Šalkauskis pasireiškė vienu iš pačių produktyviausių mūsų mokslininkų, nors ir būdamas silpnos sveikatos ir beveik visą laiką kamuojamas ligų, tai tik savo didelio darbštumo dėka. Daug (ir pačių pagrindinių veikalų) liko nepaskelbta, nes parašyti jam dar nereiškė galutinai parengti. Turiu mintyje visus universitete skaitytuosius kursus. Visi jie buvo raštu parengti, naudojantis pagrindiniais šaltiniais, ir daugiau ar mažiau kūrybiškai išplėtoti. Bet Šalkauskis vis dar nerado jų pakankamai parengtų viešai skelbti. Net ir kultūros filosofijos kurso, itin kūrybiškai parengto, pasirodė tik santrauka (autoriaus priežiūroje parengta studento K. Barkausko).

Lygiai rimtai bei sąžiningai Šalkauskis ėmė ne tik mokslinį darbą, bet ir akademinį mokymą. Universitetas jam nebuvo tik pragyvenimo šaltinis, ir savo akademiniam darbui jis sąžiningai skyrė visą reikalingą laiką. Nei į paskaitas, nei į pratybas, nei į egzaminus jis nežiūrėjo tik formaliai. Viskam jis skyrė sąžiningą dėmesį. Ne tik jis iš anksto susipažindavo su seminariniais referatais, bet ir pasirašydavo jų įvertinimą. Kiekvienam studentui egzaminuoti skyrė lygų laiką, nežiūrėdamas, su kokiu studentu tenka susidurti, gerai ar menkai pasiruošusiu. Kaip Šalkauskis buvo teisingas savo sąžiningu pareigingumu, taip jis buvo teisingas ir savo objektyvumu. Pagarbus žodžiu, bet kietas reikalavimais, Šalkauskis visada pasakydavo visa, kas tekdavo pasakyti, bet tai pasakydavo su tokiu pagarbiu objektyvumu, kad nebūdavo galima įsižeisti, nė aštrios kritikos sulaukus. Net menkame referate jis stengdavosi surasti ką nors teigiama ir tai iškeldamas ne-

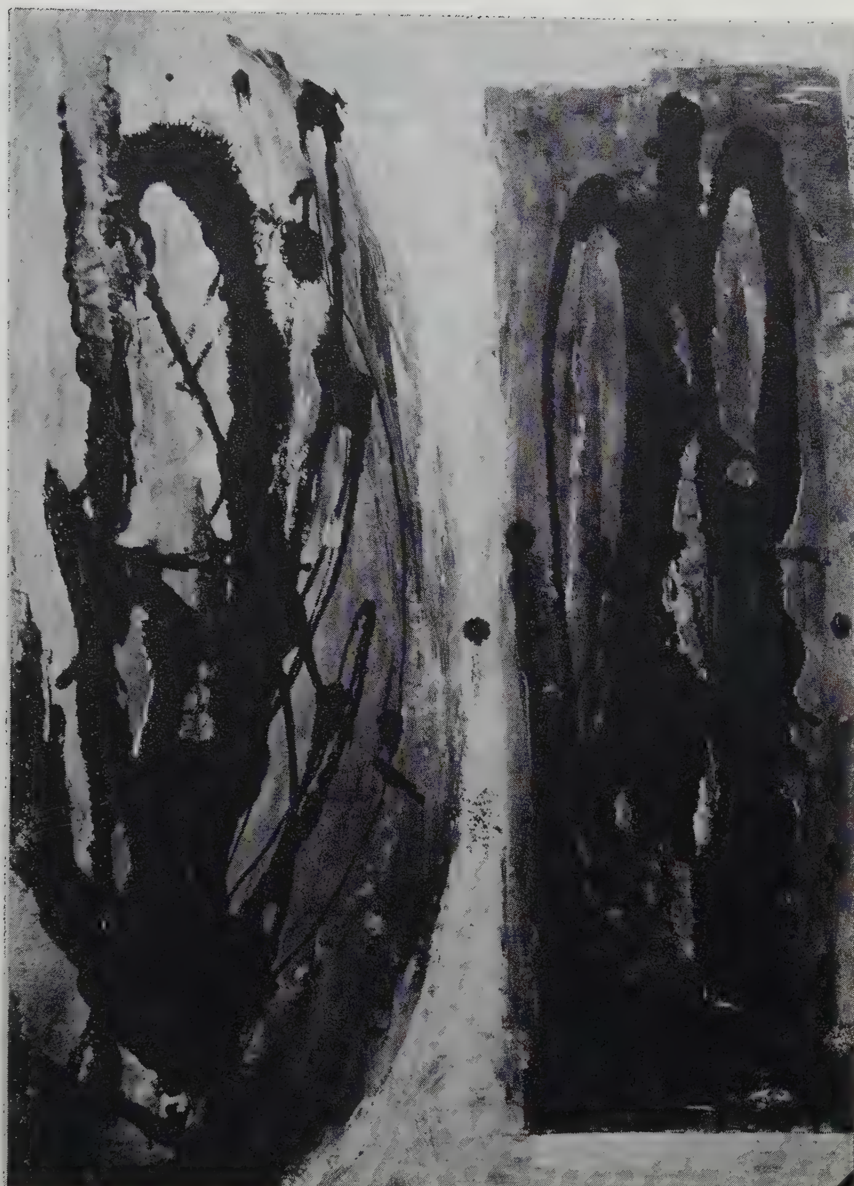
leisdavo nusiminti nė patiems silpniausiems. Antra vertus, jei pasitaikydavo stipresnis referatas, tai ir vertinimas būdavo atitinkamai kietesnis, kad nebūtų pagundos pulti į išdidybę.

Ir už universiteto sienų Šalkauskis pasižymėjo tuo pačiu griežtu teisingumu ir atdairiu tiesumu, tiek asmeniniame gyvenime, tiek visuomeniniame reiškimesi. Neužtikau monografijoj liudijant Šalkauskį kaip labdarį, bet būdingai liudijamas jo skrupulingas atsiteisimas už studentinę stipendiją ir vieną kartą pridėjimas tos sumos, kurios iš jo buvo nepaėmęs gydytojas bičiulis (135). Nebuvo pas Šalkauskį papročio fraternizuotis su studentais jų kvietimu vaišėms, bet tuos, kurie norėjo jį lankyti, visada draugiškai sutikdavo ir leisdavosi gaišinamas (ir pats kone nusikaltimu laikau, kiek esu jį gaišinęs, neturėdamas kito pasiteisinimo, kaip tą, kad niekada nebuvau nurodytas susiprasti). Kada Šalkauskiui laikas buvo taip brangus, toks leidimasis gaišinti buvo daugiau negu džentelmeniškas paslaugumas — jis liudijo tikrą auklėtojo meilę savo auklėtiniams. Leidžiantis į visuomeninę veiklą, be abejo, Šalkauskis neturėjo tokio apaštališko uolumo, kaip sakysime, Pr. Dovydaitis, kuris beveik kiekvieną sekmadienį vyko į ateitininkų ar pavasarininkų įvairias šventes (jei ir kita Šalkauskio sveikata būtų buvusi, šiuo atžvilgiu vargiai būtų kitaip buvę). Tačiau savo būdu Šalkauskis nemažiau visą gyvenimą skyrė visuomenei kaip ideologas ir kritikas. Ideologo uždavinį jis vykdė su tikra moksline rimtimi, o kritikos ėmėsi su visu moralisto tiesumu. Kai daugelis kitų tik vėliau išsigynė 1926 m. gruodžio mėn. 17 d. perversmo, tai Šalkauskis iš karto jį smerkė kaip demokratijai priešingą žingsnį (113-118). Nors ir griežtai nusistatęs prieš to meto autoritetinį režimą, minėtame 1932 m. atvirame laiške ateitininkams St. Šalkauskis rūsčiai pasmerkė KAKo pogrindinę kovą. J. Ereto vadinamas "žemės druska" ir "pusvyskupiu", Šalkauskis nesibaimino kritiško žodžio nė dvasininkijai. Monografijos žodžiais, "Šalkauskis, nuostabaus takto žmogus, galėjo būti neatlaidus tokiais atvejais, kada apaštalavimo sėkmingumą sukliudydavo nesutarimas tarp žodžių ir darbų" (214-215). Kaip rimtai Šalkauskis ėmė ne tik religinius, bet ir tautinius principus, liudija A. Skrupskelienė: bolševikams jos vyrą areštavus, kai kurie patarė jai bandyti "repatriuoti" (t.y. patekti Vokietijon) ir tuo būdu vyrą iš bolševikų išlaisvinti, bet Šalkauskis išgirdęs šiuos patarimus "sunerimo: Negalime keisti savo tautybės. Tai kraujo nuleidimas" (244). Kiek būtų pagrindo Šalkauskiui sunerimti mūsų tarpe!

Ir tai, kas Šalkauskyje atrodo ar yra "šešėliai", iš tiesų plaukia iš jo principingumo ir tiesumo. Nieko neskelbęs neapgalvotai ir nieko nedaręs atkištinai, Šalkauskis negalėjo lengvai imti nei savo minčių, nei savo sprendimų. "XX Amžiaus" redaktorius kun. dr. J. Prunskis pasakoja, kad, Šalkauskio straipsnių serijai nubraukęs duotą antraštę, daugiau nebesulaukė straipsnių, kol reikalą išlygino. "Vis dėlto, pamaniau, kad profesorius labai jautrus žmogus" (195). O kokiu pagrindu buvo laukiama "nejautrumo" iš žmogaus, kuris nieko nedarė neapsvarstęs? Tikėdamas tai, ką skelbė ir pats vykdė, Šalkauskis kietai kovojo už savo idėjas bei nusistatymus. O kieta kova yra negalima be tam tikro užsispyrimo. Todėl randame užsispyrimo ir Šalkauskyje. Galima kelti klausimą, ar visais atvejais reikalas buvo vertas tokios kietos kovos, kaip, pavyzdžiui, modernieji šokiai ar Iz. Tamošaičio demagogija. Iš antros pusės, kai Šalkauskis nesileisdavo į tuščią ginčą, susilaukdavo priešingo priekaišto — "išdidumo". Monografijos autorius rašo, kad "Šalkauskis nemėgo idėjinio prieštaravimo". Ten pat Šalkauskio svainis dr. V. Bendorius pastebi jį nepakėlus "kalbos, neatitinkančios jo pasaulėžiūrą" ir besibaiminus, jog greta jo "gali būti žmonės, kurie kokiu nors klausimu nesutaria su juo". O veikėja O. Labanauskaitė tiesiog susidariusi įspūdį, jog "tai buvo nors mandagus, bet išdidus žmogus ta prasme, kad laikė save neklaidingu" (156). Tai tikro fanatiko požymiai, kurių Šalkauskyje niekada neteko pastebėti. Be abejo, tiesa jam buvo nelygstama, o ne reliatyvi, tačiau tiesos monopolio jis niekada nesisavino. Ką nors teigdamas ar neigdamas, jis rėmėsi argumentais, o ne savo autoritetu. Galimas dalykas, kad nevisus žmones jis lygiai gerbė, bet nieku būdu jiems pagarbos nematavo pasaulėžiūriniu giminingumu ar skirtingumu. O diskutuoti jis tikrai mėgo. Jei kada nesileido į diskusijas, tai, matyti, dėl to, kad netikėjo jas būsiant sėkmingas. Visada jis skelbė toleranciją, o fanatizmą smerkė tardamas, kad "apaštalauti prievartos priemonėmis tegali arba visiškas nesusipratėlis arba piktas hipokritas" (Ateitininkų ideologija, 261). Neginčijamai jis vertino tiesą ir todėl kietai laikėsi to, kuo buvo įsitikinęs, bet dėl to jis nesidarė fanatikas, besibaiminąs skirtingų pažiūrų žmonių ar į juos žiūrįs iš augšto.

4.

Šalkauskio asmenį pilnai išskleisti visų pirma buvo nelengva dėl šaltinių stokos. Tokiam žmogui, kuris buvo ne tik save apvaldęs, bet ir uždaras, pagrindiniu šaltiniu būtų jo laiškai. Tuo tarpu Šalkauskio archyvo nebuvo įma-

KĘSTUTIS RAČKUS
VERTIKALINĖ KOMPOZICIJA
(Aliejus)

noma prieiti. Iš paskelbtosios Šalkauskio korespondencijos panaudoti tik 4 Šalkauskio laiškai J. Tumui-Vaižgantui (iš 1918 m.), o labai įdomi Šalkauskio korespondencija su A. Dambrausku-Jakštu (paskelbta Logos žurnale 1938 m.) nėra nė bibliografijoj užsiminta: matyti, monografijos autoriui ji liko nežinoma. Šiaip sunaudota, rodos, viskas, kas buvo rašyta apie Šalkauskį, o taip pat jo paties tie rašiniai, kurie teikė apie jį biografinių žinių. Be to, monografijos autorius buvo kreipęsis į daugelį asmenų, prašydamas jų prisiminimų apie Šalkauskį. Nemaža tuo būdu surinktų liudijimų yra įglausta į monografiją. Daugelis suteikė įdomios medžiagos (dr. D. Jasaitis, kun. St. Yla ir kt.). Žinoma, įvairiems žmonėms Šalkauskis yra įvairiai atrodęs, nes neišvengiamai kiekvienas žiūrėjo savo žvilgiu. Kai kur yra net tam tikro prieštaravimo tarp atskirų liudijimų, bet monografijos autorius nesiėmė jų išlyginimo, matyti, sprendimą palikdamas patiems skaitytojams ar nenorėdamas nejučiomis sukelti "kontraversinių" klausimų. Norėdamas būti objektyvus, monografijos autorius įjungė ir tokį liudijimą, kad Šalkauskis "tautos būties klausimuose buvo labai ribotas", drauge su liudininko (J. Aisčio) prisipažinimu, kad jis nepajėgė perskaityti iki galo "nei vienos knygos ir nei vieno jo straipsnio" (93). Šia citata monografija norėjo parodyti "jausminės prigimties asmenų vėsumą

Šalkauskio atžvilgiu" (XIV-XV). Tam reikalui būtų buvę įdomu paanalizuoti J. Keliuočio "N. Romuvoj" 1933 m. paskelbtą plačią "Lietuvių tautos ir jos ugdymo" recenziją, kuri analizuoja ne tik veikalą, bet ir Šalkauskio intelektualinį charakterį.

Beje, viena formalinė pastaba: nors iš savo korespondentų gautus pasisakymus monografija cituoja tarp kabučių, kai kuriais atvejais jie yra taip perredaguoti (pakeičiant žodžius, trumpinant ar jungiant sakinius iš atskirų vietų), kad juos galima savais pripažinti tik su didesniu ar mažesniu rezervu. Tokiais laikau savo pasisakymus 88, 92, 162, 166, 250 puslapiuose. Konstatuoju tai patikrinęs savo rankraštį su tuo, kaip atitinkamos jo vietos panaudotos monografijoje. Žinoma, nieko negaliu pasakyti, ar taip atsitiko ir kitiems.

Šaltinių stoką daug padėjo atsverti tai, kad pats J. Eretas buvo artimas Šalkauskio bičiulis ir jau Lietuvoje planavo imtis to uždavinio, kurį šia monografija ir ištesėjo. Nevisada susibičiuliauja panašios dvasios žmonės. "Žodis jam buvo ideograma, man gi stilistikos priemonė" (198). Šia taiklia sentencija J. Eretas išreiškė savo ir Šalkauskio skirtybę ne tik jų stiliaus, bet ir (kadangi, kaip pati monografija primena, "stilius tai žmogus") visos jų dvasinės struktūros atžvilgiu. Kiek filosofui Šalkauskiui visų pirma rūpėjo savo mintis tiksliai išreikšti, tiek literatui Eretui ypatingai rūpi puošni išraiška. Lygiai abiems yra būdingas tik pats stiliaus, arba formos, rūpestis tiek veikaluose, tiek gyvenime. Galimas dalykas, kad labiausiai ir buvo juos suartinęs šis kultivuotumas, kaip priešybė kaimietiškam beformiškumui (t.y. forminiam primityvumui).

Neginčijamai Šalkauskiui "buvo svetimas bet koks oratorinis dinamiškumas" (91), galima tik pridėti — ir apskritai bet koks oratoriškumas. O Eretas yra tikras iškalbos meistras, mokąs žodį teatriškai vartoti, pajėgiąs sukurti patetinę įtampą, pagaunąs dėmesį plačiais palyginimais, vaizdžiais paradoksais ir kitomis retorinės stilistikos priemonėmis. Tai visa ir jo parengtą Šalkauskio monografiją daro gyvai ir lengvai skaitomą knygą: niekur skaitytojui netenka pačiam įsitempti, visur jį įtempia pats autorius savo patetiška nuotaika, dinamišku pasakojimu, vaizdingu žodžiu. Be abejo, tai negali lygiai visur pasisekti. Kai kur pasitaiko iš patetiško entuziazmo pasileisti į perdėtą šneką: "Tapytojas neturi tiek spalvų savo paletėje, kiek Šalkauskių namuose galėjai užtikti minčių ir jausmų, atsiminimų ir planų, talentų— išaugusių ir nesveikatos nustelbtų, pasakojimų, apimančių ir Rytus ir Vakarus, nuo Azijos dykumų iki Prancūzijos pajūrio ties Anglija" (101). Kitas "užsimiršimo" pavyzdys: dr. J. Leimono prisiminimas įvedamas žodžiu, kad jau 1915 m. Šalkauskis buvo "suspėjęs visuomenei užsirekomenduoti filosofas iš Samarkando", o pats liudininkas rašo: "aš apie jį nieko nežinojau" (35). Laimei tokių patetinių perdėjimų bei kitokių pertempimų nedaug pasitaiko ir todėl jie neteikia pagrindo kelti klausimą, ar "oratorinio dinamiškumo" neteko apmokėti žvilgio blaivumo ir žodžio tikslumo sąskaiton.

Šalkauskį kaip žmogų, susirūpinusį savo idėjomis žadinti visuomenę, monografija atvaizduoja gana tiksliai, nors ir ne visiškai pilnai. Pakankamai pilnai atvaizduotas Šalkauskio vaidmuo ateitininkuose, bet nė žodžiu neužsiminta, kad jis ir skautams skyrė dėmesio, kaip liudija 1930 m. išleistas veikalėlis "Skautai ir pasaulėžiūra". Stipriai, vietomis net su kartėlio aistra, pabrėžiamas Šalkauskio nusistatymas prieš ano meto autoritetinį režimą, bet (kas yra nepalyginamai svarbiau) nepakankamai iškeliama, jog Šalkauskis buvo ne tik katalikų, bet ir visos tautos ideologas, visų pirma stambiu veikalu "Lietuvių tauta ir jos ugdymas" (1933). To pakankamai neiškėlus, Šalkauskis skaitytojo akyse nejučiomis daromas tik "katalikų žmogumi", kai iš tiesų jis lygiai kreipėsi į visą tautą. Monografija gana plačiai pasakoja Šalkauskio bendradarbiavimą "XX Amžiuje" ir sako, kad šis dienraštis jam leido "pasiekti kone visą tautą" ir jį nešė "iki pat Lietuvos ribų" (198). Nėra abejonės, kad daug esmingiau Šalkauskis tautą pasiekė ne dienraštiniais straipsniais, o savo moksliniais veikalais. Šituo požiūriu sakyčiau, kad monografijos autoriaus atsiribojimas nuo Šalkauskio veikalų, faktiškai pasitenkinant tik "Ateitininkų ideologija", neliko neatsikeršijęs. Palikus nuošaliai veikalus, sunku ir tiesiog neįmanoma pilnai atvaizduoti žmogaus, kuriam jo veikalai buvo pagrindinis mediumas viešumoje reikštis. Toks atsiribojimas būtų buvęs lengviau galimas tik tokio mokslininko atveju, kuris savo veikaluose būtų leidęsis į grynai teorines problemas, dominančias tik specialistus. O Šalkauskis visais savo veikalais kreipėsi į gyvuosius rūpesčius, visų pirma į mūsų tautos pašaukimo ieškojimą, į jos ugdymą. "Pajieškojus" Šalkauskio ir jo veikaluose, jis būtų dar turtingiau ir vispusiškiau iškilęs tiek pačiam monografijos autoriui, tiek skaitytojams.

Apskritai Šalkauskio kaip mokslo žmogaus vaizdas monografijoj išėjęs daug blankesnis negu jo "asmeninis portretas". Sakysime, pakankamai supažindinta su teologijos - filosofijos fakultetu bei jo vargais, gausokai duota buvusių studentų prisiminimų apie savo profesorių,

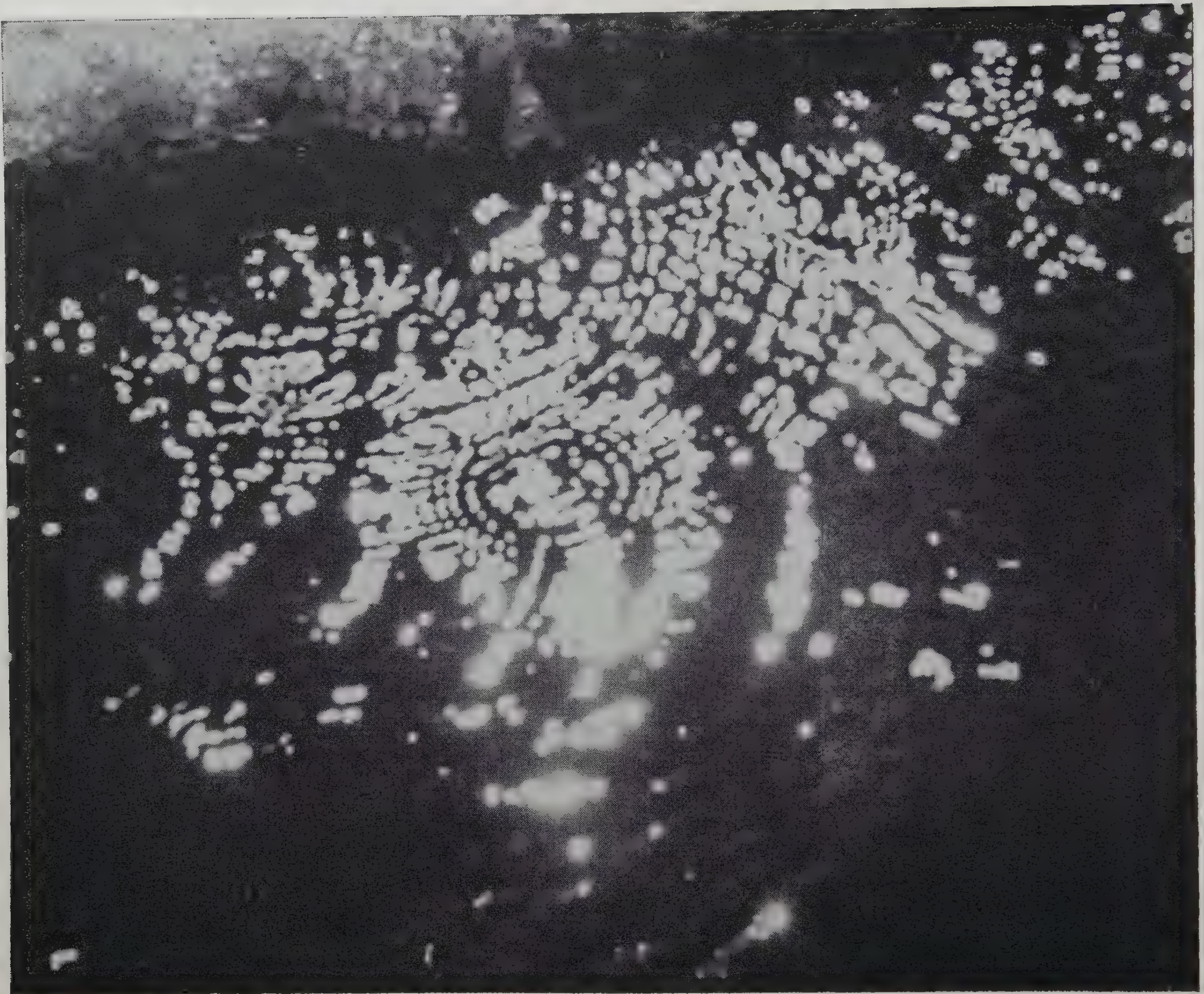
pateiktas net jo žymesnių (ar mažiau įžymių) studentų sąrašas, bet pamiršta tiksliau painformuoti, kuriuos kursus ir kada Šalkauskis skaitė. Arba vėl: plačiai pasakojama (net su "užkulisiu") Šalkauskio išrinkimas Vytauto D. universiteto rektoriumi, bet kaip iš tiesų rektoriavo paskutinysis nepriklausomos Lietuvos universiteto rektorius, nieko nesužinome: pasitenkinta tik tokiomis nieko nesakančiomis bendrybėmis, kaip "pareigas vykdė sąžiningai, tiesiog skrupulatiškai", "nepasimetė administracijos raizgynėse", "išaugo į valstybinės reikšmės asmenybę" ir pn. Tai visa nekelia abejonės, bet nieko nenušviečia, ko Šalkauskis, visada rodęs kūrybinę iniciatyvą, ėmėsi patekęs į šį augščiausią Lietuvos intelektualinį postą.

Ištisa eilė monografijos tezių, liečiančių Šalkauskio intelektualinę asmenybę ir mokslinį darbą, kelia klausimų. "Šalkauskis savo esmėje buvo ir liko rytietis". Tokį jį padariusi "visai būdinga jo dvasios struktūra" ir jaunystės Solovjovo įtaka (50). Ką betgi reiškia būti savo esmėje "rytiečiu"? Nors tai yra pagrindinė sąvoka Šalkauskio dvasinei asmenybei monografijoje apibrėžti, niekur nepaaiškinama, kas šiuo žodžiu manoma. Kadangi to "rytietiškumo" versme minima "dvasios struktūra", tai vargiai bus turėta mintyje somatinis rytietiškumas ("iš svetimos šalies atvykusių bruožai", pasak Ereto, atsispindėję Šalkauskio veide). Pats Šalkauskis, skelbęs lietuvių tautos pašaukimu Rytų ir Vakarų sintezę, šias pagrindines sąvokas buvo paaiškinęs tik E. Hello metaforine generalizacija, kad Rytai yra gamtos, o Vakarai — laisvės kraštas. Šią E. Hello generalizaciją Šalkauskis schemiškai taip interpretavo: "Rytai gyvena visų pirma instinktu, jausmu, fantazija, intuicija; Vakarai stengias daugiau tvarkyti gyvenimą protu ir valia" (Romuva 1921 nr. 1, 41). Tačiau šia prasme negalima Šalkauskio nieku būdu laikyti Rytų atstovu, nes pats Eretas net perdėtai (retoriniam įspūdžiui) pabrėžia jo intelektualizmą: "Visa dvasinė Šalkauskio asmenybė yra sutelkta jo intelekte. Ji tarsi pagimdyta proto ir skirta protui. Kiti protauja, jis gi, sakytume, yra pats protas" (92). Neabejotinai Šalkauskis buvo daugiau proto negu jausmo, fantazijos ir intuicijos žmogus, kokiu jis charakterizavo Rytų dvasios žmogų. Tai iš kurgi galima teigti Šalkauskį pasilikus rytiečiu ir neapleidus "savo graikiškai bizantinio dvasios pasaulio" (51)?

Greičiausia Eretą bus supainiojusi A. Maceinos laki tezė, kad "Vakarai yra išaugę iš Aristotelio, kaip Rytai yra išaugę iš Platono" (iš Tremtinių Mokyklos perspausdintas straipsnis Ateitininkų Ideologijoj, 14). Palikus nuošaliai klausimą, ar tuodu graiku galima tuo būdu padalyti tarp Rytų ir Vakarų, istoriškai yra neginčijama, kad pirmasis Vakarus veikė Platonas, o Aristotelio įtaka per arabų filosofus krikščioniškoj Europoj pradėjo reikštis XIII a. po Kristaus. Todėl ir netenka Platono ir Aristotelio skirtybės sieti su Rytų ir Vakarų pasauliais.

Grįžtant prie Šalkauskio "rytietiškumo", svarbiausia tai, kad nei Solovjovas nebuvo toks grynas platoniškosios filosofijos atstovas, nei pats Šalkauskis nesilaikė taip Solovjovo, kaip monografijoje teigiama. Tiesa, kad Solovjovas buvo pirmasis Šalkauskio pamiltas filosofas, bet lygiai tiesa, kad po filosofijos studijų pagrindiniu filosofu Šalkauskiui iškilo Tomas Akviniečis. Tai liudija jo disertacijos baigiamieji žodžiai: "šį darbą baigiame tvirtai įsitikinę, kad jei nauja platesnė ir gilesnė sintezė yra įmanoma, tai ji turi atsiremti ir išeiti iš tos sintezės, kuri viduramžiais buvo pasiekta tomizme. Solovjovas to neįvertino ir todėl savo tikslo nepasiekė. Pripažinti jo sistemos trūkumus tai tuo pačiu atiduoti švento Tomo Akviniečio filosofijai tą pagarbą, kurios ji nusipelno" (L'Ame du Monde, 121). Eretas mano, kad "tokiais pasisakymais Šalkauskis daugiau nusilenkė neoscholastikos atstovams, t.y. laikiniesiems savo mokytojams negu pačiai neoscholastikai, juk jis niekad netapo tokiu tomizmo atstovu, kokiu kad buvo pvz. Kuraitis" (63). Sunku būtų ir teoretiškai prileisti, kad toks tiesus žmogus, kaip Šalkauskis, būtų veidmainiavęs savo disertacijoj vien dėl to, kad ji buvo rašoma profesoriams tomistams. Kad tokio veidmainiavimo faktiškai nebuvo, aiškiai liudija Šalkauskio paskelbtoji jo korespondencija su A. Jakštu, kur nebuvo jokio pagrindo nebūti tiesiam. Priešingai, A. Jakštas beveik jaudinosi, kad Šalkauskis tolsta nuo Solovjovo, ir įrodinėjo, kad tomizmas yra nebepakankamas ta pačia prasme kaip gilesniems matematikos klausimams nebepakanka elementarinės aritmetikos ir algebros. Šalkauskis gi Jakštui atsakė: "nuo šito laiko esu linkęs laikyti tomiškąją filosofiją didžiausiu žmogaus proto stebuklu" (St. Šalkauskis, Kun. A. Dambrauskas, mano mokytojas ir kritikas, Logos 1938, 40).

Tiesa, kad Šalkauskis nebuvo "tokiu tomizmo atstovu, kokiu kad buvo pvz. Kuraitis". Tačiau iš to dar neseka, kad apskritai jis nebuvo tomistas. Tiek Šalkauskio skaitytieji kursai, tiek paskelbtieji veikalai liudija, kad visų pirma jis rėmėsi Tomo Akviniečio filosofija. Iš kitų tomistų Šalkauskį greičiau išskiria tai, kad jis ėmėsi plėtoti tas disciplinas, kurios anksčiau nebuvo išplėtotos. Tai kultūros filosofija ir es-

Šviesos vandeny (A. Kezio, S.J., nuotrauka).

tetika. Abiejose šiose disciplinose Šalkauskis kūrybiškai pasireiškė, remdamasis tomizmo pagrindais. Nuneigti Šalkauskio tomizmui Eretas remiasi Maceinos teigimu, kad Šalkauskio "visa metafizika yra perdėm platoniška" dėl to, jog joj centrinė idėja yra "pirmavaizdžių buvimas ir jų santykis su tikrove" (51). Tiesa, kad ši idėja yra platoninės kilmės, bet per Augustiną į savo sistemą ją buvo integravęs ir Tomas (žr. Summa Theologica I, qu. 15, art. 3).

Nemaža ir kitų monografijos pastebėjimų apie Šalkauskį kaip mokslininką negalima be rezervų priimti. Pavyzdžiui, aprašant Šalkauskio biblioteką, sakoma: "Knygų nedaug, vos apie porą šimtų, nes profesorius mėgo tik koncentruotą dvasios maistą — sistemas, santraukas, apžvalgas, leksikonus. Juk jam nereikia minčių. Jam tereikia faktų, vardų, datų, kad patikslintų savo rašinius" (152). Tokia charakteristika gali sudaryti labai klaidingą Šalkauskio mokslininko vaizdą: norint jį išaugštinti, iš tiesų jis nužeminamas, piešiant ne mokslininką, o greičiau žurnalistą. Toks "koncentruotas dvasios maistas", kurį monografija priraŠo Šalkauskiui, yra mėgiamas enciklopedinių eruditų. Šalkauskis tokiu nebuvo, ir jo bibliotekos nesudarė vien santraukos, apžvalgos, leksikonai. Nors iš tiesų Šalkauskio biblioteka, palyginti, buvo kukli, bet užtat ji buvo tikrai rinktinė, sudaryta iš pagrindinių veikalų tų sričių, kuriomis jis domėjosi (liudiju tai, nes pats esu naudojęsis Šalkauskio biblioteka; pvz., kartą susidomėjęs kažkuriuo logikos klausimu, gavau nekokį paprastą tomistinį logikos vadovėlį, o E. Husserlio Lo-

gische Untersuchungen; kai vėliau susidomėjau K. Jaspersu, radau Šalkauskį jau skaičiusį jo Psychologie der Weltanschauungen). Naivia egzaltacija skambėtų ir pačiam Šalkauskiui, jog jam "nereikėjo minčių", o tik "faktų, vardų, datų". Tiesa yra priešinga. Vardais ir datomis Šalkauskis mažai operavo, nes sisteminiuose veikaluose tai mažai aktualu, o istorinių studijų jis nesiėmė. Ne vardų ir datų, o minčių reikėjo Šalkauskiui, kuris, kaip teisingai pabrėžiama ir monografijoj, iš esmės buvo sintetinis protas. Ne naujų idėjų intuicija reiškėsi Šalkauskio kūrybinė pajėga, o sintetine įžvalga, atseit, aukštesnės vienybės įžvelgimu skirtingose ar priešingose pažiūrose ir jų atitinkamame suderinime platesnėj sistemoj. Čia pagrindas, kodėl Šalkauskiui reikėjo ne "koncentruoto dvasios maisto", kuriuo minta enciklopediniai kompiliatoriai, o pačių pagrindinių šaltinių, kurie būtų pagrindu kūrybinei sintezei. Sintetinti bei sisteminti yra visiškai kita negu paprastai kompiliuoti.

Šiame sąryšyje tenka paneigti ir kitą monografijoj kartojamą teigimą, kad Šalkauskio raštuose "nėra citatų" (251) ar kad bent jų užtinkame "tik saujelę" (88). Šalkauskio raštai neplaukia ištisinėmis citatomis, kaip pasitaiko kompiliatorinių eruditų atveju. Tačiau apskritai, kaip visi filosofai sintetikai, taip ir Šalkauskis gausiai cituoja savo šaltinius. Išimtį sudaro tik bendro pobūdžio pasaulėžiūriniai straipsniai ir tie veikalai, kurie yra pasirodę kaip santraukos (prie jų priklauso ir "Kultūros filosofijos metmens"; pačiame kultūros filosofijos kurse citatų buvo gausu). Per lengvai monografijos autorius patikėjo tais, kurie Šalkauskio raštus buvo primiršę ar iš jų pasitenkinę tik "Ateitininkų ideologija". Ne citatų nebuvimas ar jų negausumas liudija Šalkauskio kūrybinę pajėgą, kaip monografijoje aiškinama, o greičiau tai, kad Šalkauskio interpretuojami autoriai įgyja naujo svorio, didesnio, negu jie patys turėjo (turiu mintyje ne tik patetiškąjį E. Hello, bet ir tokius filosofus, kaip Berdiajevas ar Maritainas). Mažai gausus Šalkauskis buvo tik šaltiniais, o ne citatomis.

Daug legendų, supusių Šalkauskio asmenį, monografija sėkmingai išsklaidė. Tačiau pagrindinę legendą, skelbiančią Šalkauskio kaip mokslininko "sunkumą" bei "neprieinamumą", iš viešosios nuomonės perėmė ir monografijos autorius. Šalkauskio auditorija buvusi ištroškusi "didesnio suprantamumo bei vaizdingumo" (98). Kad ne tik moterims, bet ir filosofijos studentams Šalkauskio paskaitos nebuvo lengvesnės, monografijoj cituojama mano pasisakymas (88), deja, taip "apkapotas", jog jo prasmė darosi iškreipta. Ne dėl to buvo nelengva Šalkauskio klausyti, kad jis būtų buvęs "per augštas", o dėl to, kad jo paskaitos nebuvo praskiestos nei anekdotais, nei tuščiažodžiavimu, nei kitomis priemonėmis atvangai sudaryti. Iš anksto rūpestingai pasirašytą Šalkauskio paskaitą reikėjo atidžiai sekti visą valandą. Tik tai reikalavo jo klausytojus įsitempti, o ne "didesnio suprantamumo" troškulys.

Panaši legenda yra ir Šalkauskio raštų tariamas sunkumas — "sunkiai įveikiama, tik specialistams skiriama kalba" (157). Teisingai ir įdomiai J. Eretas analizuoja Šalkauskio stilių (92-98), iškeldamas jo abstraktiškumą ir statiškumą (daiktavardinis, ne veiksmažodinis stilius). Tai filosofams būdingas stilius, natūraliai išaugąs iš pačių temų ir rūpesčio tiksliai savo mintį išsakyti. Nebuvo ko laukti kitokio stiliaus ir iš Šalkauskio. Svarbu, kad Šalkauskis apskritai iškultivavo savo stilių, specialiai rūpindamasis kalbos kultūra. Būtų nesusipratimas, jei kas norėtų šalkauskinį stilių perkelti į publicistiką ar dailiąją literatūrą. Lygus nesusipratimas ilgėtis, kad Šalkauskis nebuvo poetiškesnis, retoriškesnis etc. O kadangi Šalkauskis beveik nelietė tik filosofams specialistams prieinamų temų, tai visi jo raštai yra prieinami kiekvienam inteligentui be jokio ypatingo sunkumo: pakanka tik pačiam drauge su autoriumi mąstyti, o ne laukti būti žavimam minčiai svetimomis puošmenomis. Tegalima dar pastebėti, jog yra perdedama ir dėl "daugybės svetimų terminų" (95). Šalkauskis ypatingai sielojosi lietuviškos intelektualinės terminijos sukūrimu ir, kur tik rado, vartojo lietuviškus žodžius net tarptautiniams žodžiams pakeisti. "Svetimais terminais" Šalkauskis gali baidyti tik tuos, kurių intelektualinis žodynas apskritai yra per skurdus.

Pagaliau, laikydamas Šalkauskio raštus prieinamus visiems inteligentams, apgailestauju, kad monografija pasitenkina tik Šalkauskio veikalų bibliografijos priedu, o jų pačių visiškai neliečia. Žinoma, išsamesnė Šalkauskio veikalų analizė būtų buvusi jau atskiras uždavinys, išeinąs už biografinės monografijos ribų. Vis dėlto laikau trūkumu, kad nė trumpai nesiimta skaitytojus supažindinti su Šalkauskio raštais ir tuo pačiu paskatinti jais susidomėti.

Iš Šalkauskio raštų apžvalgos (o vietos jai sutaupyti buvo nesunku, eilės digresijų atsisakant) būtų dar labiau išryškėjęs ir pats Šalkauskio asmuo. Labiausiai Šalkauskio asmenyje mane jaudina tai, ko neradau monografijoje nė užsiminta. Tai visą laiką rinkimasis ne tų klausimų, kurie būtų kūrę jį kaip filosofą, o ėmimasis tų rūpesčių, kurie buvo aktualiausi tautai, nesenai pradėjusiai savos kultūros kūry-

bą. Aiškiai tai pamatome, kai panorime Šalkauskį iš savo tautos išvesti į "pasaulį" (šiame sąryšyje dėl Šalkauskio esu pasisakęs straipsnyje "Bejieškant kelio mūsų tautinei kultūrai į pasaulį", Aidai, 1954, 148-157). "Eksportui" tinkamų raštų tiek maža, jog tenka tarti Šalkauskį neišplėšiamai suaugus su mūsų tauta. Dėl to jis nėra mažesnis. Priešingai, mums jis yra dar didesnis, nes intelektualinė jo jėga sutampa su moraline jo didybe. Atvejų atvejais kėlęs reikalą mūsų tautai pakilti į naciją, įsijungiant į tarptautinį kultūrinį bendradarbiavimą, Stasys Šalkauskis gerai žinojo, kad "pelningiau" būtų buvę savo talentą skirti grynajai filosofijai. Bet tauriau buvo savo talentą skirti savajai tautai, labiausiai buvusiai šviesos reikalingai. Šį Šalkauskio apsisprendimą laikau pačiu kilniausiu kaip žmogui ir drauge pačiu tragiškiausiu kaip filosofui. Pavartojau "apsisprendimo" žodį neatsitiktinai, nes manau, jog ir pats Šalkauskis sąmoningai suvokė savo likimo auką. Turiu mintyje jo žodžius įvade jo su A. Jakštu korespondencijai, paskelbtai 1938 m. Ten Šalkauskis rašė, kad "Dambrauskas padarė auką iš filosofijos pamėgimo", o toliau dar pridėjo, kad jis "savo asmens pašaukimą aukojo tėvynės labui ir ėjo ten, kur šaukė jį tautos reikalai" (Logos 1938, 4-5). Šitaip suvokdamas A. Jakšto "auką iš filosofijos pamėgimo", Šalkauskis išsakė ir savo auką, ėmusis tų klausimų, kurie labiausiai buvo aktualūs. Todėl tikrasis Šalkauskio didybės matas ir yra savoji žemė, o ne tarptautinis forumas.

5.

Be paties Šalkauskio, monografijoj paliečiama ir eilė kitų žmonių, su kuriais Šalkauskiui teko susidurti ir dirbti. Visi jie vaizdingai ir gyvai piešiami. Ir V. Mykolaitis-Putinas, kurį "klausydamas jauteisi, lyg pačią poeziją sutikęs" (44); ir J. Purickis, politikoje "tiek stiprus, kiek tikėjime silpnas" (41); ir prel. M. Krupavičius, "kalbėtojas Kryžiaus karams sukelti" (108) ir daug kitų. Sultingai, net sutirštintai, piešiama Pr. Dovydaičio kaip kaimiečiomokslininko asmenybė (124-125). Blankiau atvaizduotas prel. Pr. Kuraitis (126), kurio asmens ir vaidmens monografijos autorius pilnai nesuprato. Su didele simpatija atvaizduotas K. Pakštas (44-46), tik be reikalo šis rytų augštaičių žemės sūnus skiepijamas "amerikoniškais daigais". Gimęs toj pačioj (Sudeikių) parapijoj ir pažindamas užpalėnus (gretima parapija), kuriuose Pakštas augo, jo dinamizmui suprasti nesiekčiau New Yorko Broadway, nes visiškai pakanka užpalėnų dvasios judrumo jį laikyti "lietuvišku medžiu" be jokių svetimų daigų. Be Šalkauskiui artimesnių žmonių, monografijoj pateikiama ir to meto gyvenimo panorama. Supažindinama su teologijos-filosofijos fakultetu, ateitininkų veikla, jaunųjų katalikų 1936 m. deklaracija, "XX Amžiaus" dienraščiu ir kt. Tai visa monografiją padaro vertingą kiekvienam, besidominčiam nepriklausomosios Lietuvos katalikų gyvenimu.

Duomenims bei kalbai patikslinti J. Eretui talkino prof. J. Brazaitis ir prof. S. Sužiedėlis. Apskritai netenka skųstis nei kalba (bent nespecialisto nuovoka), nei duomenų netikslumu. Vis dėlto viena kita faktinė klaida yra prasmukusios. A. Smetonos tėviškė yra ne Utenos, o Ukmergės apskrityje. Taip pat ir J. Keliuotis kilęs ne iš Panevėžio, o iš Rokiškio apylinkės. Pradžioje duodamas Šalkauskio kilmės istoriją, J. Eretas atskleidžia, kad tėvo linijos Šalkauskio protėviai kilę iš Žagarės-Joniškio. Jei taip, tai netenka daryti išvados, kad jie buvo žemaičiai, nes ir Žagarė, ir Joniškis yra dar Augštaitijoje. Tiek dėl geografinių apsirikimų. Man pačiam per klaidą priskirta garbė, kurios neturėjau: esu minimas tarp jaunųjų pajėgų, priimtų į teologijos-filosofijos fakultetą, kai iš tiesų teko būti priimtam jau į filosofijos fakultetą, 1941 m. įkurtą laikinosios vyriausybės metu. O tarp žymiųjų Šalkauskio studenčių pastebėjau K. Jonkaitytę paverstą Liulevičiene, kai regis, Liulevičienė yra ta pati Monika Krasnickaitė, kuri sąraše palikta mergauti. Pats šis sąrašas lygiai galėjo būti ir ilgesnis, ir trumpesnis.

Gale pridėta Šalkauskio veikalų ir straipsnių sąrašas. Kiek jis pilnas, sunku spręsti. Pastebėjau trūkstant kai kurių straipsnių iš "Logos", "Lietuvos Mokyklos", "Gimtosios Kalbos" (joj Šalkauskis rašė dar ir bolševikmečiu, pasirašydamas St. Šaltautu). O būtų labai buvę pageidautina sudaryti pilną Šalkauskio bibliografiją.

Pridėta ir vardų rodyklė. Vieną antrą spragą pastebėjau ir joj.

Korektūros klaidų yra apstokai. Toks jau visų lietuviškų knygų likimas: pigumo besivaikant, nepakankamai daroma korektūrų.

Knygą puošia ištisa eilė atvaizdų (paties Šalkauskio, jo tėvų etc.), duotų kaip įklijų ant geresnio popieriaus.

Monografiją išleido Ateitininkų Federacija kun. J.A. Karaliaus lėšomis. Daugiausia išleidimu rūpinosi kun. V. Dabušis. Ateitininkijos 50 metų jubiliejus buvo gražiai atžymėtas išleidžiant šią vertingą knygą. Ją parengdamas, J. Eretas įspūdingai paliudijo neišblėstančią meilę savo antrajai tėvynei. St. Šalkauskio monografija — didelė jo mums dovana.

KŪRYBOS PASAULY

KNYGOS ir ŽURNALAI

R. SPALIO "ALMA MATER"

Tai bus bene pirmas veikalas iš lietuviškosios studentijos gyvenimo paskutiniaisiais nepriklausomybės metais. Nors autorius jį pavadino apysaka, bet jame esama, nors ir nevisiškai išvystytų, romano elementų. Iš dalies čia yra ir dokumentinės medžiagos, pvz. kiek tai liečia charakteristikas kai kurių profesorių, tiek pasilikusių Lietuvoj, tiek esančių už jos ribų, nors tos charakteristikos tėra daugiau atsitiktinės.

"Alma Mater" foną, politinių ir pasaulėžiūrinių įvykių rėmuose, sudaro studentiškos meilės trikampio išryškinimas. Nors politiniai įvykiai, vykstant jau karui ir bolševikų grėsmei Lietuvai, kartas nuo karto užgriebiami, bet jie siauresniu mastu tegvildenami. Gi pasaulėžiūriniai bei ideologiniai nusistatymai eina kaip ir viso veikalo varikliu. Tų ideologijų reiškimosi pasėka — apgailėtinas romano veikėjų lūžis, metąs tamsoką šešėlį ne tik mūsų ano meto studentijai, bet ir aplamai to laikotarpio visuomeninio gyvenimo santvarkai (korupcija, šnipinėjimas, moralinis gedimas ir pan.).

Autoriui rūpėjo mesti žvilgsnį į trijų pačių ryškiausių ano meto mūsų studentijos ideologinių grupių — ateitininkų, neolituanu, varpininkų— nusistatymus ne tiek studijų, kiek gyvenimo egzaminų atžvilgiu. Už studijų gyvenimo, jo užkulisy, dar vyksta gana komplikuotas civilinis studentijos gyvenimas, kurį eile epizodų ši apysaka ir bando atskleisti.

Veikalo tikslas bus buvęs parodyti, kad studentijos ideologinis veikimas buvęs jos asmeninio gyvenimo lūžio kaltininkas. "Štai čia ir glūdi komedija... Vieni akcentuoja labiau sąžinės laisvę, antri katalikiškumą, treti tautiškumą, ir dėl to logikos kirčio jie sau akis drasko, gyvenimą nuodija" sako studentė Jūratė Ruseckaitė savo draugei Irenai Paberžytei (p. 66).

Vyriausia veikėja ir yra Paberžytė, Panevėžio teisėjo dukra, studijuojanti literatūrą pirma Kauno, paskum Vilniaus universiteto humanitariniame fakultete. Dėl augščiau minėtos priežasties autorius jos neįstato į jokią ideologinę organizaciją, nors pagal tėvų religines tradicijas ji būtų artimiausia ateitininkams. Ji įsirašo tik į Humanitarinių Mokslų Draugiją, nes "studentui pakanka studijų, savęs ugdymo, o pasiruošti kaip inteligentui su profesine ir ideologine kultūra užtenka dalyvauti ir akademinėse organizacijose" (p. 154).

Tai žodžiai iš ateitininkų konferencijos (?), kuriems pritaręs toj konferencijoj dalyvavęs medicinos studentas ateitininkas Kęstutis Noreiša. Veikale esama ir daugiau ideologinių nekonsekventiškumų. Antai, Technikos fakulteto studentas neolituanas Lapeikis, pats pirmas įsimylėjęs Paberžytę, bet dėl vieno bohemiškai nešvankaus incidento atmestas, pagiria Sovietų ir Lietuvos sutartį dėl Vilniaus, nes "tai tikras Lietuvos laimėjimas" (p. 89). Studentas varpininkas Ruseckas ne ką skiriasi nuo ateitininko, ne tik nuoširdžiai pasimelsdamas per Kalėdas provincijos bažnyčioj ("nemanau, kad mano būdai priešingi Tavo valiai", (p. 261), bet ir "kas sekmadienis traukia lietuviškas giesmes Katedroj" (p. 398).

Romaninė veikalo intryga ima megztis, kai Paberžytė pasikviečia tris savo kolegas, trijų skirtingų ideologijų atstovus, buvusius klasės draugus jų metinio susitikimo progai, Kalėdų atostogų į savo tėviškę (taigi tikslas specialiai numatytas, kiek dirbtinis). Tas kvietimas, lyg pagal Lessingo išmintingąjį Natana, turėtų parodyti, koks "tikėjimas" pats geriausias iš trijų pagrindinių. Čia gi eina kalba apie meilę. Ir ją apsprendžia ideologinis konfliktas, tiesiog aiškiau neišryškintas, bet visą laiką smilkstąs.

Šiaip idealią trijulės draugystę pakerta "bjaurus pokštas" (p. 264) dėl "politikos" (t.y. pasaulėžiūros). Studentas neolituanas Alėjūnas ateitininkui Noreišai, šiaipjau be kokios ydos, paveržia Ireną Paberžytę. Tai sužinojusi, Noreišą mylinti medikė Gražina Normantaitė atsikeršija Alėjūnai, netiesiogiai ir Paberžytei, reto sadizmo incidentu, keliantis per Nemuną ties Panemune, užsibaigiančiu dar šiurpesniu pažeistos vyriškos ambicijos aktu. Dėl šio nusliuogimo žemai į pakalnę Alėjūnas galvoja apie nusižudymą, nuo kurio susilaiko sužinojęs, kad bolševikai įžengia į Lietuvą (birželio 15), dėl ko jis dar "būsiąs reikalingas" (p. 434).

Veikale čia vienur, čia kitur pasigestum stipresnio bei aiškesnio motyvavimo. Su tuo kartu rišasi ir veikėjų charakterio išryškinimo klausimas. Su tvirtesnėm žymėm jų čia kaip ir nėra. Vyriausia veikėja per lengvai atsisako vieno ir eina prie kito ("patraukė šokis", p. 286). Jūratė yra artimiausia jos draugė, bet jai šiaipjau pozityviu aukso vidurio charakteriu negalėjo padaryti nė mažiausios įtakos, kad ta bičiulė nepatektų į tokį žemą nuopuolį su Paryžiaus dailininku, kurs aprašytas tikrai vaizdingai, kaip ir anos scenos Panemunėj. Per staiga ir Jūratė meta savo vyrą, neišryškinta metimo priežastis, kaip ir pasimetimas su jos mylimu kariškiu Sereika.

Kitas dalykas — nepakankamai aiškiai įmontuoti kai kurie skyriai

į veikalo visumą, sunkiai pagaunamas jų ryšys, pvz. advokato Žaizdrūno istorija. Tai jau, žinoma, nuostolis veikalo kompozicijai, kuri gal dėl paskubinto darbo, vietomis atrodo gerokai neišlyginta.

Nepaisant to, autorius vis dėlto davė visą eilę daugiau ar mažiau ryškių scenų iš netolimo mūsų studentijos gyvenimo, užfiksavo nemaža būdingesnių to gyvenimo bruožų ir tai padarė, rodos, pats pirmasai. Ypač šių dienų mūsų studentija už Lietuvos ribų galės gauti netolimos praeities vaizdą. Ji, kaip girdėti, ta knyga susidomėjusi.

"Alma Mater" kalba be kokių priekaištų, veikalas lengvai skaitomas, nors skyriuose nesilaikyta kokios proporcijos, ir dėl to kitas išėjo nesuderintinai trumpas. Gausu gyvų, studentišku humoru vietomis atmieštų dialogų, kurių tik vieną kitą perkerta bereikalingas klausančiojo įsikišimas ar klausimas. Randi vieną kitą stilistinę savybę, pvz. pridėti žingsnį (t.y. paskubėti).

Rašyba tradicinė, net ir neolituano žodžio tokia pat, nors, kaip lotynų kilmės žodis, lengvai galėtų apsieiti be to mūsų rašybai svetimo rašmens.

R. Spalis. ALMA MATER. Apysaka. Išleido Viltis, Cleveland, Ohio, 1960. 434 p.

A.T.

JUOZO KRALIKAUSKO "ŠVIESA LANGE"

ŠVIESA LANGE

Juozas Kralikauskas: ŠVIESA LANGE, romanas, Nidos knygų klubo leidinys Nr. 29, Londonas 1960m., 248 psl.

Prieš kelerius metus Juozas Kralikauskas "Urvinių žmonių" knygoj skaitytojams yra davęs tokių įspūdžių, kokių lietuvių literatūra vargiai būtų susilaukusi, jeigu sovietinė okupacija nebūtų išbloškusi iš Lietuvos tūkstančius šviesuolių. Ieškodami prieglobsties svetimuose kraštuose, daugelis jų atsidūrė Kanadoj prie įvairių neįprastų pramonės darbų. Tam tikras skaičius geros sveikatos vyrų gavo dirbti Kanados aukso kasyklose, kur gyvenimo sąlygos buvo daugiau ar mažiau laukinės, o darbas — labai sunkus ir pavojingas. Visa tai gerai pažinęs iš savo patyrimo, J. Kralikauskas savo įspūdžius subeletristinta forma buvo perdavęs "Urviniuose žmonėse". Nors ten pavieniai epizodai (apie aukso kasyklų darbą, apie Kanados indėnus, apie tėvynės ilgesį vienatvėje) buvo vaizdingi ir įdomūs, bet medžiaga knygoj nebuvo pakankamai apvaldyta bei organiškai sujungta, kad "Urvinius žmonės" būtų buvę galima pavadinti dailiosios literatūros kūriniu. Tai buvo kažinkas tarpinio tarp atsiminimų, reportažo ir vaizduotės kūrinio.

Nors "Šviesa lange" atremta į tokią pat medžiagą (auksakasių darbo bei gyvenimo sąlygų įspūdžiai), kaip "Urviniai žmonės", bet šį kartą J. Kralikausko romanas yra tikras literatūrinis kūrinys, kuris gali duoti medžiagos literatūriniams pokalbiams nevienu atžvilgiu. Dėl dėmesio sutelkimo į kelių personažų vidaus gyvenimą ir dėl vaizduojamos aplinkos pajungimo personažams "Šviesa lange" atrodo net klasišku romanu. Tiesa, ta Juodosios Gulbės aukso kasyklų aplinka reta —laukiniškai primityvi, egzotiška ir brutali, bet rašytojas teduoda jos minimumą, tik tiek, kiek reikalinga romano veikėjų vidaus gyvenimui ir jų poelgiams suprasti, nes ta kontrastinga aplinka juos daugiau ar mažiau brutalina. Šita kryptimi juos dar labiau veikia sunkus kasyklų darbas, kuris Juodosios Gulbės rajone vyksta dieną ir naktį, reguliuojamas sirenų. Romano autorius ir vaizduoja, kiek nuo to darbo priklauso jo veikėjų gyvenimo dramos. Jis pabrėžia ir mediniuose barakuose sutelktų vyrų, daugiausia viengungių, masę, kuri provokuoja jų instinktus, turinčius fatališkos reikšmės dviem jos aplinkoj esančioms jaunoms moterims. Kitaip tariant, fizinė ir biologinė aplinka romane yra glaudžiai susieta su atvaizduotų asmenų gyvenimu bei jų likimu. Tai jau klasiška ypatybė, liudijanti, kad rašytojas yra gerai apgalvojęs romano kompoziciją.

Tai matyti taip pat iš romano personažų. Jų duotas nedidelis skaičius — tik šeši, — bet ir tie patys lyg suskirstyti į tris grupes. Jų pagrindinė — lietuvio tremtinio, buvusio mokytojo, degraduoto sunkiame darbe Domo Dainio ir jo jaunos žmonos Giedrės šeima. Antrąją grupę sudaro vietinis darbininkas Charles ir jo palaida žmona Georgina, visų vadinama Juodąja Liepsna. Tarp šių dviejų grupių rašytojas pastatė viengungių porą — kunigų seminarijos ekskleriką ir mokytoją Liną Alkaitį, laukiantį, kada į Kanadą iš Vokietijos galės atvykti jo sužadėtinė Rugilė, besigydanti džiovininkų senatorijoj, ir eigulio sūnus, turėjęs būti girininku, Marius Kvedaras, kuris apie kiekvieną moterį tekalba, kaip apie medžiagą savo seksualiniams įgeidžiams. Jis ir yra tas personažas, kuris sujungia kitas veikėjų grupes, drumsdamas jų gyvenimą ir sukeldamas gilią dramą Dainių šeimoje.

Šituos romano veikėjus skaitytojui lengva apžvelgti bei jų vidaus gyvenimo bangavimą suprasti ir dėl to, kad J. Kralikauskas juos yra nutapęs ryškiomis, beveik kontrastingomis spalvomis. Antai, viengungių poroj Linas Alkaitis yra idėjų žmogus, religingas idealistas bei altruistas, norįs pamokyti kitus, ištikimas savo toli palikusiai sergančiai sužadėtinei, bet silpnas alkoholio pagundoms; tuo tarpu Marius Kvedaras — grubus egoistas ir materialistas, apsėstas seksualinio instinkto, savo gyvenimo prasmę temato tik jo teikiamuose smagumuose ir juos tenkina be jokių sąžinės priekaištų pagal iš anksto susidarytą planą, tartum žaisti moterimis jam būtų sportas. Prieš šį gaivalingą ir beatodairišką, nuolat apie moteris kalbantį jauną vyrą rašytojas taip pat kontrastu pastato vyresnio amžiaus mažakalbį Domą Dainį. Šisai težino tik kasyklų urvuose jam per sunkų išsemiantį darbą ir savo šeimos namelį, kuriame su sūneliu gyvena. Dainiui per jauna, graži, savo grožiu besidžiaugianti žmona Giedrė. Ši kultūringos sielos moteris, vos atvykusi į Juodosios Gulbės nejaukią aplinką ir tampa Kvedaro ir Dainio slaptų varžybų objektu. Prieš ją rašytojas pastato tikrą lietuvės kontrastą, gaivalingų impulsų blaškomą, pusiau laukinę, vietinę krautuvininkę, nepirmos jaunystės čigonišką gražuolę Georginą. Šitai būtybei, kuri nežino jokių dorovinių normų, Juodosios Liepsnos pravardė yra taip pat simboliška, kaip Giedrės vardas Dainienei. Šios personažu J. Kralikauskas išsakė visas savo simpatijas lietuvei moteriai, jos išviršiniam bei išvidiniam grožiui. Giedrės atvykimas iš Europos į Kanados laukinę gamtą bei sunkaus darbo subrutalintų vyrų aplinką iš tikro yra lyg iš tėvynės Lietuvos atklydusi Giedra Alkaičiui ir Dainiui. Pastarajam pradžioj ji dar yra ir šeimos giedra, nes su savim atsiveža trejų metų sūnelį. Ji giedra ir pati sau, nes jos sieloj yra išsiskleidusios ir lietuvių krikščioniškos kultūros ypatybės — švelnumo, skaistybės, ištikimybės, jautrios sąžinės šviesa. Tai lietuvių moters ir drauge jaunosios Dainienės pats brangiausias lobis. "Per mūsų jungtuves aš gi nieko daugiau neturėjau tau duoti. Nieko kito: tik švarų kūną ir mylinčią dvasią. Tai

vienintelis mano kraitis buvo", kalba savo vyrui susigraužusi Giedrė, priekaištaudama sau dėl savo nuopuolio.

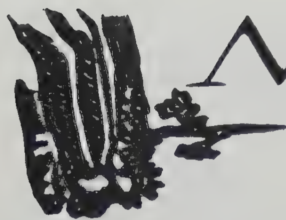
Taigi sąžinės šviesa, išugdyta sieloj lietuvių krikščioniškos kultūros su artimo meilės ištikimybės, skaistybės reikalavimais, yra "Šviesos lange" romano centrinė tema ir drauge problema Alkaičiui, Dainiui ir Giedrei, iš gimtosios žemės išrautiems ir į svetimo krašto brutalią aplinką nusviestiems tremtiniams. Ar jie turi pasiduoti žiaurios aplinkos bei savo vidaus gaivalų tamsai, užpūsti iš Lietuvos išsineštą žiburį, ar jiems reikia jį išlaikyti gyvą savy ir savo šeimoj? Romano autorius aiškiai pasisako už to krikščioniškos kultūros žiburio gyvybę, nes tik jis vienintelis padeda išlikti žmonėmis didelių išviršinių ir išvidinių konfliktų tamsoje bei suteikia prasmę gyvenimui. Kas per vėlai tepraregi vidaus žiburio neįkainojamą vertą, tas žūsta niekingai, nepalikdamas nė pėdsakų, kaip Marius Kvedaras, tas savimi pasitikįs vyras, kuris ir savo išvaizda atrodė galingiausias. Nors savo romano vaizdais J. Kralikauskas teigiamai pasisako už žiburį vidaus tamsos ir šviesos problemoj, bet tai nereiškia, kad ši problema būtų lengvai išsprendžiama. Ji net labai sunki ir sudėtinga jaunai, gražiai ir jautriai moteriai, ypač lietuvei moteriai svetimo krašto brutalioj aplinkoj, kurios gyventojai tepripažįsta tik dienos šviesą, o gyvena vidaus tamsa metafizinėj nakty. Ta problema dar pasunkėja, kai tamsai pasiduoda savi tautiečiai, iš kurių privalu laukti daugiausia pagarbos moters vidaus šviesai. Šitas sunkenybes vidaus tamsos ir šviesos problemoj ir atskleidžia romano autorius, vaizduodamas, kaip mergišius Kvedaras planingai ir atkakliai į savo voratinklį įtraukia pusiau apsvaigintą Giedrę. Nors ši moteris kūniškai nupuola, bet vis dėlto savo sielos šviesą ir švarą ji išgelbsti. Šituo autorius skaitytoją įtikina, ypač įspūdingai vaizduodamas Giedrės įtemptą susikirtimą su košmariškais sapnais po ano pusiau sąmoningo nuopuolio su Kvedaru indėnų džiungliškame miške, šiaurės pašvaistei mirgant.

Tai pripažįstant, vis dėlto kyla klausimas, kam romano autoriui prireikė vaizduoti tokį išimtinį subtilų atvejį, kaip tas nuopuolis, kuris gal nė nebuvo mirtinė nuodėmė? Tiesa, kad dėl Kvedaro gudriai sugalvoto viliojimo plano, dėl jo tariamų paslaugų Giedrei, mergišius jau buvo laimėjęs nemažai palankumo tos moters širdy. Iš dalies kalta buvo ir Giedrė. Čia naiviai tikėdama Kvedaro paslaugų geromis intencijomis, čia pati pasidžiaugdama dėl Kvedaro žavėjimosi ja, Giedrė jau buvo atsistojusi į pavojingą kelią. Ar juo reikėjo eiti iki galo? Pavyzdžiui, jei Giedrė būtų pradėjusi slaptai ir pakartotinai susitikinėti su Kvedaru, ar to nebūtų užtekę, kad ji būtų pajutusi sąžinės priekaištus ir kūno pagundų galybę? Ar šitokiu atveju jautrios sielos moteris, kokia atvaizduota Dainienė, nebūtų turėjusi pasisakyti vyrui ir ieškoti jo pagalbos? Jei šitaip, kam tada prireikė jos fizinio nuopuolio, kuris beveik prilygsta jos išprievartavimui? Be abejo šitoks atvejis jautrią moterį labiau sukrečia negu slapti pasimatymai, bet sąžinės arba vidaus šviesos gesimo ar negesimo problemai tai beveik nieko neprideda, o tik patamsina tą vyriškį (mūsų atveju Kvedarą), kuris savo seksualiniam įgeidžiui patenkinti turi griebtis išimtinių priemonių (slapto svaiginimo alkoholiu), kurios atrodo sunkiai įtikimos.

Turint galvoj J. Kralikausko neabejotiną rašytojo talentą, kuris puikiai atsiskleidžia antrojoj romano pusėj, ir todėl norint visą kūrinį vertinti palankiai, reiktų manyti, kad romano autorius per fizinį nuopuolį norėjo prieiti prie moters sielos ir kūno santykių problemos, būtent, pažiūrėti, kiek seksualinis aktas gali turėti įtakos krikščionies jautrumui ir sąžinės užgesimui motery. Be abejo, šitokia psichologinė problema gali būti. Tik klausimas, ar ji pakankamai literatūrinė. Viena, norint ją vaizduoti visu pločiu, labai lengva nuslysti į pornografiją. Antra, sprendžiant ją taip, kaip padarė "Šviesos lange" autorius, tepasirinkdamas tokį seksualinį reiškinį, kuris net neuždega motery aistros, kūno ir sielos problema pasilieka tik paliesta, bet nesprendžiama, nes šitoks atvejis yra labai retas, beveik išimtinis. Tuo tarpu labai reti reiškiniai nėra verti tikrojo rašytojo dėmesio, nes jie dažniausiai neigyja tikros problemos svorio, kurį jaustų daugiau ar mažiau platus skaičius žmonių, o pasilieka individualiais atvejais. Šituo nenorima pasakyti, kad vienas toks atsitiktinis atvejis bereikšmis asmeniui moraliniu ir religiniu atžvilgiais. Jis tik neatrodo reikšmingas literatūriškai, ypač tada, kai neįgyja likiminės reikšmės kūrinio veikėjams. O "Šviesos lange" romane jis kaip tik nėra likiminis: Kvedarui sueiti į pastovius nelegalius santykius su Dainiene vistiek nepavyksta, nors tam jis nesigaili savo pastangų, o pasikankinusi ir vyrui prisipažinusi, Giedrė vistiek pasilieka su Dainiu ir jis su ja. Taigi rašytojo suplanuotas seksualinis nuotykis indėnų džiunglėse pasilieka beveik tuščiu šūviu. Tiesa, jis sustiprina Giedrėj sąžinės priekaištus, bet užtai pajuodina Kvedarą ir jo "strategiją" iki neįtikimumo.

Jei nebūtų mėginimo kūno ir sielos santykių problemą spręsti atsitiktiniu (ir todėl sunkiai įtikimu) būdu, "Šviesą lange" tektų laikyti pirmos rūšies klasišku romanu, nepaisant vaizduojamos aplinkos ir Juodosios liepsnos egzotiškumo. Bet ir su minėtu trūkumu "Šviesa lange" yra įdomus, talentingai ir rūpestingai parašytas romanas. Jo kompozicija paprasta ir aiški, jo personažai ryškūs, bet nestatiški, nes pasireiškia daugiau ar mažiau aiškiais vingiais bei vidaus konfliktais; jų vaizdavimas yra suglaustas, atliktas vaizdingais trumpais sakiniais, o juose gausu aforistinių išsireiškimų, kurie liudija ir rašytojo sintetinį (intelektuališkai emocinį) žvilgsnį, ir duoda progų skaitytojui susimąstyti. Tai jau sakytų, kad J. Kralikausko vaizdavimas nėra realistinis. Dėl to suprantami ir kai kurie jo romano tikroviniai netikslumai, kuriuos jau buvo pasigavęs vienas kitas juokdarys ir pagal tai mėgino visą veikalą sutašyti. Žinoma, būtų geriau ir tokių, jau beveik stilistinių suklupimų išvengti. J. Kraliausko vaizdavimas tikriau yra ekspresionistiškas, stilizuotas stambiais sugestyviniais brūkšniais, čia iškeliant kontrastus, čia paraleles ("Liga Rugilės dalgis, moterys — Kvedaro, o mano dalgis — buteliai", galvoja Alkaitis.). Kartais tokie sugretinimai iškyla kaip simboliai. J. Kralikauskas savo romane mažai pasakoja, o veiksmo slinktį jame sudaro epizodais. Už dialogus ten įdomesni gerai apvaldyti vaizdiniais brūkšniai, prikrauti minties, bet ir psichologiškai taiklus kaip šis: "Giedrė eina, jausdama jo akių dūrį savo nugaroj". Įspūdingiausi romano epizodai — Giedrės krimtimasis su jos košmariškais sapnais ir Kvedaro galutinis pralaimėjimas, kai vieną naktį per audrą ji eina į Dainių namelį. Jį iš tolo audros lietuje seka Georgina, plėšoma pavydo, keršto ir šlykštumo savo tikram vyrui. Tos drumzlinos sielos dramatiška būsena taip puikiai suderinta su nakties tamsa, plėšoma audros žaibų, kurie nušviečia čia slenkantį Kvedarą, čia mėsininko Džimio kapojamą skerdieną, kad visas epizodas tampa vienu dideliu simboliu.

Nors Juodosios Gulbės kasyklų aplinka su atitinkančiomis ją būtybėmis — Čarliu, Georgina, Kvedaru

MENAS

LIETUVIŲ DAINŲ ŠVENTĖ

Pirmosios, 1956 m. įvykusios, JAV ir Kanados lietuvių dainų šventės ruošimas sutapo, kiek tai lietė naujuosius ateivius, su gan palankiu psichologiniu momentu: jiems jau buvo pavykę įsikurti naujoje šalyje, visa aplinka dar buvo kiek neįprasta, bet buvo džiugu vėl gyventi normaliomis savarankių piliečių sąlygomis ir netrukdomai plėtoti savo tautinę kultūrą. Pasiruošimas šventei ėjo sklandžiai. Pati dainų šventė buvo iš dalies sugadinta katastrofingo karščio, o pasamdytoje stadiono salėje nebuvo oro šaldymo. Nepaisant to, tada pasiektieji rezultatai nebuvo blogi; nesunkus, kukliai užsimotas repertuaras buvo gražiai atliktas beveik 1000 žmonių choro.

Antrąją dainų šventę projektuojant buvo iš pat pradžių užsimota pakelti repertuaro lygį, įnešant sunkesnių, mūsų kompozitorių vėliau sukurtų veikalų. Praktiškas šios dainų šventės ruošimas iš pat pradžių ėjo sunkiai. Naujieji ateiviai, apsipratę su šio krato sąlygomis, pradėjo paskęsti kasdieniškuose reikaluose, jų entuziazmas kultūrinei veiklai sumažėjo. Tai jautėsi tiek dainų šventės ruošimo centre — lietuvių išeivių sostinėje Čikagoje, tiek ir mūsų kolonijose, choristų ir dirigentų tarpe. Pačioje pradžioje buvo tam tikrų politinių ir visuomeninių nesklandumų. Lietuvių Tautinei Bendruomenei apsiėmus ruošti dainų šventę, reiškė nepasitenkinimo kai kurie senųjų ateivių sluogsniai, neprisidėję prie LTB ir žiūrį į ją kaip į "dypukų" organizaciją. Sudarius repertuaro komisiją, buvo bandymų ją sugriauti, prieš ją pastatant kitą, sena išeivija paremtą. Tačiau tie priešingumai susitvarkė nesunkiai. Naujieji ateiviai jau yra pasireiškę, kaip nauja ir vyraujanti kultūrinės veiklos jėga, nors nevisai vieninga, bet mažiau susiskaldžius, negu senosios išeivijos tradicinės grupės. Visose dainų šventės ruošimo stadijose ir srityse buvo parodyta didelė pagarba senosios išeivijos praeities darbams ir tebegyvuojančioms organizacijoms, įtraukiant jų atstovus tiek į repertuarą, tiek į dirigentus, tiek ir į vykdomuosius organus. Sudarius galutiną antrosios dainų šventės komitetą, labai laimingas buvo prelato Igno Albavičiaus parinkimas jo pirmininku; sutikęs apsiimti šias pareigas, jis savo autoritetu ir taktu daug prisidėjo prie nuomonių išlyginimo ir visos šventės rengimo veiklos sucementavimo. Tam tikro nusiminimo buvo įnešęs J. Kreivėno pasitraukimas iš komiteto sekretoriaus pareigų: J. Kreivėnas buvo vienas iš aktingiausių pirmosios dainų šventės iniciatorių ir rengėjų. Tačiau J. Kreivėnas pasiliko kaip muzikos komisijos sekretorius, kuriai buvo pavestas repertuaro sudarymas; jisai atliko didelį darbą, prižiūrėdamas repertuaro knygučių spausdinimą, o taip pat fotokopijuodamas savo privačiu aparatu įvairius balsus bei papildomus rankraščius.

Sekretoriaus ir egzekutyvaus vicepirmininko pareigas perėmė Čikagos vyrų choro valdybos pirmininkas Vytautas Radžius, kurio darbštumas ir administratyvūs sugebėjimai žinomi iš Čikagos lietuvių operos pastatymų bei iš pirmosios dainų šventės. Reikšmingą darbą atliko muzikos reikalų narys J. Zdanius, neužmirštant ir kitų vykdomojo komiteto narių: iždininko R. Elinstrubo, vicepirmininko J. Kudirkos, sekretoriaus J. Paštuko, spaudos reikalų vadovo St. Daunio ir LTB Čikagos apygardos atstovo J. Jasaičio. Visuomenei ypač jaučiama buvo spaudos komisija, kurios nariai užpylė mūsų spaudą dainų šventę propaguojančiais ir pa-

---

— romane paskleidžia nemažai moralinės tamsos, kuri kėsinasi savy paskandinti Alkaitį, Dainį ir Giedrę, J. Kralikausko "Šviesa lange" vis dėlto nėra pesimistinis romanas. Kad ir klysdami bei pasiduodami savo silpnybėms ir pagundoms, Giedrė, Alkaitis, Dainys kovoja su jomis, pasilieka krikščionimis su sąžinės žiburiu savo sielose. Iš nuopuolio atsitiesimas Giedrės, kuri auksakasių stovykloj buvo sutikta, "lyg ji būtų iš kitos planetos", labiau negu Dainys ir Alkaitis pateisina Dainio ir drauge autoriaus mintį, kad "Milžiniška tamsybė yra bejėgė prieš mažytį žiburėlį". Giedrė su savo vyru bei vienišuoju Alkaičiu ir suteikia romanui gilesnės prasmės, nes atveria perspektyvą, skaitytojo mintį nuvedančią už fizinės ir biologinės tikrovės. Todėl J. Kralikausko sukurtą tamsos ir šviesos kovų epizodą įdomu ir verta paskaityti ne tik dėl jo literatūrinės formos, bet ir dėl jo minties. **Dr. J. Grinius**

ATSIŲSTA PAMINĖTI

Vytautas Mačernis: POEZIJA. Redagavo **Kazys Bradūnas.** Pabaigoje **Alfonso Nykos-Niliūno** apybraiža apie Vytautą Mačernį. Iliustravo **Paulius Augius.** Išleido Į Laisvę fondas lietuviškai kultūrai ugdyti; dr. A. Smulkščio lėšomis. Chicago, 1961 m. 238 p.

Antanas Tulys: TŪZŲ KLUBAS. Novelės. Išleido Terra. Chicago, 1960. 196 p.

Jonas Mekas: GĖLIŲ KALBĖJIMAS. Eilėraščiai. Išleido Lietuvių Studentų santara. Chicago, 1961, 52 p.

Alė Rūta; BROLIAI. Romanas. Nidos Knygų klubo leidinys. Londonas, 1961 m. 319 p. Kaina 1 dol.

Ignas Končius: ŽEMAIČIO ŠNEKOS, I dalis. Nidos Klubo leidinys Nr. 33. Londonas, 1961 m. 285 p. Kaina 1. Dol.

Bernardas Žukauskas: PIRMOJO PASAULINIO KARO TREMTY. Atsiminimų pluoštas. Lietuvių Krikščioniškosios Demokratijos Studijų klubų leidinys. Čikaga, 1961, 136 p. Kaina $1.50. (Knygą galima užsisakyti rašant: P. Povilaitis, 8743 So. Troy St. Evergreen Park 42, Illinois.

SUVAŽIAVIMO DARBAI IV. Redagavo **A. Liuima, S.J.** Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos leidinys Nr. 6. Roma, 1961 m. 321 p.

Juozas Girnius: TAUTA IR TAUTINĖ IŠTIKIMYBĖ. Išleido Į Laisvę Fondas Lietuviškai Kultūrai Ugdyti, Nr. 2 Chicago, 1961 m. 320 p. Kaina $3.50.

Knygų Lentyna. Lietuvių Bibliografinės Tarnybos biuletenis, Nr. 1, Nr. 2. Danville, Ill.

Annali. Istituto universitario Orientale, II, 2 Napoli, 1960.

Žirginėliai. Plokštelė. Skaito dramos aktoriai: Birutė Pūkelevičiūtė, Viltis Vaičiūnaitė, Leonas Barauskas, Vaclovas Kerbelis, Vincas Skaisgiris ir Kazys Veselka. Audiofoninis tekstas ir režisūra — Birutės Pūkelevičiūtės. Muzika ir garsų efektai — Zigmo Lapino.

Dainų šventės organizacinis komitetas. Pirmoj eilėj iš kairės: V. Radžius, prel. I. Albavičius, T. Blinstrubas. Antroj eilėj: J. Kudirka, J. Paštukas, J. Zdanius, J. Jasaitis ir S. Daunys.

ruošiančiais straipsniais. Visų kitų komisijų, kaip anglų spaudos, dainų šventės rėmėjų, o taip pat įvairių technikinių sričių komisijų nesuminėsi šio straipsnio rėmuose; jų vaidmuo yra taip pat svarbus; be jų bendradarbiavimo dainų šventės įvykdymas nebūtų galimas.

Šio straipsnio autoriui, kaip LTB kultūros fondo muzikos komisijos pirmininkui, teko pradėti veiklą keletą metų anksčiau, kai dar nebuvo nei visuotinio komiteto, nei pagelbinių komisijų, o vis dėlto reikėjo imtis repertuaro paruošos. Ši darbo pradžia buvo gan depresyvi ir kartais atrodė beviltiška. 1959 m. vasarą ir rudeniop į šaukiamus posėdžius atsilankydavo: J. Kreivėnas — sekretorius ir iniciatorius, Vl. Jakubėnas — pirmininkas, ir atvykdavo vienintelis narys — J. Zdanius iš tolimojo Evanstono priemiesčio. Nesant kvorumo, sunku buvo daryti sprendimus; norint kiek legalizuoti darbą, buvo sutarta, kad J. Kreivėnas kviečia atskirus asmenis konsultacijai metmenims sudaryti. Tų metmenų buvo apsčiai; dirbant dviejų ar trijų asmenų grupėmis, buvo peržiūrėta ir apsvarstyta didelis kiekis choro literatūros. Vėliau, pavykus sušaukti gausesnius posėdžius, buvo pateikti pradiniai planai, iš kurių galop nedaug teliko. Svarbiausias balsas repertuarą svarstant teko žymesniųjų chorų chorvedžiams, kurių dažnai skirtingas nuomones teko derinti nechorvedžiui pirmininkui. Repertuarą besvarstant, paaiškėjo gan plačiai atstovaujamas noras neapsiriboti lengvomis, tradicinėmis dainelėmis, bet įnešti ir vieną kitą stambesnį, naujesnio pobūdžio kūrinį. Tai tendencijai priešinosi kai kurie čia gimę chorvedžiai, norėdami visai lengvo plačios publikos skoniu paremto repertuaro; įdomu, kad JAV gimusi žinoma chorvedė Alice Stephens visuomet energingai palaikė kaip tik pažangesnę liniją. Priėmus ir net išspausdinus dalį repertuaro, žymesniųjų chorų vadovai su širdgėla pareikalavo sumažinti naujų ir sudėtingų veikalų skaičių vien dėl negalimumo laiku juos išmokti. Tokiais sumetimais buvo jau vėliau išbraukta įdomi, bet komplikuota kun. Markaičio "Partizano daina". Dainų šventei artėjant ir repertuarą galutinai nustatant, nelauktai daug ginčų sukėlė lengvųjų dainelių parinkimo klausimas; čia pasireiškė drastiškų nuomonių skirtumų, priėjusių net prie ultimatumų, grasinant nedalyvauti šventėj, jei visi punktai nebus priimti. Muzikos komisija posėdžiuose stengėsi jieškoti kompromisinio kelio: atsižvelgti į kuo daugiausia nuomonių, bet 100% nepatenkino nei vienos. "Ultimatumų" klausimą sprendė vykdomasis komitetas, jų nepriėmęs, o pateikėjai vėliau nusileido.

Dainų šventė pagal savo esmę nėra ir negali būti laikoma griežto klasikinio ir kitokio stiliaus koncertu; yra tai labiau lyg tautos vieningumo pareiškimas per dainą. Dainų švenčių repertuare neišvengiamai esti ir meniškai mažiau vertingų dainų, kurios tai tautai yra tradicinės, turinčios tam tikro subjektyvaus emocinio turinio. Ruošiant didelę jungtinę chorų šventę, neišvengiamai tenka atsižvelgti į daugelį vietos sąlygų, norint pakelti bendrą entuziazmą ir sumažinti užsigavimus bei susiskaldymus. Jungtinės dainų šventės repertuaras neišvengiamai yra lyg kompromisas tarp grynai meniško kriterijaus ir tarp įvairių visuomeniškų ir lokalinės politikos reikalavimų. Ir šios

dainų šventės repertuaras, galutinai susikristalizavęs, buvo nekitoks. Jis negalėjo pretenduoti į tobulumą, bet, šio straipsnio autoriaus nuomone, sudarė vieną palankiausių išeičių iš visų pasitaikiusių problemų.

Ta proga reikia priminti, kad vienas stambus užsimojimas, gimęs tuoj po pirmosios dainų šventės, negalėjo būti įvykdytas. Buvo paskelbtas konkursas patriotinio pobūdžio kantatai parašyti, tam reikalui skiriant 1000 dolerių premiją iš sumų, pasilikusių po pirmos dainų šventės. Į konkursą buvo pristatyti du veikalai, kuriuos pakartotinės jury komisijos, viena net dalyvaujant amerikiečiui muzikui, pripažino esančius nepakankamos vertės pateisinti tokiai premijai ir netinkamus atlikti jungtinių chorų šventėje. Todėl dainų šventės repertuaras buvo kiek prailgintas iš trumpesnio pobūdžio dainų.

Repertuarą galutinai sutvarkius ir įpusėjus žiemos sezonui prieš dainų šventę, vis dar nesijautė pakilimo ruoštis didžiajam įvykiui. Pradėjo plaukti žinios apie atsisakančius dalyvauti chorus. Čia būta įvairių atvejų; vienur chorvedys nesutiko, kitur choro valdyba nerodė pasiryžimo; kartais klebonas nenorėjo išleisti savo parapinio choro, kitur gi sąžiningas chorvedys numatė, kad jo choras negalės išmokti viso repertuaro ir nenorėjo, kad jo choristai tylėtų per dalį dainų šventės programos. Būdingas įvykis buvo Montrealyje, Kanadoje. Vietiniam lietuvių parapijos vargonininkui ir chorvedžiui neapsiėmus pasiruošti ir dalyvauti dainų šventėj, susidarė apie dvidešimties choristų grupė, kuri pasikvietė kaip laikiną chorvedį mūsų žinomą žurnalistą, "Nepriklausomos Lietuvos" redaktorių Joną Kardelį. Jam sėkmingai dirbant, to ansamblio grupė atsimetė; čia, nutarusi "verčiau pasimaudyti, negu vargti repeticijose ir keliauti taip toli". Montrealis ir pasiliko neatstovaujamas dainų šventės jungtiniame chore.

Taigi, paskutinės savaitės prieš dainų šventę praėjo Čikagoje kiek pesimistinėj nuotaikoj. Ji gerokai pakilo, puikiai praėjus Čikagos jungtinių chorų repeticijoms. Liepos 1 d., šeštadienį, suvažiavus didžiai choristų miniai į Čikagos Amfiteatro salę ir prasidėjus bendrai repeticijai, nuotaikos prašviesėjo po pirmųjų repetuotų dainų. Jungtinis choras buvo kiek mažesnis, negu per pirmąją dainų šventę, tačiau pasirodė, kad visa ši minia nelauktai gerai moka repertuarą, nelauktai gerai seka dirigento mostą. Tuščioje salėje garsams per smarkiai rezonuojant, negalima buvo galutinai spręsti apie ritmikos tikslumą ir intonaciją; vakare, susirinkus klausytojų miniai, paaiškėjo tikrai grynas ir tikslus jungtinio choro skambesys.

Pasirodo, mūsų chorai, gyveną, augšto technikos lygio krašte, kažkaip išpruso, susiklandėjo; jų lygis, kiek tai liečia intonaciją ir ritmiką, neabejotinai pakilo. Net ir silpnesni chorai, neįstengę pravesti sunkesnių veikalų bendros repeticijos, vis dėlto buvo išmokę bent atskirų balsų partijas ir, dirigento lazdelės bei kitų choristų vedami, galėjo netrukdomai prisidėti prie bendro išpildymo. Tai ypač lietė naujas ir sunkias dainas, kaip J. Bertulio "Pabusk, pasauli" ir Vl. Jakubėno "Tremtinių ir išvežtųjų giesmė".

Dainų šventė prasidėjo J. Dambrausko "Malda už tėvynę". Šį kūrinį gerai atsimename iš Lietuvos: juo kas rytą buvo pradedama mūsų valstybės radiofono programa. A. Mikulskio vadovybėje "Malda už tėvynę" praskambėjo susikaupusia nuotaika, niuansuotu choro skambesiu, sudarydama lyg įvadą ir pagrindą tolimesnei programos eigai. Oficiali dalis susidėjo iš dirigento lazdelės perdavimo (tai atliko garbės dirigentas veteranas prof. J. Žilevičius) ir iš abiejų — Amerikos ir Lietuvos — himnų, kuriuos pravedė garbės dirigentas J. Aleksis. Po to ėjo ilgokai užsitęsusi prakalbų dalis.

Masinį jungtinį chorą dirigavo keturi dirigentai: Br. Budriūnas (Los Angeles, Calif.), A. Mikulskis (Cleveland, Ohio), St. Sodeika ir K. Steponavičius—Stephens (abu iš Čikagos); galime pasakyti, kad pirmieji du išsiskyrė mokėjimu išgauti iš choro daugiau atspalvių; jiems abiems teko taip pat ir atsakingesnė programos dalis su naujais stambesniais veikalais. Šalia jungtinio mišraus choro buvo ir atskiros jungtinės vyrų ir moterų choro grupės. Svarstant dainų šventės programą, buvo abejojama, ar susidarys pakankamos vienodų balsų grupės imponuojančiam skambesiui išgauti; o svarbiausia, daugelis net geresnių chorų pareiškė neturį laiko užsiimti lygių balsų repertuaru, mažesni chorai gi kartais turėjo per silpnas lygių balsų grupes. Ypač tos abejonės lietė moterų jungtinį chorą. Atpuolus numatytai kantatai, buvo tačiau galutinai nusistatyta įvesti lygių balsų jungtines grupes. Susidarę jungtiniai lygių balsų chorai nebuvo, tiesa, perdaug gausūs, bet jų stiprumas, kaip atrodo, buvo pakankamas. Moterų jungtinio choro grupės pagrindą sudarė Alice Stephens ansamblis bei jos vedamas operos moterų choras (ji pati ir dirigavo); vyrų jungtinio choro pagrindą sudarė Čikagos vyrų choras. Prie abiejų šių grupių tačiau prisijungė ir kitų chorų dalys. Vyrų jungtinį chorą dirigavo J. Gaidelis — žymus kompozitorius ir gerai pastatyto Bostono choro vadovas. Nors jam kiek sunkiau sekėsi suvaldyti neįprastai didelį chorą, bet skambesys buvo gražus. Buvo atlikta J. Gaidelio "Daina, daina", J. Žilevičiaus harmonizuota liaudies daina "Oi kad išauštų" ir Br. Budriūno "Ant marių". Gaila, per generalinę repeticiją teko išimti iš programos įdomią, naujoviškiau išplėstą J. Gaidelio liaudies dainą "Šaltyšius", kurios dalis jungtinių vyrų choro dalyvių, kaip atrodo, nesuspėjo ar neįstengė išmokti. Buvo tai tačiau vienintelis tos rūšies įvykis per visą dainų šventės programą, liečiąs ritmo ir intonacijos atžvilgiu gan nelengvą kūrinį.

Alice Stephens pravesta moterų choro grupė davė įdomią, dar negirdėtą programą: kun. B. Markaičio, S.J. "Eglės raudą" ir seselės Bernardos, S.S.C. "Lopšinę"; šalia to girdėjome jau žinomas Br. Budriūno "Tėviškėlę" ir A. Vanagaičio—Jakubėno "Rods parpulčiau".

Jungtinio mišraus choro programa apėmė kai ką iš jau žinomo tradicinio repertuaro, kaip St. Šimkaus "Vėjo dukra" ir A. Vanagaičio "Vėjužėlis" ir kit. Buvo apsčiai naujesnės kūrybos harmonizuotų liaudies dainų, kaip Br. Jonušo "Kurteliai sulojo", J. Zdaniaus "Siūbau, lingau", J. Strolios "Ei didi, didi", K.V. Banaičio "Po augštus kalnus" ir Budriūno dviejų lengvų liaudies dainelių kombinacija, paremta "Pradės aušrelė aušti". (Vienintelis "bisuotas" numeris programoje). Iš naujų originalios kūrybos veikalų išgirdome nuotaikingą, truputį senoviškus rusų romansus primenančią St. Gailevičiaus "Tėvynės gėlės" (dirigavo St. Sodeika); J. Bertulio "Pabusk, pasauli" gan stambus kūrinys, kai kur nevisai išlygintas stilistiškai, bet turįs daug įkvėptų, nuotaikos pilnų momentų; Vl. Jakubėno "Tremtinių ir išvežtųjų giesmė" — sudariusi ypač sunkų uždavinį jungtiniam chorui.

Užmiršę nepatogumą kalbėti apie savo kūrinį, pasitenkinsime plačiai girdėtomis nuomonėmis ir faktine medžiaga. Daugelio mūsų žymių asmenų nuomone, ši daina sudariusi žymiausią šios dainų šventės programos įspūdį. P. Gaučio, o taip pat ir žodžių autoriaus B. Brazdžionio nuomone, šis kūrinys galėtų eventualiai būti pavadintas "Lietuvių tautos psalme" "Tremtinių giesmė" buvo dideliu pakilimu pravesta B. Budriūno ir nelauktu sklandumu padainuota viso jungtinio choro.

"Tremtinių ir išvežtųjų giesmė" parašyta žinomais Br. Brazdžionio žo-

Dainų šventės jungtinis choras ir dalis publikos

Dainų šventės choro dirigentai. Iš kairės: Steponavičius, Gailevičius, Gaidelis, Sodeika, Žilevičius, Stephens, Aleksis, Budriūnas, Mikulskis, Jakubėnas.

džiais "Mylėsi Lietuvą iš tolo". Ji buvo įteikta slapyvardžiu pirmosios dainų šventės konkursui. Tuolaikinės jury komisijos pirmininkas A. Kučiūnas reikalavo tam veikalui pirmosios premijos; kitiems nariams nesutikus, jis pateikė savo atskirą nuomonę. Kūrinys buvo atmestas. Netrukus išspausdintas prie "Muzikos žinių" ir dedikuotas Dainavos ansambliui, veikalas gąsdino JAV ir Kanados chorvedžius savo kiek aukšta tessitūra ir stambumu; jis buvo tačiau netrukus pastatytas ir su dideliu pasisekimu (net ir vokiečių spaudoje) pravestas Vokietijoje, Motiejaus Budriūno choro. Įtraukus "Tremtinių giesmę" į antros dainų šventės repertuarą ir, autoriui sutikus, ją transponavus tonu žemiau, ji buvo praeitą žiemą diriguota Br. Budriūno Los Angeles, o tuojau po to—jubiliejiniame Dainavos koncerte Čikagoje, A. Šimkui diriguojant. Kūrinys išlaikytas diatoniškame stiliuje su aiškiu balsų vedimu, tačiau dėl savo stambumo ir kai kurių ritminių sunkumų sudarė problemų chorams.

Įtraukus J. Bertulio "Pabusk, pasauli" ir Vl. Jakubėno "Tremtinių giesmę" (o ir vėliau choro dirigentų reikalavimu iš programos išimtą Br. Markaičio "Partizanų dainą"), buvo laukiama, kad šias dainas išmoks tik keletas vadovaujančių chorų; pasirodo, kad tuos kūrinius bent atskirais balsais mokėjo kone visa choristų minia. Sėkmingas tų kūrinių nugalėjimas buvo pakilusio mūsų chorų sugebėjimo įrodymas.

Chorams palydėti buvo panaudoti du fortepijonai su St. Gailevičium ir Vl. Jakubėnu, kaip pianistais. Kai kurios dainos, dirigentų pageidavimu, ėjo a capella; keletui dainų, kaip J. Zdaniaus "Siūbau, lingau," J. Žilevičiaus "Oi, kad išaustų", J. Bertulio "Pabusk, pasauli", Vl. Jakubėno "Tremtinių ir išvežtųjų giesmė", buvo parašytas specialus dviejų fortepijonų akompanijamentas. Kai kurios dainos, kaip visas jungtinio moterų choro repertuaras, o taipgi ir Br. Budriūno "Ant marių", jungtinio choro grupėje buvo lydimos tik vieno fortepijono (Vl. Jakubėno). Atrodo, kad šios chorui palydėti priemonės buvo pilnai pakankamos ir buvo gražiai apsieita be praeitoje dainų šventėje pavartoto pučiamųjų orkestro.

Amfiteatro salė per generalinę repeticiją, kaip minėta, atrodė perdaug rezonuojanti; prisipildžius žmonių ir pavartojus gerai paskirstytus garsiakalbius skambesys buvo aiškus ir, kaip atrodo, visoje didžiulėje patalpoje gan vienodas. Per didelis rezonansas vėl pasireiškė per ten pat vykusį bankietą, dainų šventei pasibaigus: bandymai prie kai kurių stalų pravesti improvizuotą prakalbų ir sveikinimų programą nepavyko dėl bendro, smarkiai rezonuojančio šlamesio, viešpataujančio visoje salėje. Ši aplinkybė tačiau neturėjo nieko bendro su pačios dainų šventės pasisekimu.

Muzikinė dainų šventės dalis susilaukė kone visuotinio palankaus įvertinimo; suprantama, nevisiems vienodai patiko visi programos numeriai ir nevisiems vienodai imponavo paskiri dirigentai, tačiau bendra nuomonė, tiek eilinių mėgėjų, tiek žinovų buvo: Dainų šventė pavyko gerai, geriau negu buvo galima laukti.

Organizacinė dalis susilaukė kai kurių priekaištų; svarbiausia — prakalbų buvo perdaug ir jos buvo per ilgos.

Pranešėjos pareigą sklandžiai atliko Juzė Daužvardienė.

Teko nugirsti priekaištų, kad vykdomojo komiteto per mažai buvo padėta pastangų pritraukti amerikiečių spaudos kritikus, o taip pat ir radijo bei televizijos stočių atstovus. Amerikiečių didžiųjų dienraščių kritikai Čikagoje paprastai sunkiai duodasi pritraukiami į tautybių pastatymus, vykstančius vasaros metu ir dar nevisai miesto centre. Esą, televiziją būtų buvę galima suinteresuoti, planuojant iš anksto, bent prieš pusę metų; teko girdėti priekaištų, kad tai nebuvę padaryta.

Taip pat teko girdėti pasipiktinusių nuomonių, kodėl dirigentų tarpe nebuvo mūsų tokių žymių dirigentų, kaip V. Marijošiaus, J. Kačinsko, A. Kučiūno? Šios rūšies kritikams visų pirma patartina paklausti minėtų dirigentų, ar jie būtų sutikę diriguoti Darbas su mėgėjų chorais, kur kartais tenka choristams parodyti kiekvieną gaidą, yra gerokai skirtingas nuo darbo su gerais orkestrais, kur vienas mažas dirigento mostas iššaukia sklandžiai pagrotą pasažą. Patyręs simfoninis dirigentas, atsistojęs prieš mėgėjų chorų minią vienai generalinei repeticijai, galėtų susidurti su kliūtimis, kaip ritminiai nesusiklausymai, arba bloga intonacija, klaidingai išmoktos partijos, prieš kurias jis būtų arba bejėgis, arba mažiau pratęs jas nugalėti, negu nuolatinis mėgėjų chorų dirigentas. Mes neturime mūsų tarpe dirigento su tokiu autoritetu ir patyrimu chorinėje srityje, kuris pateisintų atėmimą chorų iš repertuarą paruošusių chorvedžių, ir jų perdavimą vienam vyriausiam dirigentui. Svarbiausia, tokiu atveju reikėtų bendro įsitikinimo, kad toks žygis žymiai pakeltų jungtinio choro lygį, ir reikėtų turėti garantijų vyriausiam dirigentui, kad jam pavyks tai pasiekti. Nei vienos iš tų salygų mums nebuvo; pavesti dirigavimą mūsų žymesnių chorų dirigentams buvo vienintelė išeitis. Gali būti tik ginčų dėl tų dirigentų asmens ir skaičiaus; gal jų galėjo būti mažiau. Šių dalykų sprendimas buvo vykdomojo komiteto žinioje; sprendimai nevisuomet priklauso nuo grynai muzikinių sumetimų. Galima tačiau tarti, kad neteko pastebėti dainų šventės programoje nesklandumų, kurie būtų kilę dėl dirigentų pasikeitimų; visi jie buvo patyrę chorvedžiai ir mokėjo perduoti savo norus jungtiniam chorui.

Nesenai iš Kanados persikėlusio mūsų kariuomenės karininko Pr. Matulionio patarimu, iš Pasaulio Lietuvių Archyvo, jo vedėjui Liulevičiui leidus, buvo dainų šventės eisenai paskolinta vėliava, plevėsavusi viršum Karo Muziejaus Kaune. Ji buvo vieno invalido išvežta iš Lietuvos ir įvairiais keliais pasiekė Čikagą. Toks faktas buvo vertas plataus paminėjimo ir specialaus pagerbimo; jis buvo tačiau visiškai užmirštas.

Šie smulkūs organizaciniai nesklandumai čia minimi, kaip faktinė medžiaga, o ne kaip priekaištas. Suprantama, kad dainų šventės vykdytojai ir administratoriai buvo apkrauti darbu; savo uždavinį visuomoje jie atliko gerai, bet viena kita detalė galėjo būti pamiršta be blogo noro, ir dėl to sunku nustatyti tikrą kaltininką. Šiaip visas dainų šventės vykdymo aparatas veikė sklandžiai ir daug prisidėjo prie jos pasisekimo.

Keletas statistikos duomenų: Jungtinis choras susidėjo iš netoli 800 asmenų. Bilietų buvo parduota daugiau kaip 7,500 ir kasos pajamų buvo apie 24,000 dolerių. Nemažai surinkta ir iš privačių aukų. Jų žymi dalis buvo surinkta per "Garden Party", kurią kaip prieš pirmąją dainų šventę, buvo užmiesčio rezidencijoje suruošęs Čikagos bankininkas J. Pakelis. Choristams yra grąžinama 50% jų kelionės išlaidų. Galutinis balansas dar nėra suvestas, tačiau atrodo, kad, padengus visas išlaidas, dar liks kiek lėšų panašiems kultūriniams žygiams ateityje.

Antroji JAV ir Kanados dainų šventė buvo tikroji šventė visai klausytojų miniai; jos atminimas tvirtins mūsų tautinę sąmonę ir stiprins pasiryžimą tolimesniems kultūriniams žygiams lietuvių išeivijoje.

Vladas Jakubėnas

VISUOMENINIS GYVENIMAS

RENDRUOMENĖS RINKIMAI

Gegužės 13 ir 14 JV lietuviai rinko savo parlamentą — naują bendruomenės tarybą, jau trečią iš eilės. Pirmąją rinko 1955, antrąją — 1958. Turint galvoje LB organams tenkančius labai reikšmingus išeivijos tautinius uždavinius, pravartu pasvarstyti šio vyriausio bendruomenės organo rinkimų duomenys ir jų peršamos išvados.

Balsai, balsavimo apylinkės, kandidatai ir renkamieji. 1955: balsavo 6916, rinkimų apylinkių buvo 57, kandidatų—95, renkamųjų 27. 1958: balsavo 4,137, rinkimų apylinkių buvo 57 (pribuvo Jaunimo Centro, Kenoshos, New Haven, S. Francisco, Tėviškės parapijos; išnyko Brooklyn I, Columbus I, Yonkers, Long Beach, Selden), kandidatų 76, renkamųjų 20. 1961: balsavo 4,648, rinkimų apylinkių buvo 57 (pribuvo Ann Arbor, Aurora, Buffalo, Gage Park, Jackson Heights, Sokolų; išnyko Brooklyn -Union, Columbus II, North Chicago, Tėviškės parapijos, West Side Chicago, White Plains), kandidatų 109, renkamųjų 31.

Pirmieji ir antrieji rinkimai vyko vienu kandidatų sąrašu visai Amerikai. Šiemet vyko apygardomis. Penkios rinkimų apygardos statė ir balsavo savo kandidatus, o vyr. rinkimų komisija padalino mandatus proporcingai pagal apygardoje balsavusiųjų skaičių. Tuo būdu Chicagos apygarda su 1848 balsais pravedė 12 atstovų, Bostono su 814 balsų — 5, Clevelando su 694 balsais — 5, L. Angeles su 98 balsais — 1, New Yorko apygarda su 1194 balsais — 8 atstovus. Vidutiniškai vienas Chicagos kandidatas surinko 40 balsų, Bostono — 51 balsą, Clevelando — 43, L. Angeles — 9 ir New Yorko— 60 balsų.

Naujos rinkimų tvarkos privalumai. Pagal bendrą tvarką, renkant apygardomis, iš anksto kiekvienai apygardai nustatomas mandatų skaičius. Tada yra aiškus pagrindas, kiek kurioj apygardoj galima vienu sąrašu siūlyti kandidatų ir už kiek maksimum kandidatų galima balsuoti. Šių metų rinkimų tvarkos nustatytojai tų bendrų taisyklių nepaisė ir savomis naujovėmis (apygardai tenkančių mandatų nustatymas pagal balsavusių skaičių) įnešė į rinkimų procesą kai kurių nesklandumų, prarasdami pagrindą ir kandidatų sąrašo ribai ir balsuotinų kandidatų skaičiui nustatyti. Septyni — iš oro pagautas skaičius. Arba išradimas, kad galima balsuoti už pusę apygardos kandidatų, teisiniu požiūriu nesusipratimas. Juk apygardoje kandidatų gali būti ir trigubai daugiau, nei iš viso yra mandatų. Ir vis dėlto, nepaisant naujosios rinkimų tvarkos kai kurios akrobatikos, jos neįprastos naujybės turėjo tą gerą privalumą, kad skatino apygardas tarpusavy lenktyniauti. Kuri apygarda turės daugiau balsuotojų, ta ir daugiau atstovų praves. Man atrodo, kad tai geras principas ir gal išperkąs rinkimų tvarkos teisinius nelygumus. Deja, apygardos šiuo nauju lenktyniavimo principu, atrodo, nesistengė naudotis. Jį plačiai išvysčiusios, gal būtų pasiekusios bent jau 1955 rezultatų.

Stoka demokratinės nuotaikos. Kiekvienam turėtų būti aišku, kad balsuotojui patraukti pravartu ir jam patrauklus kandidatas siūlyti. Iš čia reikalas pastatyti juo daugiau kandidatų. Jei apygarda turės pvz. 100 kandidatų, natūralu laukti bent 1000 balsuotojų. Silpniausiai balsavusioj L. Angeles apygardoj 1 kandidatui tenka 9 balsai. Faktiškai betgi šiuose rinkimuose kandidatų ir renkamųjų proporcija maždaug ta pati buvo, kaip 1955, 1958 rinkimuose, t.y. tada, kai rinkiminio lenktyniavimo nebuvo. Įdomus šio santūrumo daugiau kandidatų statyti motyvas. Vienas nuoširdus bendruomenės veikėjas, pakalbintas pasirūpinti daugiau iš savo kolonijos kandidatų ir tarp kitko paminėtas kai kurias pavardes, nesutiko imtis iniciatyvos, nes esą "tokios kolonijos... kandidatui būti išrinktam yra labai maža vilties", be to, paminėtos pavardės nesą tinkamos kandidatuoti, nes bendruomenės gyvenime neaktyvios. Kitas vėl LB veikėjas tuo pačiu reikalu pakalbintas, griežtai atsisakė imtis iniciatyvos, nes nenorįs savo kandidatų apjuokinti neišrinkimo atveju. Man atrodo, toks nusistatymas nėra demokratiškas. Demokratiniai rinkimai remiasi varžybų principu. Tik sovietiniuos "rinkimuos" visi kandidatai "išrenkami". Kandidatavimas yra visuomeninė pareiga ir ją iš anksto sąlygoti išrinkimu nedera, nes paprastai, prisiimdami kurią visuomeninę pareigą, sąlygų nestatome. Neatrodo visada tikslinga vengti kandidatais statyti ir tokių, kurie LB organizacijai abejingi. Pats kandidatavimas į vyriausią LB organą gali juos į LB aktyvą atvesti.

Apylinkių ir balsuotojų skaičiaus nepastovumas. Jau 1958 rinkimuose išnyko 5 apylinkės, dalyvavusios 1955 rinkimuose. Jose visose reiškėsi senųjų lietuvių iniciatyva. Šių metų rinkimuose vėl išnyko 6 apylinkės, dalyvavusios 1958, kurių 5 dalyvavo jau ir 1955 rinkimuose. Tiesa, ir 1958 ir šių metų rinkimuose atitinkamas skaičius naujų apylinkių prisidėjo ir bendras skaičius likosi tas pats — 57. Jei nebūtų 11 nubyrėjusios, šiemet būtum jau turėję 68 apylinkes.

Lygiai nepastovus ir balsuotojų skaičius atskirose kolonijose. Tatai aiškiai rodo trejų rinkimų duomenų palyginimas:

Apylinkė	Balsavo 1955	1958	1961
1. Chicagos apygarda			
Aurora	—	—	24
18 kol. ir W. Side	78	23	32
Bridgeport	262	81	102
Brighton Park	302	164	122
CENTRINĖ	—	—	22
Cicero	202	137	166
E. Chicago	117	81	119
E. S. Louis	50	40	57
Gage Park	—	—	105
Grand Rapids	98	61	50
Jaun. Centras	—	81	72
Kenosha	—	53	85
Marquette Park	440	277	455
Melrose Park	79	52	76
Milwaukee	44	25	19
N. Chicago	73	40	—
Omaha	137	64	57
Rockford	55	57	59
Roseland	105	88	59
S. Louis	78	28	28
Town of Lake	136	53	27
Sokolų	—	—	26
Springfield	71	13	21
Tėviškės parapija	—	23	—
Waukegan	69	47	65
West Side Chicago	50	43	—
Viso	2446	1531	1848

Apylinkė	Balsavo		
	1955	1958	1961
2. Naujoji Anglija			
Boston	176	122	120
Brockton	106	73	71
Hartford	142	70	85
Lawrence	43	14	14
New Britain	37	20	29
New Haven	—	64	58
Putnam	49	45	24
Stamford	51	39	31
Waterbury	195	107	191
Worcester	104	63	181
CENTRINĖ	—	—	10
Viso	903	617	814
3. Rytų apygarda			
Amsterdam	72	37	26
Baltimore	98	66	119
Brooklyn I	154	—	—
Brooklyn-Union	90	36	—
Bushwick	22	25	22
CENTRINĖ	—	—	40
Cypress Hill	53	114	276
Elizabeth	123	98	104
Gr. Neck	54	39	40
Yonkers	15	—	—
Jackson Heights	—	—	39
Jersey City	34	19	24
Kearney-Harrison	71	44	67
Linden	51	33	37
Manhattan-Bronx	39	25	24
Maspeth	60	40	30
Newark	131	74	68
New York I	187	98	78
Paterson	114	87	67
Philadelphia	212	120	109
Ridgewood	45	24	24
Selden	18	—	—
White Plains	24	18	—
Viso	1667	997	1194
4. Vakarų apygarda			
Long Beach	27	—	—
Los Angeles	133	116	78
San Francisco	—	9	13
CENTRINĖ	—	—	7
Viso	160	125	98
5. Vidurio apygarda			
Ann Arbor	—	—	10
Buffalo	—	—	22
Cleveland	417	273	368
Columbus I	26	—	—
Columbus II	27	21	—
CENTRINĖ	—	—	23
Detroit	355	242	154
Pitsburgh	30	29	12
Rochester	126	98	105
Viso	981	663	694
6. Paštu balsavo	759	204	Centr.
Viso	6916	4137	4648

Ypač ryškus balsuotojų mažėjimas Chicagos apygardoj Bridgeport, Brighton Park, Omaha, Roseland, G. Rapids kolonijose; N. Anglijos apygardoj Bostono, Hartford, Lawrence kolonijose; New Yorko apygardoj Brooklyne, Maspethe, Newarke, New York I, Patersone, Philadelphijoj, W. Plains; Vakarų apygardoj —L. Angeles kolonijoj, Vidurio apygardoj Detroite, Pittsburghe, Columbus. Kai kurių kolonijų pasyvumas jau buvo matyt, statant kandidatus. Pvz. net tokios kolonijos kaip Detroito, Philadelphijos nepasistengė savo kandidatų sąrašų pastatyti. **Išvada:** LB organizacinis tinklas vis dar skystokas ir nepatvarus. Reikia ieškoti kelių bendruomenės masei sudominti rinkimais, kurie yra nevien tik periodinis formalumas bendruomenės augščiausiam organui atnaujinti, bet ir pačios bendruomenės, tariant JV lietuvių tautinio gajumo demonstracija.

Sudominimo kelių besižvalgant. Šie keliai yra dvejopi: šalinti lig šiol pasitaikančias barikadas ir surasti naujų paskatų.

Tarp barikadų yra rinkimų teisės pirkimas, bendruomenės organizacijos struktūra ir rinkimų sistema.

Rinkimų teisė 1955 mokėjo 50 centų, šiemet — $2.00. Net keturgubai pabrango. Norėdami, kad tarybos rinkimai taptų tautinio gajumo tikra demonstracija, turime atsieti tautinio solidarumo įnašų rinkimą nuo balsavimo teisės. Dabartiniai rinkimai nėra visuotiniai, bet cenziniai. Tai yra stačiai prieštara bendruomenės visuotinumo principui. Tik trumparegiškas noras rinkimų proga papildyti iždą kliudo įžvelgti rinkimų teisės pirkimo neigiamybes.

Nors bendruomenės organizacija tolygi JV lietuvių tradicinėms organizacijoms ir jokiu atžvilgiu nėra joms konkurentė, vis dėlto pačiu savo naujumu kelia įtarimą. Todėl JV lietuvių tradicinėms organizacijoms ir jų veikėjams susigyventi su bendruomenės organizacija yra keistina dabartinė bendruomenės organizacijos struktūra ta prasme, kad vadinamos centrinės tradicinės JV lietuvių organizacijos ir institucijos, įskaitant ir redakcijas, turėtų savo vietą augščiausiame bendruomenės organe — taryboje. Pats faktas, kad pvz. SLA, LRKSA, LRKF ar net daugumas laikraščių kiekvienas atstovauja didesniam lietuvių šeimų skaičiui, nei LB Taryba individualių balsų, rodo, kad dabartinėje LB organizacijos struktūroje senieji JV lietuviai nesusiranda deramos vietos. Neturime į tai moti ranka — tesižinai. Bendruomenė esame visi, tad ir jos organuose privalu reprezentuotis galimai platesniems sluogsniams. Nors formaliai bendruomenei atstovauja jos taryba, moraliai jai atstovauja ir kitos organizacijos bei institucijos, dažnai net su stipresniu visuomeniniu užnugariu, nei formalinis atstovavimas kad turi. Sakoma, ne organizacijos kuria tautą, bet tauta organizacijas. Bendruomenė — išeivijos tauta. Bet bendruomenė ir jos organizacija ne tolygu. Tauta ir valstybė — ne tas pat. Tauta kuria organizacijas, bet tos organizacijos gali turėti ir dažnai turi balsą tautos organizacijoje—valstybėje. Tad ir išeivijos organizacijos gali, o JV atveju yra būtina, turėti balsą bendruomenės organizacijoje, jei nenorime, kad bendruomenės organizacija ilgainiui pasidarytų tik tam tikro bendruomenininkų sluogsnio objektas. Bandymai iš apačios, per bendruomenės apylinkes, klausimą spręsti, negali būti sėkmingi, nes nesiekia klausimo esmės.

Man stačiai nuostabu, kad net bičiuliai frontininkai, patys skelbdami kultūrinę demokratiją ir kultūros pasaulėžiūriškumą, stoja piestu prieš suteikimą kultūriniam pasaulėžiūriškumui teisės (ne privilegijos) reprezentuotis bendruomenės augščiausiame organe. Prisiminus dar praėjusiuos JV prezidento rinkimuos vieno LFB lyderio viešą išstojimą prieš socialinę mediciną, tikrai galima imt galvot, kad pilnutinės demokratijos principai yra paskelbti kažkam kitam, tik ne patiems frontininkams.

Proporciniai rinkimai suteikia teisę (nebūtinai realų galimumą) bendruomenės kultūriniam pasaulėžiūriškumui pasireikšti. Be abejojimo, bendruomenės egzekutyvui lengviau dirbt, kai taryba pasaulėžiūriškai daugiau mažiau monolitiška. Bet ar tai jau pakankamas pagrindas neigt kultūriniam pasaulėžiūriškumui bendruomenėje priklausančią teisę? Ar tai nėra bėgimas nuo tikrovės ir bendruomenės organizacijos silpninimas? Sakoma, kad proporciniai rinkimai galį atbaidyt nuo LB organizacijos tuos, kurie jiems priešingi. Taip argumentavo bajorai prieš suteikimą teisių liaudžiai. Principas čia aiškus: quis suo jure utitur neminem laedit.

Svarstant naujų paskatų galimybes, be kandidatų pagausinimo tektų atkreipt dėmesys į sudarymą šventiškos nuotaikos balsavimo dieną. Tyčia ar netyčia šiemet LB valdyba balsavimui nustatė labai patogią datą — Motinos dieną. Deja, daug kur ta puiki proga visai nebuvo balsavimo reikalams panaudota. Manding, Motinos diena derėtų paversti bendruomenės rinkimų tradicija, nes mūsų motinos yra ir mūsų

lietuvybēs motinos, jos tvirčiausioji uola. Tik Motinos dienos apeigas turētume papildyti bendruomenēs rinkimų atitinkama veikla, jei jie tais metais vyksta. Apskritai balsavimo dieną derētų organizuoti įvairiopų senimo ir jaunimo pobūvių su balsavimo urna. Bendruomenēs balsavimo diena pamažu turētų tapti lietuvybēs demonstravimo diena, kaip pvz. airiams kovo 17.

Pagaliau, kiekviena balsavimo apylinkē turētų turēti bent vieną komisiją ant ratų, kuri atkakliai su urna lankytų nepaslankius ar nepajēgius tautiečius.

Apskritai praējusieji bendruomenēs rinkimai, išskyrus Kreivēno įsišokimą "Naujienose", nesukēlē antibendruomeniško prietaro reiškinių. Tai jau pažanga. Paaugo ir balsuotojų skaičius, palygintas su 1958. Pašalinę barikadas ir panaudoję naujas paskatas, tikēkimēs būsimuos rinkimuos rezultatą pagerinsią.

Naujosios tarybos sudētis daugiau atspindi, sakyčiau, bendruomenēs pačią ašį: mokytojus ir bendruomenēs organizacijos darbuotojus. Tai viltingas reiškinys, nes ne garsūs vardai, bet tik konkretus darbas lietuvių mokykloje ir bendruomenēs organuose gali sēkmingai vykdyti bendruomenēs organizacijai skirtą misiją. Tuo tarpu galime pasidžiaugt, kad bendruomenēs organizacija JV lietuviuose, nors ir su dideliais sunkumais susidurdama, konsoliduojasi ir daro pažangą.

V. Vaitiekūnas

ĮVYKIAI

* Amerikos Liet. Bendruomenės Taryba į pirmąjį savo posėdį Niujorkan susirinko rugsėjo 2-4 d.d. Atvyko naujos tarybos nariai, centro valdyba, ir daugelio apygardų valdybų pirmininkai. Posėdžiai įvyko New Yorker viešbutyje. Į darbo prezidiumą pirmininkais išrinkta: St. Barzdukas, T. Blinstrubas, dr. A. Nasvytis ir dr. V. Vardys. Apie centro valdybos veiklą pranešimą padarė jos pirm. St. Barzdukas, kultūros fondo reikalais kalbėjo P. Balčiūnas, švietimo — J. Švedas. Apie LB veikimo planus kalbėjo dr. V. Vardys. Jo mintis papildė Pr. Naujokaitis. Antrąją suvažiavimo dieną buvo gvildenta Geležinio Fondo ir Lietuvių Fondo (milijoninio) klausimai. Juos nušvietė dr. A. Nasvytis ir dr. A. Razma. Viską išdiskutavus, prieita bendros išvados — jungti abu fondus. Aptarta jungimo procedūra. Jungtiniam fondui formuoti ir statutui parašyti sudaryta speciali komisija. Lietuvybės išlaikymo klausimu referatą skaitė kun. P. Garšva, M.I.C. Tarp nutarimų paminėtini šie: sukviesti visų organizacijų pasitarimą, organizuoti delegaciją pas Amerikos prezidentą, dalyvauti pasaulinėje parodoje Niujorke, suruošti dainų šventę, prie centro valdybos pasamdyti apmokamą tarnautoją. Vakare Baltų laisvės namuose suruoštas pagerbimas LB garbės pirmininkui prel. J. Balkūnui. Programai vadovavo J. Šlepetys. Pogrindinę kalbą apie prel. J. Balkūno asmenį bei veiklą pasakė prof. J. Brazaitis. Buvo sveikinimų. Padėkos žodį tarė prel. J. Balkūnas. Po to buvo vaišės. Suvažiavime įvykusių Liet. Bendruomenės rinkimų rezultatai tokie. Į tarybos prezidiumą išrinkta: pirm. St. Barzdukas, vicepirmininkai: dr. A. Nasvytis ir Alf. Mikulskis, sekr. V. Kamantas — visi iš Clevelando. Garbės teismas sudarytas Niujorke; išrinkta J. Šlepetys, dr. B. Nemickas, dr. P. Vileišis, St. Dzikas, V. Dilis. Centro valdybos pirmininku išrinktas Jonas Jasaitis iš Čikagos. Kitus valdybos narius jis pats pasirinks ir pristatys tvirtinti Tarybai.

* Kanados Lietuvių Diena šiemet įvyko Montrealyje rugsėjo 2-3 d.d. Iškilmė sutraukė apie 4000 žmonių, atvykusių iš visos Kanados ir Jungtinių Amerikos Valstybių. Tai buvo įspūdingas to krašto lietuvių kultūrinis pasirodymas. Rugsėjo 1 d. vakarą atidaryta dailės paroda, kurioje buvo išstatyti Akstino, Bukausko, Januškevičiaus, Norkaus, Remeikos, Šablauskienės, Tamošaičio, Tamošaitienės, Vazalinsko ir Žmuidzinienės darbai. Rugsėjo 2 d. skirta sportui, vaišėms bei pasilinksminimui. Sporte išsiskyrė "Aušros" sambūris iš Toronto. Vaišės bei šokiai pasižymėjo gausia publika. Rugsėjo 3 diena prasidėjo pamaldomis Verduno auditorijoje. Mišias atlaikė ir pamokslą pasakė prel. L. Tulaba. Pamaldose dalyvavo taip pat Montrealio arkivyskupas kard. P. E. Leger, kuris tarė žodį anglų kalba. Tą pačią dieną popietinėje dalyje buvo meninė programa iš dainų ir tautinių šokių. Dainavo op. sol. Elzbieta Kardelienė ir sol. Stasys Baras, akompanuojant K. Smilgevičiui ir S. Gailevičiui. Programai vadovavo prof. dr. V. Pavilanis. Šoko Čikagos, Montrealio, Hamiltono, Rochesterio ir Toronto ansambliai. Šioje programos dalyje dar kalbėjo LB pirm. J. Matulionis ir buvo priimtos rezoliucijos, liečiančios Lietuvą ir lietuvius už tėvynės sienų. Šventės proga atspausdintas 102 psl. leidinys. Ši Lietuvių Kanados Diena yra jau aštuntoji. Jos organizacinio komiteto pirmininku buvo Jonas Lukoševičius. Šventės pagrindiniai tikslai — tautinė manifestacija ir tautinis suartėjimas — buvo pilnai pasiekti.

* Kunigų Vienybės seimas, sukviestas liepos 19-20 d.d. praėjo pakilioje dvasioje. Dalyvavo du vyskupai: Vincentas Brizgys ir Česlovas Sipovičius, M.I.C. Suvažiavime pagrindinė paskaita buvo vysk. Vinc. Brizgio: "Kunigai komunizmo akivaizdoje". Suvažiavimui abi dieni pirmininkavo prel. P. Juras. Diskusijose paliesta kai kurie organizaciniai bei religiniai reikalai, vėliau tapę rezoliucijomis. Iš jų labiausiai pažymėtina: 1964 metais šaukti pasaulio lietuvių religinį kongresą Niujorke, atkreipti daugiau dėmesio į jaunųjų vyčių organizavimą parapijose, steigti jaunimo centrus, duoti stipendiją vienam saleziečių klierikui teologui. Centro valdybon išrinkta: prel. Pr. Juras — pirm., kun. B. Gauronskas ir J. Matutis — vicepirm., kun. J. Vilčiauskas — sekr., kun. V. Paulauskas iždininku.

* Religinės kūrybos konkursą skelbia savaitraštis "Kristaus Karaliaus Laivas", skirdamas 500 dol. premiją. 1) Paskutinė data konkursui skiriamam rankraščiui įteikti 1961. IX. 1. 2) Geriausio kūrinio autoriui skiriama premija 500.00 dol. 3) Kūrinio religinė tema gali būti: istorinė, biografinė, dogmatinė, moralinė, visuomeninė, priimtina Kat. Bažnyčios požiūriu. 4) Veikalo dydis tarp 100 ir 150 psl., mašinėle rašytų. 5) Premiją gavęs autorius be papildomo honoraro pirmosios laidos teises perleidžia "Laivui", įskaitant teisę spausdinti "Laive" ir išleisti atskiru leidiniu. 6) Kūrinius siųsti adresu: Religinės Kūrybos konkurso komisija, "Laivas", 4545 W. 63rd Street, Chicago 29, Ill.

* Rugsėjo 1 d. Čicagoje įvyko Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos suvažiavimas, pasižymėdamas dalyvių gausa ir nagrinėtų klausimų aktualumu. Atidarymo posėdin atsilankė apie 400 žmonių, baigiamajame buvo apie 800. Suvažiavimą atidarė organizacinio komiteto pirm. P. Maldeikis, posėdžiams vadovavo dr. J. Meškauskas. Bendruosiuose posėdžiuose buvo dr. Juozo Girniaus paskaita apie krikščioniškąją mintį ir atsakomybę kultūriniame darbe ir dr. J. Ereto — apie krikščioniškos kultūros padėtį bei uždavinius mūsų laikais. Prof. Z. Ivinskis supažindino su Akademijos atliktais darbais, kun. St. Yla kalbėjo apie mirusius Aka-

demijos narius. Sekcijų posėdžiuose taip pat buvo paskaitos bei pranešimai. Apie suvažiavimą plačiau ateinančiame "Aidų" numeryje.

* ALR Katalikų Federacijos kongresas šiemet šaukiamas Detroite spalio 21-22 d.d. Lelando viešbuty. Kongresas prasidės pamaldomis. Jas laikys prel. P. Juras. Pirmoji diena bus skirta sveikinimams ir pranešimams, kuriuos apie savo veiklą padarys Federacijos žinioje esančios organizacijos. Antrąją dieną pamaldas laikys vysk. V. Brizgys, pamokslą sakys kun. P. Patlaba. Po pietų iškilmingos pamaldos, vysk. V. Brizgio ir Lietuvos atstovo Vašingtone J. Kajecko kalbos. Be to, dvi paskaitos: Prano Vainausko apie Bažnyčios padėtį Lietuvoje ir dr. A. Sužiedėlio apie laisvojo pasaulio lietuvių pareigas. Kongresas baigiamas koncertu, kurį atliks Detroito šv. Antano parapijos choras, vedamas A. Mateikos. Federacijos pirmininkas yra Antanas Maisonis. Spalio 20 d., kongreso išvakarėse, šaukiama katalikiškosios spaudos konferencija. Kviečiama dalyvauti kat. laikraščių redaktoriai ir net administratoriai.

* Liepos 3-4 d.d. Čicagoje Pick-Congress viešbutyje įvyko Amerikos Lietuvių Tarybos suvažiavimas. Padaryti veiklos pranešimai, nustatytos gairės ateičiai. Girtina iniciatyva: rūpintis, kad Amerika vadinamų "Laisvės čempionų" serijoje išleistų pašto ženklą su dr. Jono Basanavičiaus atvaizdu.

* Lietuvos konsulas Čikagoje, dr. Petras Daužvardis, pakeltas generaliniu konsulu. Nuo 1925 m. jis buvo Niujorke vicekonsulu. Į Čikagą konsulo pareigoms paskirtas 1937 m. Naujas paaugštinimas pripažintas Valstybės Departamento.

* JAV prezidentas ir šiemet paskelbė Pavergtų Tautų savaitę. Ji pradėta liepos 16 d. pamaldomis Šv. Patriko katedroje Niujorke, kurias laikė prel. Jonas Balkūnas. Pamaldose dalyvavo kard. F. Spellmanas. Vėliavų pakėlimo iškilmėse kalbėjo senatorius J. K. Javits.

* Vasario 16 gimnazijai reikalingi nauji pastatai. Jų planą sudarė arch. A. Kulpavičius iš Toronto. Statyba kainuos 450,000 markių. Kasoje jau turima 120,000 markių. Wuertembergo krašto valdžia statybai pažadėjo 100,000 markių, o federalinė Vokietijos valdžia 50,000 markių. Panaudojant statybai neapmokamus savus darbininkus, susitaupytų apie 50,000 markių. Statybai dar trūksta 130,000 markių, kurias norima sukelti aukomis. Šiuo reikalu ypatingai susidomėjo Balfo pirm. kan. dr. J. B. Končius, kai neseniai lankėsi Vokietijoje.

* Čikagos tarptautinėje prekybos parodoje, įvykusioje liepos 25 - rugpjūčio 10 d., buvo ir Lietuvos paviljonas. Paviljone žemėlapiai bei įrašai lankytojams priminė sovietinę okupaciją.

* Tarptautinėje Prekybos parodoje Čikagoje žiūrovų dėmesį atkreipė dail. A. Valeškos studijos paviljonas. Jame buvo išstatyti vitražo, skulptūros, mozaikos ir keramikos kūriniai. Paviljonas buvo apdovanotas Dekoratorių Instituto premija.

* Dail. Ad. Galdiko paveikslą iš bendros parodos Feigle galerijoje atrinko Carnegie Instituto direktorius Gordon Washburn bei jo asistentai. Paveikslas skiriamas tarptautinei parodai, kuri įvyksta šiemet Pittsburghe. Šiai parodai iš viso pasaulio, išskyrus Sovietų Sąjungą, atrenkama nuo 350 iki 500 paveikslų.

* Šią vasarą V. K. Jonyno studija konkurso keliu gavo užsakymą padaryti vitražus, altorius ir Kryžiaus Kelius Wiltono Notre Dame seserų koplyčiai. Koplyčia didelė. Langų plotis 1500 kv. pėdų. Be to, V. K. Jonyno studija vykdo Maspetho lietuvių statomos bažnyčios vidaus dekoravimą.

* A. Rannito pastangomis, Niujorko Viešojoj Bibliotekoje suruošta Čiurlionio mirties 50 m. sukakčiai prisiminti parodėlė. Iškabinta keletas jo darbų reprodukcijų, išstatytos apie jį parašytos knygos, išdėstyta jo muzikinės kūrybos pavyzdžiai. Parodoje stengtasi priminti pasauliui, kad Čiurlionis yra abstraktinio bei surrealistinio meno krypčių pirmatakas. Parodą aplankė daug žmonių. Ji buvo atidara liepos, rugpiūčio ir rugsėjo mėnesiais.

* Dail. Bronė Jameikienė religinio meno parodoje Honolulu mieste už "Madona su lotosu" gavo premiją. Kūrinys padarytas skaldyto vitražo technikoje. Dailininkė dėsto meną minėto miesto universitete.

* Lietuvių Gydytojų Sąjunga dr. A. Baltiniui paskyrė pirmą premiją, 250 dol., už geriausią 1960 m. parašytą straipsnį "Lietuviškos kultūros kilimas ir smukimas išeivijos gyvenimo sąlygose." Straipsnis buvo atspausdintas "Aiduose" 1960 m., nr. 3 ir 4. Antroji premija, 150 dol., paskirta L. Dambriūnui už straipsnį "Lietuvybės išlaikymo problemos", spausdintą "Drauge" 1960 m. gruodžio 10 d. Trečioji premija, 100 dol., teko L. Vaičiūnienei už straipsnį "Būkime turtingi", spausdintą "Dirvoje" 1961 m., nr. 8 ir 9.

* Algirdas Landsbergis ir Clark Mills ruošia lietuvių poezijos antologiją anglų kalba. Knyga prasidės liaudies dainomis, po kurių eis individualios poezijos vertimai. Knygos pavadinimas — Green Oak, Green Linden atsiremia mūsų liaudies dainomis. Redagavimo darbe talkina lietuvių ir amerikiečių rašytojų kolektyvas. Antologija pasirodys apie gruodžio mėnesį. Ją leidžia Voyages Press leidykla Niujorke. Leidimas remiasi prenumeratoriais, kurie, iš anksto užsisakydami knygą ir sumokėdami 3,50 dol., sudaro finansinį pagrindą. Lietuvių poezijos antologija ypatingai verta visų dėmesio. Tai veikalas, kuris parodys mūsų literatūros lobius pasauliui. Didžiai apgailėtina būtų, jeigu dėl per mažo užsisakiusiųjų skaičiaus antologija turėtų vėluotis arba visiškai nepasirodyti. "Aidų" skaitytojai yra kviečiami užsisakyti šį veikalą, pasiųsdami minėtą mokestį šiuo adresu: Voyages Press, 35 West 75th Street, New York 23, N. Y. Knygai pasirodžius, jos kaina bus augštesnė.

* Poetas Kazys Bradūnas pradėjo dirbti dienraščio "Draugo" redakcijoje. Jis pakviestas redaguoti kultūrinį priedą, kuris išeina kas savaitę. Kazys Bradūnas anksčiau yra redagavęs "Aidus" ir "Literatūros Lankus". Jis taip pat yra suredagavęs poezijos antologiją "Žemė" ir Vytauto Mačernio raštus.

* Dr. Zenonas Ivinskis, atvykęs iš Romos į KM Akademijos suvažiavimą, aplankė ir kitus lietuvių centrus Amerikoje.

* Newarko lietuvių parapijos klebonas prel. Ignas Kelmelis, šią vasarą švęsdamas savo kunigystės ir parapijos jubiliejų, "Aidams" paskyrė 500 dol. — vienam numeriui išleisti.

* Antanas Škėma, aktorius ir rašytojas, rugsėjo 11 d. mirė automobilio nelaimėje. Kartu mirė J. Jaks-Tyris ir J. Audėnaitė.

* Dr. K. Čeginskui tarpininkaujant, "Aidų" 10 metų komplektus įsigijo Upsalos universitetas Švedijoje.

* "Aidų" premija už mokslo veikalą — 500.00 dol. — rugsėjo 14 d. (spausdinant šį numerį) paskirta Jonui K. Kariui už jo veikalą "Senovės lietuvių pinigai". Vertinimo komisiją sudarė: Ant. Vaičiulaitis (pirm.), dr. A. Sužiedėlis (sekr.), dr. J. Balys, L. Dambriūnas, dr. K. Jurgėla (nariai) — visi iš Vašingtono.

PATIKSLINIMAS

Šių metų "Aidų" 6 nr. 259 p. po V. Vizgirdos paveikslu "Aikštė ties bažnyčia" turi būti: dr. Vl. Vaitkaus nuosavybė — ne prof. V. Vitkaus — kaip tenai parašyta.

Redaguoja — Antanas Vaičiulaitis

Redakcijos nariai — Leonardas Andriekus, O.F.M., Juozas Girnius, Alfonsas Nyka - Niliūnas

Meninė priežiūra — Telesforas Valius

Leidžia — Tėvai Pranciškonai

Administracijos adresas — Aidai, 680 Bushwick Ave., Brooklyn 21, N. Y.

Dailininko adresas — Telesforas Valius, 84 Pine Crest Rd., Toronto, Ont. Canada

Redakcijos adresas — Antanas Vaičiulaitis, 4757 East Ave., S. E., Washington 28, D. C.

Marcys